

helsinška povelja

PIŠE: SONJA BISERKO

Domet međunarodne pravde

Vraćanje kosovskog pitanja na dnevni red međunarodne zajednice poslednja je faza raspada Jugoslavije. Paralelno sa naporima međunarodne zajednice da "upravlja" jugoslovenskom krizom došlo je do stvaranja novih međunarodnih mehanizama za rešavanje takvih i sličnih kriza. Jedan od njih je svakako i Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju (Haški tribunal) koji je ubrzao stvaranje Međunarodnog krivičnog suda, kao instrumenta za uspostavljanje pravde. Ideja o takvoj međunarodnoj instituciji potiče još od Nirnberških procesa, odnosno teškog nasleđa Drugog svetskog rata. Podeljenost sveta na dva ideološka bloka, onemogućila je sprovođenje Povelje Ujedinjenih nacija i njenih principa. Nestankom bipolarnosti, svet je postao mnogo složeniji i komplikovaniji, a sprovođenje međunarodne pravde opterećeno je još uvek nestabilnim odnosima između starih i novonastalih sila. U tom svetlu treba procenjivati i domete Tribunala. Činjenica da su se u svetu desila četiri genocida u poslednjih 15 godina (BiH, Ruanda, Darfur i Čečenija), svedoči o ograničenjima preventivnih mehanizama međunarodne zajednice.

Kada je reč o Srbiji, suđenje Slobodanu Miloševiću bilo je proces od istorijske važnosti; njegov tok će se analizirati i izvodice se različiti zaključci u narednih nekoliko decenija. U regionu, posebno u Srbiji, odnos prema tom suđenju biće pravi test zrelosti i sposobnosti da se uči na vlastitim greškama i zabludama. Srbija se neće samodefinisati na adekvatan način sve dok se ne odredi prema nedavnoj prošlosti, pa prema tome, i u odnosu na ono što se dešavalo pred Haškim tribunalom. To je, dakako, samo deo onog što se mora uraditi, ali taj deo je itekako važna karika u rekonstruisanju cele slike, odnosno konteksta bez koga, čini se, ne može biti ni razumevanja za pojavu Slobodana Miloševića. Suđenje Miloševiću ostaće tema otvorena i narednim generacijama. Važno je, međutim, da se interpretacije oslone na činjenice koje su nesporne, koje su dokazane pred Haškim sudom, kao što je, na primer, Srebrenica.

Rezolucijom Saveta bezbednosti UN 808, naznačeni su ciljevi zbog kojih je osnovan Haški tribunal. Odluka da se formira međunarodni sud "za kažnjavanje odgovornih za kršenje međunarodnog humanitarnog prava na teritoriji bivše Jugoslavije od 1991 godine" doneta je u februaru 1993. godine. Od pet stalnih članova Saveta bezbednosti, četiri člana se izjasnilo u prilog koncepta međunarodnog

sudskog procesa za balkansku krizu. U svojim komentarima izdvojili su šest ciljeva, ili razloga zbog kojih je neophodno formiranje Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju: pravda za žrtve; odgovornost pojedinaca kao podstrekača, kako bi se izbegla "kolektivna krivica"; sprečavanje kontinuiranog nasilja na Balkanu; pomoć uspostavljanju mira; uspostavljanje istorijskog arhiva o konfliktu koji je i počeo iskrivljavanjem istine, što je bio važan faktor u podsticanju etničkog konflikta; da služi kao upozorenje za sprečavanje konflikata širom planete.

Ako se pođe od svakog cilja posebno, može se zaključiti da nijedan do kraja nije ostvaren. Na primer, kada je reč o žrtvama. Nema još celovitih istraživanja koja bi pokazala kakav je odnos porodica žrtava prema Haškom tribunalu, ili generalno, kao prema mehanizmu zadovoljavanja pravde. Ako je reč o žrtavama Srebrenice i presudi generalu Radislavu Krstiću, može se konstatovati da je taj slučaj formulisao nešto poput opšteg konsenzusa da su za Srebrenicu isključivo odgovorne RS i VRS. Niti u jednom procesu nije rasvetljena uloga Beograda, jer Beograd nije hteo da sarađuje, niti da preda Ratka Mladića, koji je glavnooptuženi u slučaju Srebrenica. Međutim, Beograd ne samo da je pomagao logistički, finansijski, već je bio i inspirator tog rata. Srebrenica je bila deo srpskog nacionalnog projekta, jer je bila na tzv. putu zelene transverzale. Ako Srebrenica nije deo takvog plana, teško je objasniti razloge za takvu tragediju. S jedne strane, zločin u Srebrenici se minimizira, ili pripisuje paravojskama poput Škorpiona, a s druge, Ratko Mladić, kao glavnokomandujući, se glorifikuje kao heroj. Još uvek postoji teorijska šansa da se ta direktna veza potvrdi tokom suđenja Momčilu Perišiću i Jovici Stanišiću. *Glas Javnosti* je objavio podlistak u kome negira događaje u Srebrenici. Na reakciju nekoliko organizacija odgovoreno je tako što je *Glas javnosti* nakon tri nedelje obnovio distribuciju tog podlistka. Tvrdnja Đorđa Vukadinovića, političkog analitičara DSS, koji kaže da "sukob u Bosni i Hercegovini nije samo posledica Miloševićeve politike i 'velikosrpske agresije'", te da "Srbi tokom poslednjih sukoba, svakako nisu bili ništa više zločinci, i ništa manje žrtve od ostalih", govori da će srpska elita istrajavati na relativizaciji Srebrenice kao simbola genocida u BiH.

Uspostavljanjem odgovornosti pojedinca kroz identifikovanje odgovornosti pojedinaca na svim stranama,

Sud je želeo izbeći sindrom kolektivne krivice koja je bila karakteristična za poražene posle Drugog svetskog rata, i delimično je doprinela formiranju Komisije za ratne zločine na Balkanu. Međutim, postavlja se pitanje kako je bio moguć Slobodan Milošević i njegova politika bez masovne podrške i kakav je to savez elita (Fišer) doveo do njegove pojave. I, da li za to postoji istorijska odgovornost ovog društva. Iskreno suočavanje sa nedavnom prošlošću ove teme čini nezaobilaznim.

Sud je takođe želeo da kroz suđenja promogne demontiranje institucija i diskredituje lidere koji su ohrabivali, omogućili i počinili zločine, te da time doprinese uspostavljanju mira na Balkanu. Ovaj cilj je samo delimično ispunjen. Jer, u Srbiji nijedna institucija koja je bila uključena u ratne operacije i zločine ne samo da nije demontirana, nego nije došlo ni do najbenignije lustracije. Naprotiv, nakon ubistva premijera Zorana Đinđića, ključna mesta u tim službama i dalje kontrolišu ljudi iz Miloševićevog vremena. Nije došlo do diskontinuiteta i to je jedan od glavnih razloga što se proces tranzicije u Srbiji još uvek nalazi na samom početku. Jer, društvo koje nije izvuklo lekcije iz prošlosti osuđeno je da ponovi iste greške.

Preventivno delovanje Haškog tribunala takođe nije imalo većeg uticaja. Rat u BiH je završen tek 1995, a genocid na Kosovu je sprečen NATO intervencijom. Znači, trebaće još mnogo vremena dok međunarodna zajednica ne stvori i druge mehanizme prevencije.

Međutim, najveći doprinos Haškog tribunala je ogromna dokumentacija koja ostaje, kao prvorazredni istorijski izvor (poput one sa suđenje Slobodanu Miloševiću). Svođenje istorijskog bilansa konflikta u kome je iskrivljivanje istine bilo glavni generator etničkog nasilja biće od ključnog značaja u sprečavanju stvaranja novih mitova i samoobmanjivanja. Dokumentacija sa suđenja će biti deo izvora kao i svi ostali koji postoje, a koje će istoričari evaluirati na adekvatan način. Za to je neophodno razumevanje konteksta, intuicija i možda životno iskustvo koje je neophodno za razumevanje takvih situacija.

Uloga domaćih medija kroz praćenje suđenja u Haškom tribunalu je takođe važan posrednik u uobličavanju javnog mnjenja. Samo na primeru suđenja Miloševiću, koji je svakako bio, kada su mediji u pitanju, najprovokativniji slučaj, može se zaključiti da su oni bili na liniji zvanične interpretacije i da su se malo bavili suštinom procesa, njegovom složenom procedurom. Mediji su uglavnom bili usredsređeni na političku propagandu koju je Slobodan Milošević vešto vodio.

Haški tribunal kao institucija imao je i vlastita ograničenja o kojima takođe treba otvoreno govoriti. Politika Tribunala je rezultanta odnosa snaga među velikim silama i njihovom razumevanju pravde u određenom kontekstu. Indikativno je takođe da se nije išlo na podizanje optužnica protiv vojnog i jugoslovenskog (krunj) vrha. Iz svega proizilazi da su neke zemlje vodile računa o tome da Srbija ne bude totalni gubitnik. Pokazalo se ipak da je zapadna "politika udovoljavanja" Srbiji takođe bila ograničenog dometa, jer Srbija nije preuzela svoj deo odgovornosti, te je ta politika danas u ćorsokaku, jer se mehanizam pritiska istrošio.

Srbija je to pretvorila u svoju prednost i sada se ona, kada je reč o Kosovu, ponaša kao neko ko kontroliše krizu. Umesto ponude da za nezavisno Kosovo dobije članstvo u EU, Srbija "kontrolom krize" iznuđuje podelu Kosova. Umesto brzog rešenja, Srbija se opredelila za dugoročnu krizu koja sprečava demokratizaciju same Srbije. U tome ključnu ulogu ima Rusija, jer kod srpske elite stvara iluziju da ima velikog zaštitnika.

I nedavna presuda Međunarodnog suda pravde u Hagu je takođe izraz svojevrsnog kompromisa i reklo bi se, šireg konsenzusa među međunarodnim akterima uključenim u jugoslovensku krizu. Presuda je i nekoherentna u nekim svojim delovima, pre svega u delu koji se odnosi na princip utvrđivanja odgovornosti i saučesništva Beograda u odnosu na Republiku Srpsku. Po toj presudi, Srbija je odgovorna za nesprečavanje genocida, jer "SRJ nije ništa poduzela da spreči genocid u Srebrenici, uprkos saznanjima koje su vlasti u Beogradu imale". Ipak, Srbija ostaje prva zemlja (za sada i jedina) koja je oglašena krivom zbog toga što nije sprečila genocid, niti je kaznila počinioce genocida. Obaveštenije srpske nacionaliste je i takva presuda prilično uznemirila, jer je jasno da i sa tako manjkavom presudom, Srbija, moralno i etički, ima veliku odgovornost za ono što se dešavalo u BiH.

Način na koji je doživljena presuda Međunarodnog suda pravde koja Srbiju obavezuje da uhapsi Ratka Mladića, govori o svojevrсноj moralnoj ravnodušnosti srpske političke klase. Istoričar Milorad Ekmečić ponovo insistira na tezi da je u raspadu Jugoslavije 1992. "muslimanski fundamentalizam imao ključni značaj", jer, kako on ističe, "Stranka demokratske akcije je naslednik Mladih muslimana iz 1940." Dakle, on tvrdi da je 1940. od Hitlera zahtevano da se stvori nezavisna *Žuta Bosna*, sa dolinom Neretve kao izlaskom na more i da su upravo to svi bitni elementi Izetbegovićeve deklaracije iz 1971. Iz toga on izvlači zaključak da je američka politika napravila omašku kada je muslimanima dala da budu "osnov suvereniteta nezavisne države".

Ova presuda je u srpskoj javnosti dočekana kao olakšanje, jer je "Srbija nevinna" i "Srbija nije kriva za genocid". Već sada je jasno da će razgovor o odgovornosti Srbije za rat u BiH, da ne pominjemo Hrvatsku i Kosovo, nakon njenog izricanja biti znatno otežan. Radikali i socijalisti su iskoristili atmosferu i odmah izašli sa tvrdnjama da Milošević nije ni trebalo da ide u Hag, jer "Srbija nije bila u ratu" (to je bila Miloševićeva tvrdnja).

Imajući u vidu imperijalni karakter srpske svesti, proces postjugoslovenskog samodefinisanja Srbije biće suočen sa brojnim opstrukcijama, u prvom redu onih koji nisu zainteresovani za definisanje konteksta, karaktera rata i odgovornosti. Uz sva ograničenja, taj proces ima podršku jednog dela civilnog sektora i političke grupacije okupljene oko Liberalno demokratske partije Čedomira Jovanovića, koja ima 15 članova u parlamentu. Njihov ulazak u parlament je prvi znak sazrevanja svesti čiji je nosilac nova generacija na političkoj sceni. Bez obzira što je malobrojna, ona ima izuzetno veliki značaj moralnog korektiva, toliko neophodnog srbijanskom društvu u celini. ■

Presuda i pobjednici

PIŠE: BOJAN AL PINTO-BRKIĆ

Otkako je Kosovo postalo jedina tema u Srbiji osam godina nakon što ga je ona *de facto* izgubila, teško je apelovati na razum političke elite. Čak teže nego ranije. Srbija je upala u jedno opsesivno stanje, iz koga neće lako izaći. Sudije Međunarodnog suda pravde nisu to mogle predvideti, kao što nisu mogle predvideti ni da će presuda u istorijskom procesu u kome je prvi put jedna država proglašena krivom što nije učinila ništa da spreči genocid, biti pogrešno shvaćena.

Za početak, niko se nije izvukao. Niti je njegova odgovornost manja. Međunarodni sud pravde samo nije pronašao dovoljno dokaza da bi van svake sumnje mogao presuditi da je država Srbija planirala uništenje Bošnjaka u Srebrenici i istočnoj Bosni, i da je u širokim krugovima u Srbiji postojala namera da se taj zločin izvrši. Odlučujući na osnovu pribavljenih dokaza, sud je potvrdio da je genocida bilo, da je izvršen na manje od 20 kilometara od naše državne granice i da je Srbija, imajući u vidu njene kapacitete, kao i vezu sa ratnim rukovodstvom bosanskih Srba, morala znati za njihove pripreme i da nije ništa preduzela da spreči zločin. Kad se to tako poređa, priznaćete da zvuči veoma negativno?

U postupku po tužbi Bosne i Hercegovine, Međunarodni sud pravde dugo se bavio svojom nadležnošću da uopšte sudi protiv tadašnje Savezne Republike Jugoslavije. Pravnici dan-danas vode dobro argumentovane rasprave o statusu te državolike tvorevine u međunarodnom pravu. Mogućnost da nismo bili deo Ujedinjenih nacija i Konvencije o genocidu, ipak nije nešto čime bi se pametna osoba ponosila i to naročito isticala, jer smo za svoj

originalni pristup platili ogromnu cenu. Svaki put kada zastupnici objašnjavaju poziciju Srbije propuštaju da napomenu da se iz mogućnosti da nismo bili članica UN može izvesti zaključak i da tada nismo priznavali/prihvatili Povelju UN i druge ključne dokumente o ljudskim pravima, do kojih nam je sada, tobože, toliko stalo pošto je na red došlo donošenje odluke o budućem statusu Kosova. Naša vlada, u kojoj kažu da ima legalista, mogla bi učiniti napor da objasni svim građanima, pa makar i samo etničkim Srbima, kad je voljna, a kad nije da prihvati osnovne odredbe o pravima na život, pravu izbora i slobodi izražavanja, pravu sticanja, posedovanja i raspolaganja imovinom, pravu na rad, pravu na različitost. Evo, da ne bude da previše tražimo, dovoljno bi bilo da se vlada odredi da li se u načelu oseća vlasnom da zastupa pomenuta prava građana, na bazi ustava ili čega god. Tek da znamo za budućnost.

U sadašnjosti, stanje je takvo da se nemamo čime pohvaliti. Presuda Međunarodnog suda pravde nije zasnovana na našoj briljantnoj odbrani, već na tome da pravni tim Bosne i Hercegovine nije sudu pružio dovoljno dokaza na osnovu kojih je Srbiju, kao pravnu naslednicu Savezne Republike Jugoslavije, mogao proglašiti krivom za genocid. U konkretnom slučaju, to je više stvar pravne tehnike i kapaciteta bosansko-hercegovačkog tima, nego činjenica i dokaza. Fer je napomenuti da bosansko-hercegovački tim nije imao kontinuitet od podnošenja tužbe, kao i da je radio pod neverovatnim političkim pritiscima: Srbi su insistirali da je tužbe nelegitimna, Bošnjaci su očekivali desetine milijardi reparacija, a Hrvati su samo gledali da sve ne dovede slučajno do preispitivanja njihove uloge u Hercegovini i centralnoj Bosni. Kad već govorimo o ograničenjima, važno je osvrnuti se i na ulogu Međunarodnog suda za ratne zločine na prostoru bivše Jugoslavije, odnosno glavne tužiteljice Karle del Ponte.

Iako se nešto o tome govorilo i ranije, saznali smo da je glavna tužiteljica pravila tajne dogovore sa vladama pojedinih zemalja o transferu i korišćenju poverljivih dokumenata koja bi dovela do osuda određenih ljudi. Na listi zemalja našle su se, gle čuda, Hrvatska i Srbija. Hrvatska vlada dala je glavnoj tužiteljici transkripte radio-komunikacije na dan masakra u Ahmićima, koji su korišćeni u procesu protiv Tihomira Blaškića; srbijanska vlada dala je transkripte sastanaka Vrhovnog saveta odbrane, koji su korišćeni u procesu protiv Miloševića. Odluku o davanju dokumenata potpisao je Vojislav Koštunica, tada predsednik SRJ, a dogovor o uslovima transfera i korišćenja postigao je Goran Svilanović, ministar spoljnih poslova. Uslovi i u slučaju Hrvatske i u slučaju Srbiji bili su, da se sadržaj tih dokumenata može iznositi samo na zatvorenim sednicama, neće se pominjati u javnosti i sme se koristiti samo u procesu protiv Blaškića, odnosno Miloševića.

Ono što tužilac u procesu protiv Miloševića, Džefri Najs, govori je da je Karla del Ponte takav dogovor

postigla mimo konsultacija sa svojim kolegama i da su posledice toga dugoročne, a korist mala. Izbio je veliki skandal, koji je naterao Međunarodni sud za ratne zločine da pokrene istragu. Dogodilo se da su dokumenta koja su mogla značajno uticati na presudu Međunarodnog suda pravde bila u Hagu, u zgradi drugog međunarodnog suda koji su takođe osnovale Ujedinjene nacije. Jedan međunarodni sud to nije mogao dostaviti drugom jer je Karla del Ponte postigla dogovor sa Srbijom koji je upitan sa stanovišta međunarodne pravde. Zapravo, skandal je da Međunarodni sud za ratne zločine nije odlukom sudskog veća poništio dogovor Karle del Ponte u interesu pravde.

Svaki student prava shvata da je reč o *novumu*, novini koja daje osnova za preispitivanje konačne odluke Međunarodnog suda pravde. E, tu na scenu stupa vlada Srbije, koja umesto da prouči presudu i izvuče zaključke, a onda i učini ono što su njene međunarodne obaveze, sastavlja diplomatsku notu vladama Hrvatske i Bosne i Hercegovine. Ako je verovati papirima koje je u Zagrebu predao Radivoj Cvetičanin, a u Sarajevu, Grujica Spasović, vlada Srbije najoštrije protestuje zbog inicijativa u javnosti pomenutih zemalja da se revidiraju postupci pred Međunarodnim sudom pravde i zahteva od obe vlade da takve inicijative zaustave u interesu dobrosusedskih odnosa, uzgred podsetivši da Srbija nije potegla kartu zločina nad Srbima u Drugom svetskom ratu. Pa, zar je moguće da neko prima platu za to?

U interesu dobrosusedskih odnosa je valjda da se utvrdi istina i da se međunarodne obaveze izvršavaju. Potpuno je fascinantno da država Srbija zamišlja kako će čitav svet reći „dobro, vi imate dogovor sa Karlom del Ponte, poštujemo to“. Vlada koja ne zna gde se skrivaju Ratko Mladić, Radovan Karadžić, Zdravko Tolimir i Goran Hadžić, koja je zbog neispunjenih obećanja da će ih uhapsiti i izručiti isključila zemlju sa evropskih koloseka, dozvoljava sebi da daje lekcije susedima. Baš lepo, preostaje još samo da izdaju obavezno uputstvo građanima o privremenom isključivanju razuma, a ni to nije nemoguće.

Verujem da su čika-Dobrica i njegova pačija školica ozbiljno uznemireni zbog raspleta u kome je njihova mitska tvorevina u susednoj Bosni i Hercegovini proglašena genocidnom, ali trebalo je da o tome razmišljaju kad su pisali *Memorandum*, razvijali strategiju, podizali barikade, podbunjivali narod, slali oružje, unapređivali Mladića – sada je nekako kasno. Posle ovakve presude Međunarodnog suda pravde nema sumnje kakve su im bile namere i sa čime će ući u istoriju. Zamislite da ispod neke pripovetke ili romana za nekoliko godina piše „autor je bio predsednik bivše Savezne Republike Jugoslavije koja je morala znati za nameru, ali nije učinila ništa da spreči genocid nad Bošnjacima u istočnoj Bosni“. Pa, vi sastavite *curriculum*... ■■

Forsiranje zločina

PIŠE: VUČIĆ PETROVIĆ

Najviša pravna instanca Ujedinjenih nacija prvi put u svojoj istoriji odlučivala je o tome da li će jednu državu proglasiti odgovornom za genocid. Vlasti u Sarajevu su pre 14 godina podnele Međunarodnom sudu tužbu u kojoj se navodi da je Srbija, s Republikom Srpskom, izvršila genocid nad muslimanskim stanovništvom u Bosni i Hercegovini.

Sud je na početku čitanja presude (26. februara 2007) odbio da se proglasi nenadležnim po tužbi BiH protiv Srbije za genocid i potvrdio svoju nadležnost u tom sporu. SCG je osporavala nadležnost tog suda navodeći da u trenutku kada je tužba podneta, SCG nije bila članica UN, ukazujući da se, uz isto obrazloženje, sud proglasio nenadležnim za tužbu koju je SCG 2004. podnela protiv zemalja NATO zbog bombardovanja 1999.

Predsednica suda, Britanka Rozalin Higin, izjavila je na početku da je Srbija formalno-pravno naslednica Srbije i Crne Gore i Jugoslavije, a da Crna Gora ne predstavlja naslednicu državne zajednice. Srbija je, za razliku od Crne Gore, prihvatila kontinuitet sa SCG i SRJ. Srbija je pravni sljedbenik i jedina tužena strana.

Sud je konstatovao da je za događaje u presudi “u relevantnom periodu” odgovorna “država Srbija i Crna Gora”.

Takođe, Sud je primijetio da je Crna Gora članica Konvencije o genocidu i da ima obavezu da saraduje kako bi se kaznili počinioци genocida.

Srbija nije odgovorna za počinjeno krivično djelo genocida, ali jeste kriva za to što nije spriječila krivično djelo genocida, čime je prekršila Konvenciju protiv sprječavanja genocida. “Sud ustanovljava da Srbija nije počinila genocid kroz svoje organe ili osoblje koji su delovali u smislu odgovornosti kako je to predviđeno u međunarodnom pravu ili kroz kršenje svojih obaveza po sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida”. Takođe, Sud je zaključio i da Srbija

nije planirala da počini genocid, niti je podstrekavala njegovo činjeno, ali je kriva što nije učinila sve što je u njenoj moći da genocid u Srebrenici spriječi: "Ovaj sud presuđuje da Srbija nije saučesnik u genocidu i da na taj način nije prekršila svoje obaveze iz Konvencije o sprječavanju i kažnjavanju genocida. Glasovima 12 'za' i tri 'protiv' ovaj sud presuđuje da je Srbija prekršila obavezu da spriječi zločin genocida po Konvenciji u smislu genocida koji je počinjen u Srebrenici jula 1995".

U BiH je počinjeno krivično djelo genocida, doduše samo na jednoj lokaciji. "Osim događaja u Srebrenici, u julu 1995, sud nije utvrdio da je postojala genocidna namjera tokom rata u BiH", naznačila je sudija.

Po njenim rečima, Međunarodni sud pravde je utvrdio da su u drugim krajevima BiH pripadnici Vojske Republike Srpske počinili zločine, ali ne i genocid nad bosanskim muslimanima. "Sud nije utvrdio da su masovna ubistva počinjena s namjerom da se muslimani unište kao nacionalna grupa", kazala je sudija.

Sud je utvrdio da su krivično djelo genocida u BiH organizovale političke i vojne vlasti Republike Srpske. "Genocid u Srebrenici ne može pripisati SRJ, niti da su ga počinili njeni organi". SRJ se stoga ne može smatrati po toj osnovi odgovornom za počinjenje genocida u Srebrenici. Pozivajući se na izvještaj generalnog sekretara UN o Srebrenici, Higinsova je kazala i da počinio genocida nisu bili pod efikasnom kontrolom vlasti SRJ. Sud je zaključio da se u julu 1995. ni politički organi Republike Srpske, niti Vojska RS "niju mogli smatrati tek instrumentima SRJ, bez ikakve autonomije".

Higinsova je navela i zaključak suda da se komandant VRS Ratko Mladić i drugi oficiri VRS umiješani u genocid "niju automatski mogli smatrati" pripadnicima Vojske Jugoslavije, niti predstavnicima organa SRJ.

Takođe, Sud je utvrdio da je Srbija finansijski pomagala RS, ali nije znala na koji će način biti utrošena odnosna sredstva.

Međunarodni sud pravde u presudi navodi da je Srbija prekršila i obavezu da u potpunosti saraduje sa Haškim tribunalom i da preda optužene za genocid: "Glasovima 14 prema jedan, ovaj sud presuđuje da je Srbija prekršila svoju obavezu po Konvenciji o sprječavanju i kažnjavanju zločina genocida budući da je propuštala i nije uspjela da preda generala Ratka Mladića optuženog za genocid i saučesništvo u genocidu da mu bude suđeno pred Međunarodnim krivičnim tribunalom za bivšu Jugoslaviju i na taj način je u potpunosti propustila da saraduje s tim tribunalom". Srbija, prema presudi, treba da pruži "simboličnu kompenzaciju" BiH i da smjesta uspostavi punu saradnju sa Haškim tribunalom i izruči optužene, naročito Ratka Mladića

KOMENTARI: U BiH je počinjen je zločin genocida, za koji nije utvrđena ničija odgovornost.

Ni Srbija, ni Crna Gora, neće izvući pouke iz ovakve

presude.

Srbija će pravilno razumjeti da nije kažnjena za zločin genocida koji su počinili oficiri koji su bili na platnom spisku Generalštaba Vojske S&CG. Pravilno će razumjeti da je, nekažnjavanjem za zločin genocida, međunarodna zajednica počela da odstupa od negativnog pogleda na nju, razumjeće da je nevino optužena i razumjeće da se za zločin a naročito za zločin genocida, ne mora odgovarati, niti snositi sankcije.

Srbija će pravilno razumjeti da se za ratno huškanje, širanje ksenofobije i šovinizma, ne mora, čak ni ne može, odgovarati.

Srbija neće razumjeti da je kriva zbog toga što nije spriječila zločin genocida ("ovaj sud presuđuje da je Srbija prekršila obavezu da spreči zločin genocida po Konvenciji u smislu genocida koji je počinjen u Srebrenici jula 1995"), jer nije sankcionisana za tu krivicu. Ako nema sankcije, ako nema kazne, onda nema ni grijeha, rezonovaće beogradski etnički projektanti. To, što je Srbija bila dužna da spriječi zločin genocida počinjen u Srebrenici a nije to uradila, samo je za pohvalu, intimno će rezonovati beogradski propagandisti, jer da je reagovala, zločina ne bi bilo. Zločin u Srebrenici je bio poželjnost, kao i drugi masovni zločini na prostoru BiH, bio je dio plana i dio nauma o stvaranju etnički čiste teritorije. Zar je bilo realno očekivati da Srbija zaustavi ono o čemu njeni propagandisti, njena moralna savjest, sanjaju godinama i decenijama?

Naravno, niko se neće zapitati kako je došlo do genocida u Srebrenici, te do drugih ratnih zločina koje su počinile snage bosanskih Srba? Koja je to politička pamet i koji je to moralni pogled mogao smisliti i planirati zločin genocida? Niko drugi i nijedna druga moralna pamet do ona koja se hranila i koja se još hrani šovinizmom i ksenofobijom koja se kontinuirano plasira iz Beograda. I kako onda da Beograd ne bude zadovoljan? Svim svojim intelektualnim, političkim i moralnim pregnućem pripremao je teren za stvaranje etnički čiste države svih Srba i samo Srba. Naravno, unaprijed se znalo što sve pretpostavlja konstituisanje etnički čiste države na multietničkom prostoru. Ali, za ostvarenje svog cilja nije trebalo žaliti ni žrtava, ni sredstava. Posebno ako su žrtve, uglavnom, nesrbi čija se jedina krivica sastojala u tome što su se zadesili na prostoru, koji je u glavama beogradskih etničkih projektanata, smatran za srpski ekskuzivitet. Morali su beogradski etnički projektanti svojevremeno osjetiti zadovoljstvo kad je u Dejtonu (Ohajo, SAD) dogovoreno da bosanskim Srbima pripada 51 odsto teritorije BiH, koju su prethodno dobro zalili krvlju bosanskih Muslimana. Pravo zadovoljstvo osjećaju tek sada kad je i najviša međunarodna sudska instanca utvrdila da je u BiH počinjen zločin genocida nad tamošnjim Muslimanima, da za taj zločin nije kriv Beograd, da je kriva Republika Srpska, ali da niko zbog toga zločina neće odgovarati. Lijepo je kad za svoje krvave planove dobijete satisfakciju sa najmjerodavnije

adrese. A dobijanje satisfakcije može, na duži rok, značiti samo i jedino, podstrekivanje istih tih etničkih projekatana da nastave sa svojim naumima.

Crna Gora nije tužena zahvaljujući činjenici da je, prije okončanja sudskog postupka, postala nezavisna država. Nije mogla biti tužena zbog nedostatka pasivne legitimacije. Crnogorski predsjednik ponešen ovakvim sudskim ishodom veli, u dobrom advokatskom maniru, da je izuzetno važno što CG nije tužena. Naravno, nije se sjetio da ocijeni u kolikoj mjeri je sramotno i ponižavajuće za jednu državu da uopšte bude tužena za zločin genocida. Nije se sjetio da saopšti kako je Crna Gora uopšte došla u priliku da bude tužena za zločin genocida. Nije se sjetio da, u svojstvu predsjednika RCG, izvuče odgovarajuće pouke iz ovog slučaja i podijeli ih sa javnošću.

Crna Gora neće izvući pouke iz ove presude. Crna Gora neće razumjeti da nikad ne treba druge slijepo slijediti, da nikad ne smije biti puki instrument u rukama drugih, neće razumjeti da nikad svoju državnu i nacionalnu sudbinu ne smije drugome stavljati u ruke, neće razumjeti da treba uvijek da slijedi sopstvene i samo sopstvene interese. I, na kraju, neće razumjeti da uvijek treba da zna što je njen interes – i trenutni i dugoročni.

Kao pouka Crnogorcima, mada Crnogorci nijesu svijet koji uči na tuđim primjerima (čak im ni primjeri iz svoje istorije ne služe za pouku), mogao bi da posluži dio komentara sarajevskog "Oslobođenja" povodom odluke Suda. "Najznačajniji političari Republike Srpske" – navodi se u komentaru – "sve vrijeme su potpuno na strani Srbije, a protiv svoje države. Ta vjernost im se vraća tako što su zastupnici odbrane odgovornost za zločinstva prebacivali sa Srbije na Republiku Srpsku. Mada to nije bila, niti je mogla biti namjera Suda, sve ono za što je oslobođena Srbija, objektivno je pripisano ratnoj Republici Srpskoj".

Republika Srpska je, sada je to i nepobitno verifikovano, tvorevina koja počiva na genocidu. Krvava priča utkana je u njene temelje. Kakva, kod takvog stanja stvari, može biti sudbina bosanskog entiteta koji počiva na genocidu? Da li će Bošnjaci tražiti da se preispita status bosanskog entiteta koji počiva na zločinu genocida? I da li bi, u tom slučaju, međunarodna zajednica pristala na gašenje jednog takvog entiteta i, suštinski, kažnjavanja Srbije? Kako li međunarodni projektanti zamišljaju nastavak zajedničkog života zločinca i žrtve, koje čak, o drskosti, upućuju na zaborav i zajednički život? Do kad? Do narednog pokolja?

Međunarodna zajednica, jer i o njoj se radi, promptno je podržala ovakvu odluku Suda. Odluku koja joj u potpunosti pogoduje, jer Srebrenica je, u vrijeme pokolja, bila proglašena zaštićenom zonom UN. Baš se lijepo poklopilo – ni oni koji su počinili zločin genocida, ni oni koji su za njega trebali ili morali znati a nijesu ga spriječili, ni oni koji su obezbjeđivali zaštićenu zonu UN – nijesu odgovorni za zločin. Kao da zločina nije ni bilo. Kao da nam poručuju da je sve to

bila jedna ružna priča koju treba brže-bolje zaboraviti. I na koju ne treba više nikoga podsjećati.

Međunarodna zajednica baš kao da je očekivala ovakvu odluku. Ili joj se, barem, nadala i priželjkivala je. Ima li na okolnost da nema krivice za počinjeni zločin genocida, stalno se pitam, uticaj činjenica da su žrtve Muslimani, opkoljeni hrišćanskim svijetom, koji na njih ne gleda baš blagonaklono? Ili, da li bi na Odluku suda bila od uticaja okolnost da su, kojim slučajem, uloge bile izmijenjene? Da li je, s tim u vezi, na odluku Suda, uticala i činjenica da je BiH podnijela tužbu bez saglasnosti srpskog i hrvatskog dijela države, što, joj, u znatnoj mjeri, oduzima legitimitet? Ili, kako se odnijeti prema tvrdnji prof. Iva Josipovića (Pravni fakultet, Zagreb) da se Sud rukovodio konzervativnim shvatanjem Međunarodne konvencije o sprečavanju i kažnjavanju genocida, prema kojoj je precizno određeno šta se smatra genocidom u čiji pravni okvir očito nisu ušli mnogi zločini počinjeni na ovim prostorima. Konzervativnost Suda Josipović vidi i u procjeni učestvovanja države Srbije i Crne Gore u genocidu, jer je zauzet stav da su jedino neposredno učestvovanje državnih tijela u planiranju, pripremi i sprovođenju genocida relevantni faktori na osnovu kojih se država može osuditi za genocid, što je vrlo teško dokazivo.

To je, smatra Josipović, korak unazad u odnosu na praksu Haškog suda za bivšu Jugoslaviju, koji je u nekoliko sudskih predmeta prepoznao i ustanovio doktrinu djelovanja putem agenata, koji su bili obučavani, ali i logistički i na svaki drugi način podržavani od matične zemlje. U ovim bi se pravnim elementima, tvrdi Josipović, današnja odluka Međunarodnog suda pravde najviše mogla izložiti kritikama.

Sud je naredio Srbiji da odmah Međunarodnom krivičnom tribunalu u Hagu isporuči Ratka Mladića, inače optuženog za genocid, što je lijepa želja, ali ništa više od toga. Jer, kako očekivati da će Vojslav Koštunica i drugovi isporučiti svog heroja Haškom tribunalu, ako se podsjetimo da je taj isti V.K. neposredno po likvidaciji srebreničkih muslimana ("Naša Borba", 13. jul 1995), izjavio da se u slučaju Srebrenice radilo o odbrambenoj akciji Vojske Republike Srpske. Nijesam upoznat da je V. Koštunica u međuvremenu prošao katarzu i promijenio gledanje na srebrenički zločin. Čak ni nakon presude o kojoj je riječ. A V.K. pominjem isključivo kao paradigmatičan primjer, budući da njegov stav odražava većinsko mišljenje u Srbiji.

Neko reče da je ova odluka spoj morala, prava i politike. Ako je već tako, onda ne treba da čudi što je politika izašla kao pobjednik iz tog tromeča.

Zločin se isplati, reći će žrtve. Što je veći zločin, to je veća njegova isplativost. Najviše se, sljedstveno tome, isplati najveći zločin – zločin genocida. ■

Legalizacija genocida

PIŠE: MARKO ATTILA HOARE

Kritička analiza presude MSP-a od 26. februara 2007. godine po tužbi Bosne i Hercegovine protiv Srbije

Ako je iko i dalje sanjao o tome da međunarodni sudovi mogu pružiti pravdu žrtvama genocida, odluku Međunarodnog suda pravde (MSP) od 26. februara po tužbi Bosne i Hercegovine, po kojoj se Srbija ne smatra krivom za genocid, treba shvatiti kao konačni poziv na otrežnjenje. Ne obazirući se na ono što potpredsednik MSP Al-Khasawneh opisuje kao "ogromnu prevagu dokaza o masovnim i sistematskim pogubljenjima bosanskih Muslimana", Sud se upinjao iz petnih žila, cepidlačio u svakom pogledu i pribegavao raznoraznim i očiglednim logičkim protivrečnostima u svojim nastojanjima da izbegne proglašenje Srbije krivom u vezi sa najozbiljnijim optužbama – genocidom, udruživanjem radi počinjenja genocida, podsticanjem na genocid i saučesništvom u genocidu. Ovakvo sprdanje s pravdom zahteva ozbiljno preispitivanje međunarodnog prava u vezi sa genocidom, a takođe i našeg stava o njemu.

Istini za volju, odluka MSP je veoma daleko od toga da Miloševića "oslobađa od krivice", kao što njegovi branioci tvrde. Sud je proglasio Srbiju krivom za kršenje njene obaveze da spreči genocid u Srebrenici, što je ona mogla učiniti zahvaljujući svojim velikim uticajem na počiniocima u redovima bosanskih Srba. Sud je našao da čak i da nije znala da će se u Srebrenici dogoditi genocid, Srbija je imala dovoljno razloga da posumnja u takvu mogućnost, te je stoga trebalo da preduzme korake i postara se da se ne dogodi. Sud je takođe proglasio Srbiju krivom za neizručenje Međunarodnom tribunalu komandanta bosanskih Srba Ratka Mladića, koji je optužen u vezi sa svojom ulogom u tom genocidu.

U presudi MSP dalje stoji, da je "na osnovu obilja dokaza utvrđeno da su tokom sukoba počinjena masovna pogubljenja u pojedinim područjima i zatočeničkim logorima širom teritorije Bosne i Hercegovine" i da su "žrtve u velikoj većini bile članovi zaštićene grupe [Muslimani], što ukazuje na mogućnost da su oni sistematski pogubljivani". U presudi MSP dalje stoji da je "na osnovu obilja dokaza utvrđeno da su u toku sukoba i, naročito, u zatočeničkim logorima članovi zaštićene grupe bili sistematski izlagani masovnom zlostavljanju, prebijanju, silovanju i mučenju sa ozbiljnim telesnim i duševnim posledicama". Sud se složio da su takvi postupci srpskih snaga podudarni s genocidom; jedino što je nedostajalo, po gledištu Suda, bili su pouzdani dokazi o nameri da se Muslimani potpuno ili

delimično unište kao grupa. Ovo se odnosi na razdoblje do 19. maja 1992. godine, kada su snage bosanskih Srba bile pod formalnom kontrolom Miloševićeve Srbije i Grne Gore odnosno Savezne Republike Jugoslavije.

Međutim, Sud je saglasan s time da su snage bosanskih Srba krive za genocid u Srebrenici počinjen u julu 1995. godine, ali u to vreme Srbija i Crna Gora odnosno SRJ više nije formalno komandovala snagama bosanskih Srba, mada ih je dalje finansirala i snabdevala i na njih vršila veliki uticaj. Drugim rečima, uprkos pouzdanim dokazima o krivici Miloševićeve Srbije za masovna i sistematska pogubljenja Muslimana i druge zločine koji su podudarni s genocidom, u odnosu na proleće 1992. ne postoje dokazi koji bu uverili MSP u postojanje konkretne genocidne namere; što se pak tiče leta 1995, postoje pouzdani dokazi o genocidu ali ne i dovoljno dokaza koji bi uverili Sud da je Srbija tada imala kontrolu nad počinocima.

Tužba Bosne protiv Srbije je tako upala u procep između dve mogućnosti. Ali to se nije dogodilo zato što Bosna nije raspolagala čvrstim dokazima, već samo zato što je Sud izabrao da tumači dokazni materijal na taj način. Ako ćemo poverovati verziji koju je izneo Sud i prihvatiti da Srbija nije kriva za genocid, onda moramo pretpostaviti sledeće:

Srbija je, vođena Miloševićem, vojno pokorila velike delove teritorije svog suseda, prilikom čega je izvršila masovne, sistematske masakre muslimanskih civila po celoj teritoriji Bosne, a osim toga i druge zločine uključujući masovna i sistematska ubistva, mučenje i zlostavljanje muslimanskih civila u koncentracionim logorima, masovna silovanja Muslimanki, kao i sistematsko uništavanje kulturnog i verskog nasleđa bosanskih Muslimana. Ovi postupci nalikovali su genocidu u svakom pogledu, ali tu nije bilo genocidne namere – postojala samo namera da se izvrše masovna pogubljenja određene etničke grupe.

Ovi postupci izvršeni su upotrebom redovnih snaga Srbije i Crne Gore (od 27. aprila 1992. Savezne republike Jugoslavije) – Jugoslovenske narodne armije (JNA). Tokom planiranja i izvođenja ovih akcija, srpsko rukovodstvo (srpski predsednik Milošević, jugoslovenski sekretar za odbranu Veljko Kadijević, jugoslovenski načelnik Generalštaba Blagoje Adžić, kao i srpski i crnogorski članovi jugoslovenskog Predsedništva Borisav Jović i Branko Kostić) organizovalo je jedinice JNA sastavljene od bosanskih Srba kao poseban deo JNA i stavilo ih pod komandu Ratka Mladića. Nakon izvršenja masovnih zločina širom Bosne, snage JNA sastavljene od bosanskih Srba su 19. maja 1992. formalno pretvorene u nezavisnu vojsku bosanskih Srba pod Mladićevom komandom; one nisu više bile pod kontrolom Srbije mada je ona nastavila da ih finansira i oprema, da plaća plate oficira bosanskih Srba i da im pruža dodatnu pomoć preko svojih redovnih vojnih i policijskih snaga. Budući da su ove snage bosanskih Srba podržane od strane Srbije nastavile sa svojim sistematskim i masovnim masakrima muslimanskih civila, područja Bosne pod srpskom okupacijom većinom su očišćena od muslimanskih civila. Ali tu i dalje nema genocidne namere.

Međutim, u julu 1995. ili nešto ranije, Mladić – komandant bosanskih Srba koga je Beograd brižljivo izabrao – iznenada dobija genocidne namere. Snage pod njegovom komandom – koje su i dalje naoružavane i finansirane od strane Srbije –

izvršile su nepobitan genocidni masakr 8.000 muslimanskih civila u Srebrenici. Srpski režim – onaj isti koji je organizovao snage bosanskih Srba, koji je njima komandovao tokom sistematskih i rasprostranjenih masakra muslimanskih civila širom Bosne na način koji nalikuje genocidu, i koji je nastavio da ih finansira i snabdeva pošto su one postale nezavisne i pošto su nastavile da nezavisno vrše sistematske masakre Muslimana – ipak nije imao nameru da se nešto poput Srebrenice dogodi, i to uprkos tome što je imao dovoljno razloga da posumnja da je tako što moguće. Ona ista Srbija koja je nameravala da snage bosanskih Srba izvrše sistematske masakre muslimanskih civila masovnih razmera, nije nameravala da ih snage bosanskih Srba masakriraju sa izričito genocidnom namerom; to jest, sa namerom da potpuno ili delimično unište Muslimane kao grupu. U tom trenutku Srbija povlači crtu i prema tome nije kriva za bilo šta drugo osim za nesprečavanje genocida.

Oslobođenje Srbije od krivice dakle počiva na razlici koju Sud pravi između genocidnih masakra – masakra izvršenih u nameri da se određena grupa potpuno ili delimično uništi – i masakra koji nalikuju genocidnim masakrima, s tom razlikom što ovde namera nije dokazana.

Ovakvo razlikovanje nameće nekoliko neugodnih pitanja. Sud je proglasio Srbiju krivom za nesprečavanje krivičnog dela genocida sa obrazloženjem da “premda on nije ustanovio da su podaci kojima su vlasti u Beogradu raspolagale pouzdano ukazivali na predstojeći genocid (čime se i objašnjava odbacivanje optužbe za saučesništvo u genocidu), teško je poverovati da su one mogle biti nesvesne takve opasnosti u slučaju da jedinice VRS odluče da okupiraju srebreničku enklavu. S obzirom na neosporiv uticaj jugoslovenskih saveznih vlasti i na informacije u njihovom posedu, Sud je mišljenja da je bilo potrebno da one ulože maksimalne napore saglasno sa svojim ovlašćenjima i da pokušaju da spreče tragične događaje koji su se tada oblikovali, budući da su se njihove razmere mogle bar pretpostaviti ako ne i predvideti sa sigurnošću.” Ali zašto bi Beograd imao razloga da se plaši izvršenja genocida u neposrednoj budućnosti, s obzirom na to da nijedan od masakra koje su i on i bosanski Srbi do tada organizovali nije prešao prag genocida? Beograd bi razložno mogao odgovoriti na osudu za nesprečavanje genocida tvrdnjom da je jednostavno pretpostavio da će bosanski Srbi izvršiti samo jedan od “redovnih” masakra muslimanskih civila. Ako nije bilo genocidnih namera u vezi sa masakrima počinjenim pre Srebrenice, kako je onda Beograd mogao uopšte pomisliti da je “ozbiljna opasnost” od takve genocidne namere mogla iskrsnuti uoči Srebrenice?

Sud tvrdi da Beograd nije raspolagao bilo kakvim dokazima koji ukazuju na planiranje genocida u Srebrenici, već samo da “se on mogao bar pretpostaviti”. Sud je izričit u tome da su “rukovodstvo SRJ [Savezne republike Jugoslavije] i pre svega predsednik Milošević bili potpuno svesni klime duboko ukorenjene mržnje koja je vladala između bosanskih Srba i Muslimana u području Srebrenice. Uprkos tome, tužena strana nije dokazala da je preduzela bilo kakvu inicijativu da spreči ono što se dogodilo, odnosno da preduzme bilo šta sa svoje strane da osujeti zločine koji su počinjeni”. Drugim rečima, od Srbije se očekivalo da “pretpostavi” postojanje “ozbiljne opasnosti” od genocida na

osnovu “duboko ukorenjene mržnje” bosanskih Srba prema Muslimanima. Ali, zašto bi ova “duboko ukorenjena mržnja” izazvala sumnje Beograda u moguću “genocidnu nameru” kada – po mišljenju Suda – duboko ukorenjena mržnja Srba prema Muslimanima, koja se ispoljila kroz bezbroj krivičnih dela ubistva, mučenja, silovanja i kulturnog uništavanja u Omarskoj, Keratermu, Trnopolju, Foči, Brčkom, Zvorniku, Višegradu i drugde, nije ukazivala na bilo kakvu genocidnu nameru?

Ukratko, Sud je osudio Srbiju za nesprečavanje genocida u Srebrenici zbog toga što je trebalo da ona predvidi moguću “genocidnu nameru” snaga bosanskih Srba 1995. godine, dok je u isto vreme Srbiju oslobodio od krivice za genocid iz 1992. zbog toga što u masovnim ubistvima, mučenjima i silovanjima Muslimana izvršenim od strane snaga bosanskih Srba pod njenom komandom nije bilo naznaka bilo kakve genocidne namere.

Šta je zapravo bila namera srpskih snaga 1992. godine kada su izvršavale ono što je Sud opisao kao “masovna pogubljenja [od njihove strane] u pojedinim područjima i zatočeničkim logorima širom teritorije Bosne i Hercegovine”, što je bilo “sistematski upereno” protiv Muslimana, kao i “masovna zlostavljanja, premlaćivanja, silovanja i mučenja [Muslimana] sa teškim telesnim i duševnim posledicama, za vreme sukoba i, naročito, u zatočeničkim logorima”? Sud ne negira da su snage Srbije bile krive za “etničko čišćenje”. Međutim:

“Ni namera, u smislu načelnog opredeljenja, da se neko područje učini ‘etnički homogenim’, kao ni operacije čijim bi se izvođenjem to opredeljenje realizovalo ne mogu sami po sebi da se nazovu genocidom. Međutim, to ne znači da postupci koji mogu biti opisani kao ‘etničko čišćenje’ ne mogu nikad predstavljati genocid, ukoliko su oni takve prirode da se mogu okarakterisati kao, na primer, ‘namerno podvrgavanje grupe životnim uslovima koji treba da dovedu do njenog potpunog ili delimičnog uništenja’, što je u suprotnosti sa stavom 2) člana II Konvencije, pod uslovom da je takva radnja preduzeta s neophodnom konkretnom namerom (*dolus specialis*), što će reći, radi uništenja grupe za razliku od njenog iseljenja iz područja”.

Sud je stoga obrazložio svoje oslobađanje Srbije od krivice na sledeći način: “Tvrdnja tužitelja [Bosne] nije u skladu sa činjenicom da jedan od bitnih motiva velikog dela rukovodstva bosanskih Srba – stvaranje veće srpske države, ako je potrebno i putem osvajackog rata – ne mora obavezno podrazumevati uništenje bosanskih Muslimana i drugih zajednica, već njihovo proterivanje”.

Drugim rečima, Sud je oslobodio Srbiju od krivice uz obrazloženje da sistematska i masovna pogubljenja, mučenja i silovanja Muslimana za koja su odgovorne njene snage ne predstavljaju genocid, dopuštajući da su ti postupci mogli predstavljati “etničko čišćenje” i mogli biti izvršeni u nameri da se područja u Bosni koja su pod srpskom kontrolom učine “etnički homogenim” iseljenjem muslimanskog stanovništva, a s obzirom na mogućnost da njihova nastojanja da postignu etničku homogenost putem masovnih pogubljenja nisu morala biti motivisana stvarnom željom, koja bi bila cilj za sebe, da Muslimani budu potpuno ili delimično uništeni kao grupa.

Po definiciji sadržanoj u Konvenciji Ujedinjenih nacija

o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida, genocid ne mora obavezno podrazumevati nameru da se neka etnička grupa uništi u celosti, već samo nameru da se grupa uništi "potpuno ili delimično". Ovo je, naravno, definicija na koju se MSP pozvao. Prema tome, kampanja zločina koja uključuje nameru da se uništi deo grupe i protera drugi deo sa njene teritorije predstavljala bi genocid. Kampanja Srbije u Bosni u proleće 1992. uključila je uništenje dela bosanskih Muslimana i proterivanje drugog dela sa njihove teritorije. Budući da Sud ne pretpostavlja da su se pogubljenja dogodila slučajno (prihvata, naime, da su Muslimani verovatno bili žrtve sistematskih pogubljenja širom Bosne), zaključak da Srbija nije nameravala da uništi deo Muslimana stoga izgleda kontradiktoran – kako je bilo moguće da Srbija postigne uništenje dela Muslimana kao grupe, putem sistematskih masakra, ako to nije bila njena namera? Sud izgleda zastupa tezu da, iako je Srbija namerno izvršila masakre radi uništenja dela Muslimana kao grupe, ta namera je samo bila u službi osnovne namere, a to je da se delovi Bosne pod kontrolom Srba učine "etnički čistim" – stoga namera nije bila genocidna.

Sud koji se upušta u ovoliko cepidlačenje u svojim nastojanjima da ne nazove stvari pravim imenom odbacuje objektivnost i prestaje da sledi pravdu. Primećeno je da se Sud opredelio za prestroga merila dokazivanja, ali to je najmanji od problema u vezi sa presudom. MSP je, ustvari, suzio definiciju genocida u toj meri da fenomen genocida praktično potpuno iščezava. Ako genocid prestaje da bude genocid time što se namerno potpuno ili delimično uništenje grupe može opravdati pozivanjem na neki "viši" cilj, na primer, "pretvaranje nekog područja u etnički homogeno", onda čak i nacistički holokaust u velikoj meri prestaje da bude genocid. Na osnovu logike MSP, nacistički počinio holokausta mogli su da tvrde da nisu nameravali da unište Jevreje kao takve, već samo da "učine Rajh rasno homogenim".

U početku nacisti su nastojali da stvore Rajh očišćen od Jevreja tako što su vršili pritisak na Jevreje da se iseles, s tim što se ta politika preklapala s politikom istrebljenja. Jevrejima nije zabranjivano da se iseljavaju iz Rajha sve do pred kraj oktobra 1941, u vreme kada je masovno istrebljenje Jevreja već uhvatilo maha. Reč "evakuacija" kao eufemizam za "istrebljenje" koristi se čak i u zapisniku sa sastanka održanom u januaru 1942. u mestu Wannsee, koji od svih sačuvanih dokumenata najviše liči na plan holokausta. I nacisti su mogli da smisle čitav niz drugih "opravdanja" da bi zadovoljili klauzulu MSP o imunitetu: služeći se logikom MSP, oni su mogli da tvrde da su masakri Jevreja predviđeni samo kao odmazda za partizanske akcije među okupiranim stanovništvom istočne Evrope; kao način da se smanje problemi u snabdevanju hranom; ili kao sredstvo za obuzdavanje epidemija u getima. Oni su mogli da tvrde da su jevrejski robovi iznurivani do smrti na radu u Aušvicu u želji da se obezbede naoružanje i oprema za nemačke oružane snage. Oni su čak mogli da tvrde da su istrebljavali Jevreje u logorima smrti u želji da dođu do novih sirovina za proizvodnju abažura, sapuna, kose za lutke i druge robe široke potrošnje za nemačko civilno stanovništvo. Odluka MSP stvorila je nove, široke mogućnosti za oslobađanje država i pojedinaca od krivice za genocid.

Presuda MSP kojom se Srbija oslobađa optužbe za genocid i svih drugih povezanih optužbi osim za nesprečavanje i nekažnjavanje, predstavlja sprdanje s pravdom koje će pre povećati verovatnoću krivičnog dela genocida u budućnosti nego što će je smanjiti. Mi možemo samo nagađati o političkim ili ideološkim razlozima koji su mogli pobuditi sudije da donesu svoju odluku, o čijoj kontroverznoj prirodi, čak i među pravnim stručnjacima, svedoči činjenica da troje od trinaestoro sudija smatra Srbiju krivom za saučesništvo u genocidu, dok jedan – potpredsednik Suda – smatra Srbiju krivom za genocid u potpunosti.

Ovo sprdanje nije izolovan slučaj već se nadovezuje na propust Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju (MKSJ) da optuži glavne ratne zločince iz ratova u bivšoj Jugoslaviji ili da im sudi. Kao što je pisac ovih redova već pisao drugde, gotovo niko važan iz Srbije nije bio krivično gonjen ili se trenutno krivično goni od strane MKSJ za ratne zločine u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj. Miloševićeva smrt prošle godine lišila je MKSJ njegovog jedinog značajnog optuženika u vezi sa ovim zločinima. Narod u Hrvatskoj i Bosni moraće da se zadovolji suđenjem šaćici drugorazrednih srpskih zvaničnika od kojih samo jedan – Jovica Stanišić – može biti s pravom opisan kao jedan od graditelja rata. U međuvremenu, glavni srpski krivci koji su još u životu (Jović, Kostić, Adžić, Kadrijević i drugi) nisu optuženi, dok dvojica glavnih ratnih zločinaca među bosanskim Srbima, Radovan Karadžić i Ratko Mladić, još uvek nisu uhapšeni. Donošenjem odluke MSP, međunarodno pravosuđe je definitivno zakazalo u vezi sa bivšom Jugoslavijom.

Sa praktičnog stanovništva, moguće je izvući dve pouke iz odluke MSP. Prva je da je međunarodno pravo, onakvo kakvo je danas, neadekvatno za sprečavanje i kažnjavanje krivičnog dela genocida i da ga treba menjati. Druga pouka prirodno proizilazi iz prve: sve dok je međunarodno pravo onakvo kakvo jeste, žrtve genocida se ne mogu osloniti na njega u traženju obeštećenja od počinilaca. Početkom devedesetih međunarodna zajednica je bila u dosluhu u vezi sa bosanskim genocidom i od tada nije uspela da se suoči sa nepravdom koju je on stvorio. Odlučnija međunarodna akcija krajem devedesetih i početkom dvehiljaditih radi zaustavljanja krvoprolića u bivšoj Jugoslaviji, kažnjavanja počinilaca i pružanja pravde žrtvama – uključujući intervenciju NATO na Kosovu, optužnicu protiv Miloševića i drugih visokih ličnosti od strane MKSJ i stvarno odvajanje Kosova od Srbije – sada liči više nego ikad na puku pauzu u prljavoj priči o međunarodnoj politici popuštanja pred agresijom i genocidom, koja je uvek opravdavana pozivanjem na međunarodno pravo, mandate Ujedinjenih nacija, multilateralizam, potrebu za konsenzusom i tome slično. Gde god se genocid dogodi – bilo u Darfuru ili na nekom drugom mestu – mi treba da preduzmemo hitnu akciju da ga zaustavimo. Nesprečavanje nikada neće biti ublaženo međunarodnom kaznom, jer na nju niko ne treba da računa. ■■

PIŠE: DUBRAVKA STOJANOVIĆ

U nacion(alističk)om kalupu

U dva veka svoje moderne istorije Srbija je ratovala deset puta. Sedam puta izvršene su, najčešće nasilne smene dinastija i državnih elita. U vremenu od 1835. godine do 2006. promenjeno je jedanaest ustava. Deset puta izveden je, u najvećem broju slučajeva, drastičan zaokret u spoljnoj politici. Granice su menjane sedam puta: od ustaničke Srbije do Jugoslavije i nazad. Državno-pravni okvir promenjen je, takođe, sedam puta: od Kneževine i Kraljevine Srbije do Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca i Kraljevine Jugoslavije, zatim do SFRJ, SRJ, SCG, i, na kraju, Republike Srbije. Politički sistemi menjani su od orijentalne despotije, preko pokušaja prosvetljenog apsolutizma, parlamentarne monarhije, kraljeve diktature, komunističke diktature, mekog socijalizma, tvrdog nacionalizma, do pokušaja demokratije. Tri puta je bila okupirana, tri puta oslobođana, a Beograd je bio pet puta bombardovan i rušen¹. Svi njeni vladari osim kneza Miloša i Josipa Broza Tita bili su ili ubijeni ili s vlasti nasilno oterani.

¹ Podaci preuzeti iz: M. Jovanović, "Srbija 1804-2004: razvoj opterećen diskontinuitetima" (sedam teza), u: Lj. Dimić, D. Stojanović, M. Jovanović, *Srbija 1804-2004. Tri viđenja ili poziv na dijalog*, Beograd 2005.

Uprkos svemu tome, njen politički razvoj, suštinski, nije bio dinamičan. Ispod svih ovih faza i dramatičnih spoljnih promena, ostajao je netaknut sloj predmoderne političke kulture koji je bio osnova i desnih i levih autoritarnih poredaka koji su se smenjivali u njenoj prošlosti. U tom političkom konceptu politika se ne razume kao način za artikulisanje i kanalisanje društvenih problema, već kao sukob i rat. Politički protivnik nije saradnik na istom poslu razvoja zajednice, već protivnik protiv koga je, kako su često primećivali pripadnici opozicije, dozvoljeno upotrebiti sva sredstva, uključujući i politička ubistva. Smisao politike nije da ostvaruje princip opšteg dobra, već da se nadigra, ismeje i ponizi "politički drugi", naročito ako je manjina. Lični interes uvek je preči od javnog; partijska država važnija od pravne. Egalitarni koncept socijalne jednakosti potisnuo je koncept jednakosti građana pred zakonom, dok je kolektivistički koncept nacionalne slobode uvek bio preči od principa slobode pojedinca. U pluralizmu se vidi, kako su govorili Pašičevi radikali, "raskol i nesereća", a u konkurenciji ideja – puka anarhija.

Ovakva matrica političke kulture oslanja se na autoritarni model istorijske svesti. Taj autoritarni koncept istorije neprestano se podržava od vladajućih političkih i intelektualnih elita, stalno se proizvodi, kako kroz javni prostor, tako i kroz obrazovni sistem. Duboko je utemeljen na ideji o postojanju samo jednog, nacionalnog identiteta i samo jedne istine, naše istine. U tom modelu istorijske svesti istorija se svodi na političku istoriju, a politika na rat. Rat je, kao što je pisao Antoni Smit u svojoj knjizi *Nacionalni identitet*, dobavljač mitova i sećanja, najvažniji element za konstrukciju nacionalnog identiteta. Time se društvu nameće herojski kodeks ponašanja, koji se u sistemu obrazovanja forsira upotrebom epske poezije i citata kakav je bio onaj namenjen učenicima trećeg razreda osnovne škole u udžbeniku za predmet "Poznavanje prirode i društva": "Kad koga uhvate i povedu da ga nabiju na kolac, on ponajviše peva iz glasa pokazujući da ne mari za život".

Preko tih preovlađujućih slika iz prošlosti formira se konkretna identitetska matrica. Po njoj naša nacija je istorijski ispravna, ona nikada nije vodila osvajačke ratove, uvek je bila na "ispravnoj strani istorije", zadržala je "istorijsku nevinost". Takva samorecepcija obezbeđuje apriornu moralnu i svaku drugu neodgovornost, jer, dajući oreol "istorijske čistote", oslobađa i unapred, od "neispravnosti" koje bi se, eventualno, u budućnosti mogle dogoditi. To je posebno važno kad se ima u vidu da je druga komponenta tog načina samorecepcije – viđenje sopstvene nacije kao žrtve, kao žrtve svih okolnih naroda i velikih sila. U tom ključu razumevanja prošlosti, tokom vremena, "svi" su nam stalno činili zlo, ničim izazvani, kad nam je najteže, s leđa.

Ta kontroverzna situacija u kojoj smo "mi" istovremeno nevinini, pobednici i žrtve, jeste temelj ideje o posebnosti "naše nacije". Ta ideja o

“sopstvenom putu”, različitom od svih drugih poznatih istorijskih puteva, obezbeđuje naciji izuzetnosti koja je odvaja od mogućnosti da vidi realnost, da svoje mogućnosti i nemogućnosti racionalno proceni i preduzme potrebne konkretne korake za poboljšanje svog položaja. Nasuprot tome, odvojena od realnosti, ta vrsta svesti dovodi naciju u permanentni sukob s okolinom i s ostatkom sveta. Njena posebnost tumači se kao neshvaćenost u uprosečenom svetu atomiziranog i anonimnog modernog sveta, čime i sama nacija postaje ugrožna. Ta nacionalna frustracija postaje osnova za anksioznost i strah, što je psihološki rezervoar za aroganciju i agresivnost, potencijal koji uvek može da se aktivira za revanš i rat.

Najdublja matrica tako shvaćenog nacionalnog identiteta kreira se u određenoj filozofiji istorije. Po tom tumačenju istorija je večno vraćanje istog, strogo determinisan tok koji kao neumitni zakon deluje na ljude mimo njihove volje. Ona je sudbina, nešto na šta se ne može uticati i što ne ostavlja mogućnost izbora. Taj fatalistički koncept istorije kao metafizičkog kretanja osobađa pojedince svake odgovornosti, jer kao puki “izvođači istorijskih radova” oni samo ispunjavaju davno formulisana zaveštanja. Time se produbljuje kolektivistički princip, jer je u tom ključu tumačenja, pojedinac podređen kolektivu, a sadašnjost propuštena u iščekivanju povratka bolje prošlosti. Takvo tumačenje od istorije pravi zatvoreni sistem, koji je pouzdana osnova zatvorenog društva kao osnove svih autoritarnih poredaka. Povezan sa autoritarnom matricom političke kulture, obezbeđuje trajnost nedemokratskim, predmodernim, kolektivističkim i egalitarističkim sistemima, koji produbljuju konflikt sa modernim, demokratskim i individualiziranim svetom, što jača koncepcije sopstvene posebnosti i, time, dodatno isključuje iz realnosti. Uprkos povremenim pokušajima u srpskoj istoriji da se ti začarani krugovi preseku, oni su se obnavljali, dajući, u uvek prekretnim istorijskim situacijama, iluziju sveobuhvatnog tumačenja sveta. Bivajući, s protokom vremena, u sve dubljem raskolu sa realnošću, te interpretacije svega postojećeg bivale su sve radikalnije, što je dovelo do toga da Srbija u poslednjih 20 godina, ne uspeva da siđe sa vrteške na koju su je stavile njene, u prvom redu, intelektualne elite. Izlaz iz te situacije ne može biti samo politički. On bi zahtevao i promenu tumačenja istorije, koju bi trebalo razumevati kao polje bezbrojnih, otvorenih mogućnosti. To bi bio način da identitetska matrica izađe iz samo jednog, nacionalnog kalupa i da se kao mnogostruk, otvoreni identitet priključi mukotrpnjoj i dugotrajnoj izgradnji demokratskog društva i razvoju pluralne političke kulture. ■

PIŠE: TEOFIL PANČIĆ

Nesuvislost političkog diskursa

Gledam kroz prozor kako se u smiraj dana vraćaju podnapiti izletnici sa Fruške i ostalih gora, neumorni udarnici još jednog prvomajskog uranka. Oni verovatno znaju šta proslavljaju, ali tu tajnu dobro kriju od nas ostalih. A baš su jednog Prvog maja, tačno pre tri godine, gotovo sve zemlje srednjoistočne Evrope - uključujući i našu ne tako davnu federalnu partnerku Republiku Sloveniju, te susednu Mađarsku – postale punopravne članice Evropske unije. U međuvremenu, pridružile su im se Rumunija i Bugarska, naši donedavni “siromašni rođaci”, decenijama dežurna panaceja za sve naše komplekse niže, više i (o)srednje vrednosti. Takođe u međuvremenu, takođe prvog maja, ali prošle godine, EU je prekinula pregovore o asocijaciji sa Srbijom, i savršeno je neizvesno kada će ih i hoće li ih uopšte obnoviti. Zapravo, može i ovako: to je *savršeno izvesno*, biće to tačno onda kada Srbija ispuni svoje obaveze prema Hagu, tj. “međunarodnoj zajednici”. A kada će to biti? E, to je ono što je vaistinu *savršeno neizvesno!* Ili je možda izvesno, ali u onom ne baš dobrom smislu...

Kao da se i sami osvrću na ove godišnjice, eminentni pripadnici tužne nam “političke klase” i sami su, baš na kraju prvomajskog praznovanja, prokomentarisali trenutno stanje i izgled srpske “evropriče”. Tako je Aleksandar Vučić izvolio primetiti – s karakteristično očaravajućom pronicljivošću – kako je ta Evropa, bre, naša dušmanka, i kako nam ona u kooperaciji sa prekookeanskim kaubojima “otima Kosovo”, i da zato s njom ne treba imati ništa, jer nama je važno Kosovo, a ne tamo nekakva Jevropa, daleko joj lepa kuća. Karikiram? Nažalost, ne. Ali dobro, to su “ružni, prljavi i zli” radikali, zar se od njih moglo očekivati nešto dobro?! Važno je šta kažu prvaci našeg dičnog “demokratskog bloka”...

Evo, na primer, Miloš Aligrudić: kršni politički delija, dika naša, *demokratski strančanin Srbije*, jedan od najbližih saradnika čoveka koji je bio, jeste, a najverovatnije će i biti predsednik Vlade Srbije. Taj i takav Aligrudić, dakle, veli da je Srbija ispunila gotovo sve – a svakako sve bitne – uslove za pristup Evropskoj uniji, a ono što je preostalo jeste tek par nevažnih sitnica, sitničica, trica i kućina, takoreći. Ovo je veoma zanimljivo gledište, dostojno multidisciplinarnog proučavanja u izolovanim uslovima. Utoliko pre što će Aligrudić, valjda slikovitosti radi, dometnuti i to da Srbija glede standar(a)da za

evrointegracije objektivno stoji mnogo bolje od... pogodite koga? Rumunije i Bugarske, dakako. Pa, kako to onda, ljudi božiji, da su ove dve zemlje u EU, a Srbija miljama daleko i od neke sporedne kapije Brisela?! Za to postoje samo dva iole racionalna i konsekventna opcionalna odgovora: 1. *svi nas bre mrzu što smo 'vaki lepi, pametni i napredni*. Ovaj odgovor je opšteomiljen, ali bojim se da je u potpunosti istrošen tokom devedesetih. Što, doduše, ne umanjuje njegovo *omamljujuće dejstvo*; 2. *Aligrudić glupeta luposti*. Ova potonja opcija nije mnogo prijatna, obaška i zvuči uvredljivo, ali pošto joj je opcija 1 jedina dosledna alternativa, bojim se da neće moći da bude odbačena bez fatalnog ogrešenja o činjenice.

Ako uporedimo ove dve izjave, lako ćemo uočiti da ona Vučićeva odskače utoliko što nije lišena nekog perverzno "poštenja". Mahnita smuti-pa-prospi ideologija "srpskog radikalizma" inkompatibilna je sa bilo čime što oličava Evropska unija, i otuda se radikali nikada nisu mnogo femkali i prenemagali glede svog "evrofilstva", nego su čak i u svojoj kratkoj i površnoj tobože "postšešeljevskoj" fazi – tokom koje se nekoliko naših znamenitih "politanalitičara" platonski zaljubilo u njih, pa nikako da se odljube, dopao im se taj osećaj – mrsili kroz zube da možemo i u tu Evropu ako se baš mora, *će se žrtvujemo*, ali samo ako može da se unide onako kako mi 'očemo. Valjda kroz odžak, đavo će ga znati. No, ako se tako ne može – a ne može – ondak utoliko bolje, ionako nismo ni hteli ulaziti, Bog s tobom, domaćine...

Na drugoj strani, Aligrudićev verbalni ispad karakterističan je izdanak *deesesovanja*: kako ne reći ništa, ali tako da to zvuči kao nešto (barem onima koji slabo razaznaju zvukove). U neku ruku – u mnoge ruke! – ovaj je "aligrudizam" mnogo opasniji i potencijalno kobniji od "vučićizama", zato što je namenjen daljem, zapravo beskonačnom sejanju i održavanju iluzija o sebi i drugima, o svom pravom mestu u "evrokosmosu". To je rezonovanje i ponašanje tipično za naše "narodnjake", ali nije baš strano ni izvesnom soju "tadićevaca": voditi deklarativno "proevropsku", a stvarno nacionalističko-izolacionističku politiku, pa se posle sve čuditi i vajkati "zašto nam se sve ovo dešava", kad smo mi, časna reč, Evropljani sa dna kace... U suštini, tu zapravo i nema neke jasnije ideje i predstave šta je uopšte ta Evropska unija i kako se – zadovoljavanjem kojih sve kriterijuma – postaje njenim članom, pa otuda nije uopšte tako teško bupnuti (i "ostati živ"), kako pretužna Srbija "samo što nije" uz fanfare umarširala u Brisel. Stvarnost je, naravno, sasvim drugačija: i Hrvatsku čeka još mnogo prepreka do EU, a ona je u tom procesu odmakla (samo)zaglavljenoj Srbiji za nekoliko krupnih, možda suštinski važnih koraka.

Sva sreća pa ćemo početkom maja možda ipak dobiti novu, "demokratsku vladu", pa će onda sve biti lakše. Tako bi trebalo da bude, čak i rezultati januarskih izbora – seća li ih se iko?! - bar donekle idu tome u prilog, ali... U *realnoj* Srbiji A. D. 2007. stvari su mnogo komplikovanije. Nikakva *evroidila* nije na pomolu, naprotiv, ćeraćemo se još, sa Evropom, Svetom i Kosmosom, oko Kosova, Mladića i ko zna čega još. Između Srbije i Evrope uvek se, avaj, ispreči neko *Ali*; ovaj put, ono se slučajno zove Ali-grudić... ■

Istorija zaustavljena u jednom danu

PIŠE: NIKOLA SAMARDŽIĆ

Koristeći prazan prostor međuvlašća, simboličnim ili simuliranim ponavljanjem 12. marta, u gotovo svakodnevnim incidentima, nomenklatura postepeno radikalizuje javni diskurs i sužava medijske slobode. Preteče poruke reformističkoj i reformskoj opoziciji postaju nedvosmislene. Nakon izbora čiji ishod još uvek nije otelotvorila u novoj vladi, nomenklatura tone u šizofreniju prividne nadmoći i dugoročnog istorijskog poraza politike koja je čini usamljenom i u evropskom kontekstu i u samom regionu. Dvotrećinska antiliberalna većina koja je donela prevagu radikalno-narodnjačke politike, verovatno je izraz sumornog kontinuiteta u svemu osujećenih sektora društva. Pre svega, u nemoći ostvarenja kolektivističkih težnji koje savremena civilizacija čini sve manje smislenim. Evropeizirane zajednice postepeno opkoljavaju Srbiju u celini. Evropsku ideju usvojio je ne samo onaj deo njenog društva koji uspehe reformi i evropeizacije smatra sopstvenim ostvarenjem, nego i svi koji njene vrednosti manje svesno smeštaju u važne sadržaje svoje svakodnevce. Umesto za krupna državna pitanja koja je nomenklatura nametala od početaka jugoslovenske krize i dezintegracije koja se bliži svršetku, društveni prioriteti su nedvosmisleno vezani za osnove biološkog trajanja. Stvarne potrebe su, međutim, još jednom supstituisane pseudomoralnim imperativima naduvanim u kolektivističkoj histeriji nadziranih medija.

Zločudna spirala koja je uvezala kosovski i ruski mit ponovo je, i namenski, obuhvatila srpsku politiku. Ukoliko se istorija zaista ponavlja samo kao farsa, kosovski mit je ovoga puta nametnut kao zaboravljena mantra kojom nomenklatura prikriva tekuće i predstojeće zloupotrebe u privatizaciji koju je razumela kao poslednju veliku pljačku. Ruskim mitom je ukazala na novo, sve jasnije usmerenje u spoljnoj politici kojim odustaje od regionalne politike i puta evropskih i atlantskih integracija. U stvarnosti u kojoj Rusija, niti bilo koji od njenih satelita, nije sused Srbije, njen međunarodni uticaj ipak je ograničen, a ugled sve očiglednije sporan. Naizgled iracionalna i izvorno izolacionistička politika otkrila je, nimalo slučajno, potrebu zvanične Srbije da se najviše bavi sama sobom. Ali i u tom smislu ona nailazi na teškoće koje nastoji da savlada manipulacijama, katkad i nasiljem, kojima odražava svoju sklonost na povratak svojoj nedavnoj autoritarnoj prošlosti.

Nespretni slogan, da cela Afrika strahuje od Ahtisarijevog plana, verovatno otkriva rešenost Beograda da ljudska

prava na Kosovu i pravednost zemaljskog poretka zastupa osloncem na autoritarne i totalitarne sisteme koji počivaju na poricanju individualizma kao osnovne odlike ljudske prirode i najuspešnijeg od svih do danas smišljenih političkih načela. Suštinski profil pravosuđa i opšteg sistema bezbednosti u Srbiji se, već nekoliko godina, iscrtava u organizovanoj opstrukciji procesa vezanog za ubistvo premijera Zorana Đinđića. Od same istrage i pisanja optužnice, u nedovoljno osvetljenom tunelu iz koga na svetlost dana nisu izašli i, u međuvremenu amnestirani, nalogodavci. I nije nikakva olakšavajuća okolnost u pritiscima ondašnjih zapadnih diplomata koji su, zbunjeni, potkupljeni ili korumpirani, smatrali da istragom i procesuiranjem saradnika danas aktuelnog premijera ne bi trebalo ugrožavati piramidu vlasti koja se, u iskrivljenoj optici koju samom svojom prirodom nameće politička Srbija, pogrešno, gotovo sarkastično smatrala demokratskom. Vremenom su branioци ubica, advokati mafije, uz horsku podršku njima bliskih medija, podmetali različite reinterpretacije događaja. Da je premijer, navodno, ubio samoga sebe politikom koja se odvojila od volje i interesa nomenklature. Ili da je, najavom povratka na tu politiku, izazvao na sebe gnev zapadnih sila. Jednu od suštinskih ličnosti procesa, bivšeg sudiju Marka Kljajevića, koji se povukao nakon brutalnih pritisaka i utamničenja svoga brata, koji je u istražnom pritvoru zatim proveo gotovo godinu dana, mediji su u odlučnom trenutku denuncirali ukazujući na njegovo ponašanje tokom procesa u kome brani svoga brata, za koje je ionako oštro kažnjen, kako bi njegovom ličnom diskreditacijom osporili čitav proces koji je vodio nadahnut brižnim pijetetom prema ubijenom premijeru, smatrajući ga ličnošću koju istorija svoga vremena nije zaslužila. Pravosuđe je ostalo nemo i nakon ukazivanja advokata oštećenih, Srđe Popovića i Rajka Danilovića da proces ulazi u suštinsku fazu tek utvrđivanjem krivice neposrednih izvršilaca.

Obelodanjena su i prva svedočanstva o pritiscima tajkuna na medije, upravo u nedelji nakon pokušaja ubistva novinara Dejana Anastasijevića i njegove porodice. Taj incident otvorio je niz strepnji i nedoumica. U stvari se Anastasijević našao u obruču još jednog od krugova koji se u Srbiji lako zatvaraju. Kad nije u stanju da ubija, nomenklatura kupuje, pritiska, ucenjuje. Logika njenih interesa je razvijena i razgranata u toj meri da sama njena analiza počinje da prevazilazi meru dobrog ukusa.

U takvoj vrsti manipulacije osnovnom političkom i moralnom antropologijom, večita oligarhija koja vlada Srbijom je nenadmašna. Smirivanje alternativa obuhvatilo je i levi liberalni nevladin sektor koji se jednim svojim delom otvoreno stavio u službu zvanične politike. Ili, najmanje, relativizacije nastojanja da se samo u jednom danu, toga kobnog 12. marta, zaustavi čitava istorija demokratske tranzicije i evropske Srbije. I u tom smislu je preuzet model putinovske autokratije koja je obuhvatila bogatu i raznorodnu unutrašnju političku strukturu Rusije. Vlast u Beogradu je samo traljava kopija vrha u Kremlju kojim dominiraju aparatčici, kagebeovci i oligarsi, koje idejnim sadržajima podržavaju ličnosti koje su pripadale, ili bi se tako činilo, liberalnoj inelenciji i alternativnoj kulturi. Najznačajniji od njih, Gleb Pavlovski bio je disident

progonjen u sovjetsko vreme zbog svojih reformističkih stavova; Marat Gelman, uspešan moskovski kolekcionar i galerista; Sergej Markov, intelektualac priznat i van granica Rusije. Pavlovski je radio u Sorosovom Institutu za otvoreno društvo, Markov u moskovskoj kancelariji Karnegijeve zadužbine za međunarodni mir, Gelman je bio omiljeni izvor obaveštenja zapadnih novinara, itd. Tranzicija, naročito ona usporena i nedovoljno uspešna, koja se ne zasniva na jasnom i opštem političkom dogovoru, ona koja otvara društvenu i svojinsku provaliju između sopstvenih žrtvi i tajkuna kao sopstvenih predatora, guta cele ličnosti i njihova uverenja obavijajući ih primamljivom raskoši bogatstva i uticaja.

Tek predstoje ozbiljna istraživanja koja bi trebalo da ponude objašnjenja posrtanja Srbije na njenom putu integracija i reformi. Obnova kosovskog mita ukazuje na kontinuitet zloupotreba moćnih etničkih emocija i identiteta. Posezanje za ruskim mitom na kontinuitet komunističke prošlosti, upravo u trenutku kad putinovska autoritarna vladavina dostiže vrhunce u kršenju ljudskih sloboda i prava, dok u spoljnoj politici pokušava da ponovo koristi hladnoratovku retoriku oponašajući samosvojstvenost nekadašnje velike sile. Politički problemi postkomunističke Srbije gotovo su istovetni posrtanju neuspešnih tranzicionih zajednica koje su ostale da tavore na obodima Evropske unije i bivše sovjetske imperije. Nacionalizam je jedno od sredstava očuvanja nomenklatura, koje se vremenom podmlađuju i šire svoju socijalnu osnovicu i autoritarne politike. Nacionalizam se ispostavio kompatibilnim sa autoritarnim matricama tradicionalnog društva, nereformisanog i iznova paganizovanog istočno-pravoslavnog hrišćanstva, komunističke države i totalitarnog kolektivizma. U istom smislu nomenklaturi se ponekad ispostavlja kao najpreča potreba, gotovo prema obrascu nekadašnjih čistki, da se obračuna upravo s liberalnim elementima prethodne komunističke elite. Upravo zahvaljujući složenosti procesa koji su do nje doveli, analiza tekuće diferencijacije u srpskoj politici, na nacionaliste i na one koji to nisu, nametnula je preterano pojednostavljivanje prošlosti koja je obuhvatila više od pola proteklog stoleća, ali je dobro poslužila nacionalnoj homogenizaciji u trenucima kad se za njom ponovo osećetila neposredna potreba. Takođe se moglo predvideti da će tekući talas nacionalizma, nakon iskustva i trauma etničkih ratova, dobiti sadržaj antizapadnog populizma kao izvora izolacionizma. Upravo u stvarnosti u kojoj je upravljajući sloj u Srbiji, nemoćan da ponovo proizvodi nasilje van svojih granica, osim na severu Kosova, poveo krstaški rat protiv liberalne, proevropske političke opozicije. Istovetni smisao dobilo je, s konkretnim ljudskim žrtvama, iscrtavanje "zelene transferzale" kao konkretnog policijskog pritiska na bošnjačku zajednicu u Sandžaku. Otvaranje novog kriznog žarišta podsetilo je, između ostalog, na neobične i opasne događaje koji su se tamo odvijali nakon inauguracije "oca nacije" za predsednika treće, "krnje" Jugoslavije. I nisu slučajno, upravo za njega lično, vezani najistaknutiji propovednici teorija o balkanskom islamskom fundamentalizmu, koji je isključivo deo stvarnosti smišljene propagandističke paranoje. ■

"Berlinska deklaracija" sa proslave 50. rođendana EU u Berlinu

Šefovi država ili vlada zemalja EU su u nedjelju, 25. marta, točno na dan kada su prije pola stoljeća potpisani "Rimski ugovori", usvojili u Historijskom muzeju u Berlinu "Berlinsku deklaraciju". U nazočnosti svih šefova država ili vlada zemalja EU, kao i predstavnika brojnih evropskih institucija i gostiju, "Berlinsku deklaraciju" su potpisali u ime EU aktualna predsjedateljica EU, njemačka kancelarka Angela Merkel i predsjednik Komisije EU Jose Manuel Barroso, a u ime drugih "evropskih institucija" predsjednik Evropskog parlamenta Hans-Gert Pöttering. "Deklaracija povodom 50. obljetnice potpisivanja Rimskih ugovora", kako se "Berlinska deklaracija" zove punim imenom, podijeljena je u tri dijela i govori o nastanku, vrijednostima, izazovima i budućim zadacima EU. Prezентiram je u cijelosti, u prijevodu sa njemačkog originala ...

Deklaracija povodom 50. obljetnice potpisivanja Rimskih ugovora

"Evropa je bila stoljećima ideja, nada u mir i razumijevanje. Ova se nada ispunila. Evropsko ujedinjenje nam je omogućilo mir i blagostanje. Ono je potaklo zajedništvo i prevladalo suprotnosti. Svaka je članica pomogla da se Evropa ujedini, a da demokracija i pravna država jačaju. Zahvaljujemo ljubavi prema slobodi ljudi u Srednjoj i Istočnoj Evropi što je danas konačno prevladana neprirodna podjela Evrope. Mi smo evropskim ujedinjenjem izvukli pouke iz krvavih razmirica i povijesti pune patnje. Danas živimo jedni s drugima kako to nikada prije nije bilo moguće. Mi, građani i građanke, smo ujedinjeni u našoj sreći.

- I -

Mi ostvarujemo u EU naše zajedničke ideale: za nas je čovjek u središtu. Njegovo dotojanstvo je nedodirljivo. Njegova su prava neotuđiva. Žene i muškarci su ravnopravni. Mi stremimo ka miru i slobodi, ka demokraciji i pravnoj državi, ka obostranom respektu i odgovornosti, ka blagostanju i sigurnosti, ka toleranciji i sudjelovanju, pravičnosti i solidarnosti. Mi živimo i surađujemo u EU na jedinstven način. Ovo dolazi do izražaja i u demokratskom međudnošenju zemlja-članica i evropskih institucija. Evropska unija se temelji na ravnopravnosti i međusolidarnosti. Tako omogućujemo fer izjednačavanje interesa između država-članica. Mi u Evropskoj uniji čuvamo i samostalnost i raznolikost tradiciju njenih članica. Otvorene granice i živahna raznolikost jezika, kultura i religija nas obogaćuju. Mnoge ciljeve ne možemo dostići sami, nego

samo zajednički. Evropska unija, zemlje-članice i njihovii regioni i komune dijele zadatke.

- II -

Mi smo pred velikim izazovima, koji se ne mogu zaustaviti na nacionalnim granicama. EU je naš odgovor na njih. Samo zajednički možemo i ubuduće očuvati naše evropske društvene ideale na dobro svih građanki i građana EU. Ovaj evropski model sjedinjuje privredni uspjeh i socijalnu odgovornost. Zajedničko tržište i euro nas čine jakim. Tako možemo oblikovati sukladno našim predstavama rastuće premoćanje diljem svijeta privrede i sve veću konkurenciju na međunarodnim tržištima. Evropsko bogatstvo leži u znanju i htijenju njenih ljudi; ono je ključ za rast, zapošljavanje i socijalnu održivost. Mi ćemo se zajednički boriti protivu terorizma, organiziranog kriminala i ilegalnog useljavanja. Pravo na slobodu i građanska prava branit ćemo, također, i u borbi protivu njihovih protivnika. Rasizam i neprijateljstvo prema strancima ne smiju nikada ponovo imati šanse. Angažirat ćemo se na tomu da se konflikti u svijetu rješavaju miroljubivo, da ljudi ne budu žrtve rata, terorizma ili nasilja. Evropska unija podsticat će slobodu i razvoj u svijetu. Želimo potisnuti bijedu, glad i bolesti. U tomu ćemo i dalje imati vodeću ulogu. U oblastima energetske politike i zaštite klime ići ćemo zajednički naprijed i pružiti naš doprinos kako bi preduprijedili globalne opasnosti promjene klime.

- III -

Evropska unija živjet će, također, i u budućnosti od njene otvorenosti i volje njenih članica da se istovremeno zajednički utvrdi unutarnji razvoj EU. Evropska unija će, osim toga, i dalje poticati demokraciju, stabilnost i blagostanje i s druge strane njenih granica. S a evropskim ujedinjenjem je san ranijih generacija postao stvarnost. Naša nas povijest opominje da štitimo ovu sreću i za buduće generacije. Zbog toga i moramo uvijek iznova, primjereno vremenu, obnavljati političko lice Evrope. Zbog toga smo danas ovdje, 50 godina nakon potpisivanja Rimskih ugovora, ujedinjeni u cilju da Evropsku uniju - do izbora za Evropski parlament 2009. godine - postavimo na obnovljenu zajedničku osnovu. Jer, mi znamo – Evropa je naša zajednička budućnost."

Bielefeld, 25.03.2007.

(Preveo i priredio: M. Lasić) ■■

Rukopis "nebeske" Srbije

PIŠE: IVAN TOROV

Kolega Dejan Anastasijević i njegova supruga su u noći 14. aprila samo sticajem okolnosti izbegli fatalan ishod bombaškog napada. Tri dana nakon što su beogradski novinari po osmi put podsetili vlast na neispunjeno obećanje da će otkriti nalogodavce i ubice Slavka Čuruvije na Uskrs 1999. godine, svedoci smo novog suočavanja sa velikom zabludom da se u Srbiji, u međuvremenu, od svrgavanja jednog zločinačkog režima, koji je iza sebe ostavio pustoš, do danas nešto radikalno promenilo. Isti ili sličan rukopis ponovo ispisuje smrtno presude svakome ko se ne uklapa u stereotip ne tako davne i prepoznatljive Srbije, koja ne trpi slobodnu i kritičku reč, još manje je u stanju da podnese makar i simbolično, danas omeđeno raznovrsnijim pritiscima i ograničenjima nego pre 5. oktobra, suočavanje sa nacionalističkom i ratnom prošlošću.

Oni koji svakojakim političko-policijsko-pravosudnim opstrukcijama (modernije rečeno, izostrankom "političke volje"), sistematski i suptilno sprečavaju da se otkrije prava istina o stradanju Dade Vujasinović, Slavka Čuruvije i Milana Pantića, nekoliko dana su bili i najglasniji u osudi pokušaja ubistva uglednog komentatora i analitičkog istraživača nedeljnika "Vreme". Javnost je naprosto zapljusnuta izjavama "šokiranosti" i "zgranutosti" zbog ovog čina, što je u prvi mah stvorilo utisak kako će državni organi učiniti sve da se otkrije ko je bacio "kašikare". Najdalje u tome je otišao direktor policije Veljović, koji je nagovestio da sve ukazuje na pokušaj ubistva sa elementima političkog terorizma. Glasne su bile i sve one političke i policijske strukture, kojima je, inače, pisanje Dejana Anastasijevića i drugih novinara o ratnoj prošlosti, zločinima, tajnim službama, beretkama, "Škorpionima", Miloševićevom mehanizmu državnog terora, koji je nastavio svoj krvavi pir i posle 5. oktobra, ponajviše zasmetalo.

Više od dve nedelje kasnije, pomaka u "intenzivnoj" policijskoj istrazi nema, a diplomatsko i ksenofobično nadgornjavanje sa svetom oko Kosova i nastavak loše režirane sapunsko-operetske priče o (ne)sastavljanju vlade tri meseca nakon izbora, i ovaj, nema sumnje, najdrastičniji primer direktnog ugrožavanja ljudskog života gura na marginu. Prepušta se esnafu (NUNS) i ponekim medijima da pokušaju da istraju do kraja, ali i nekim političkim, medijskim i ekstremnim krugovima u Srbiji, koji su već nakon nekoliko dana Anastasijevića "prepoznali" kao "omiljenog Karlinog svedoka" u suđenju Miloševiću, ili su "razobličili senzacionalno otkriće" da je "kašikare", ustvari, bacio Čedomir Jovanović kako bi LDP imao povod za demonstracije. Ne bi valjalo prećutati ni nastup tehničkog ministra kulture (i medija) Kojadinovića, koji "kolegijalno" zamera Anastasijeviću što piše o opasnim temama, a ne čini ništa da zaštiti sebe i svoju porodicu, već to očekuje od države. Drugim rečima, Dejan piše o komunalijama i Veljinom asfaltiranju srpskih džada.

Relativizacija zločina, u ovom ili onom obliku, zapravo je

oproban metod naraslog srpskog desnog ekstremizma da se sve agresivnija ofanziva protiv građanskog i nevladinog sektora i novinara i medija, "koji ne čuju zov domovine", podvede pod oblik "legitimne borbe protiv svih pokušaja domaćih izdajnika i plaćenika da se Srbija teritorijalno i nacionalno ponizi." Ako je poneko još i poverovao da su prethodne kamenice na prozore stanova Mirka Đorđevića i Vesne Pešić, rasistički upad u zemunske stranačke prostorije Rasima Ljajića, pretnje ubistvom Dinku Gruhonjiću, državno-sudsko maltretiranje Željka Bodrožića, kao i pedesetak nasrtaja na neposlušne novinare u unutrašnjosti Srbije samo u prošloj godini, plod "tranzicione nervoze", "što Srbiji opet ne ide dobro", pa su "neki dripci i psihopate uzeli pravdu u svoje ruke", "kašikare" na prozoru jednog nepoćudnog novinara morale bi da ga uvere da se iza svega valja mnogo opasnija i pogubnija igra.

Već u prvim reakcijama lansirana je teza po kojoj je za ovaj i slične (pomenute) događaje pre svega odgovorna ukupna atmosfera u Srbiji. Dalja argumentacija tog stava pokazaće, međutim, i njegovo naličje koje bi se moglo ponajbolje prikazati kroz uobičajenu i trenutno dominantnu ideološko-nacionalističku matricu, odnosno izgovor "pa i ne može u Srbiji biti drugačije sada kada svet hoće da nam otme 15 odsto svete teritorije". Iza te floskule se najčešće krije suptilan pokušaj da se od odgovornosti za napad na život Dejana Anastasijevića na svaki način država i njeni organi, a naročito reprezenti državne politike, amnestiraju i teret eventualnog greha prebaci na kriminalce, psihopate, nekakve besne i ogorčene nekontrolisane pojedince ili grupe. Čak i ako je ta teza tačna, postavlja se pitanje kakva je to politika koja motiviše "mangupe i dripcu" da bacaju "kašikare", prete ubistvima, upadaju u "nepodobne" stranačke prostorije, teroristi pripadnike drugih nacija, uništavaju imovinu nepravoslavnih crkava. Taj adut ideologa i interpretatora ideološke formule "prirodnog srastanja demokratije i nacionalizma", kao poželjnog oblika "prelaska iz totalitarizma u slobodno društvo", pada u vodu pred srpskom realnošću koja nagoveštava da bi "demokratski nacionalizam", uz obilatu asistenciju sadašnje državne paralize i političkog haosa koji je Koštuničin model vladanja stvorio, mogao postati podloga za novi oblik diktature nacionalističkog totalitarizma. A i pred činjenicom da država i njena policija primenjuju vrlo selektivan tretman modela nasilja, o čemu govori podatak da - osim u slučaju upada u Ljajićevu stranku - svi akteri ostalih nasrtaja na nacionalno nepodobne novinare i ostale kritičare ili protivnike političkog kursa "narodnjačke" koalicije, ostaju neotkriveni. Kad kriminolog Dobrivoje Radovanović kaže da vrh centralizovane policije u Srbiji ima diskreciono pravo da bez obrazloženja zaustavlja policijske istrage i da vladajuća Koštuničina garnitura neguje visok stepen tolerantnosti prema delovanju najekstremnijih fašističkih, rasističkih i kleronacionalističkih grupa, ima li ičeg logičnijeg od zaključka: da se najveći deo krivice za sve razorniju eksploziju nasilja, stvaranje opšte klime nesigurnosti i straha za život, pri čemu su mete isključivo pojedinci, grupe ili institucije koje su trn u oku režimu, može i mora pripisati vladajućoj strukturi.

Ofanziva desnog ekstremizma je već duže glavna odlika stanja u Srbiji. Njen intenzitet se kontinuirano povećava (ne)kontrolisanim srljanjem u mitologiju prošlosti, ustupanjem prostora destrukciji dela crkvenog vrha i

nacionalističke elite, obnavljanjem starih teza o “nebeskom narodu” i “svetskoj antisrpskoj zaveri”, suptilnim jačanjem antizapadnog raspoloženja i, u najnovije vreme zbog Kosova, naročito, neobuzdanim oslanjanjem na ruski i kineski faktor. Kosovo je, reklo bi se, idealan povod da se pobesneli pas pusti s lanca, drugim rečima uspostavi raspored snaga i ambijent, koji će, s jedne strane, produžiti vek trajanja aktuelne, po svemu, neuspešne, a po reperkusijama po Srbiju i njenu budućnost, i poražavajuće vladajuće oligarhije. S druge strane, pak, sliku o konfrontiranoj, pocepanoj i ugušenoj Srbiji “koja se i dalje saginjati neće” poslati u svet sa porukom “eto kakvu ćete Srbiju imati ukoliko joj oduzmete 15 odsto njene teritorije.” Tako, Srbija i njeni građani ponovo postaju i taoci i žrtve, sa impozantnim izgledima da na duži rok izgube priliku da se priključe razvijenom i demokratskom svetu.

Zapravo, počelo je ohrabrujuće 5, a završilo deprimirajuće već 6. oktobra. Jedan proces (Đinđićev) približavanja Evropi ušao je u konfrontaciju sa drugim (Koštuničinim), koji je preuzimanjem kontrole nad vojskom (preko Nebojše Pavkovića) i tajnom policijom (preko Radomira Markovića), uništavanjem ratno-zločinačkog i kriminalnog dosijea Miloševićeve vlasti, nagovestio to što će se ubrzo nakon toga i desiti: uspostavljanje kontinuiteta sa vremenom, ideologijom, stilom vladanja i kadrovima pretpetooktobarskog režima. Hapšenje i isporučivanje Slobodana Miloševića označice kraj zablude da Srbija okreće list, ali i početak razdoblje opšte destrukcije čije posledice osećamo gotovo osam godina i čiji je trenutni epilog potpuna paraliza državnih institucija, dominacija “sabornog” nacionalizma i novi uspon svakojakog nasilja. Pobuna “Crvenih beretki” 2001, bila je samo predvorje svojevrsnog puzećeg državnog udara, koji će pravi impuls dobiti 12. marta 2003. atentatom na premijera Đinđića.

Sunovrat Srbije nastaviće Koštuničinim dolaskom na vlast, preuzimanjem potpune kontrole nad policijom i tajnim službama, pravosuđem i finansijama, vodećim medijima (RTS, “Politika”, “Večernje novosti”), opstrukcijom saradnje sa Haškim tribunalom odbijanjem da Ratko Mladić bude uhapšen, ignorisanjem i relativiziranjem ratno-zločinačke prošlosti, posebno genocida u Srebrenici, opštom revizijom policijske akcije Sablja i Đinđićevog reformističkog kursa, stalnim ometanjem sudskog procesa optuženima za ubistvo premijera, medijskom satanizacijom civilnog i nevladinog sektora i, nažalost, poprilično uspešnim pokušajem da se amortizuje uloga i oštrica medija koji su opstajali na kritici Miloševićevog režima, a koji su, delom, bez ikakvog otpora popustili pred suptilno osmišljenom “patriotskom” formulom “sabornog plemenskog okupljanja oko vatre” i floskulom “nije Voja što i Sloba”.

Oni koji su, uprkos svemu, odoleli tom iskušenju (a njih je jako malo) sada su predmet svakojakog satanizovanja ne samo preko stubaca krajnje primitivno nacionalističkog tabloidnog treša, već i u tzv. ozbiljnim, tiražnim medijima, čiji se “nepriistrasni” komentatori, analitičari i kolumnisti ne ustežu ni od otvorenih pretnji da će “oni koji su Srbiju silovali, posmatrali ili dobacivali jednog dana polagati račune.” Ako je u tome, kako reče i sam autor te “opomene”, bilo više retoričke simbolike nego istinske pretnje, neka ti isti mediji ozbiljno razmisle šta je krajnji efekat njihove “igrarije”: da je od verbalne “bezazlene” anateme do bacanja “kašikare” vrlo kratak put. ■

Strateški cilj ofanzive na Ponoša

PIŠE: STIPE SIKAVICA

Zdrvku Ponošu, za sada još uvek načelniku Generalštaba Vojske Srbije, ponovo su prebrojavana nacionalna krvna zrnca, ovaj put, izgleda, baš detaljno. I definitivno je ustanovljeno da je čovek u tome osetno deficitaran, što znači da je, po kvazipatriotskim kriterijumima, nepodoban i za “običnog” srpskog generala, a kamoli za vodećeg generala vojske o čijoj se profesionalnoj vrlini, naročito o “junaštvu” i “blistavoj moralnoj vertikali” još i danas ispredaju priče, i to ne samo u “patriotskom bloku” srpskog društva. Ta je logika nalagala da se na određenim mestima preduzme i “nešto konkretno”.

Čovek je rođen u Kninu (pre nepunih 45 godina). Po svemu sudeći, ta je jednostavna činjenica dovela do ludila srpsku nacionalističku centralu. Jer, ako je neko rođen u srcu (negdašnje) Republike Srpske Krajine, a sto posto potiče “od srpske krvi i kolena”, taj bi – po poznatoj teoriji dr Vojislava Šešelja – imao da se čvrsto zavetuje (kao što su se, uostalom, zavetovali radikali i ostale srpske “patriote”) da će se istrajno boriti da se “sve srpske zemlje”, uključujući tu, dakako, i “srpsku Krajinu”, kad-tad “povrate” pod okrilje majke Srbije. Zdravku Ponošu ne samo da su strane tako sumanute ideje, nego drži da su veoma štetne i opasne i po samo srpsko društvo. Štaviše, on je (za sada) jedini čovek u srpskom oficirskom koru koji se osmelio da javno kaže da je srpska vojska zloupotrebljavana u ex-yu ratovima.

Pošto je Ponoš završio Podoficirsku tehničku školu (a odmah potom i Tehničku vojnu akademiju), neki penzionisani generali, naročito “velike srpske vojskovođe” i “heroji” iz “Drugog kosovskog boja”, s omalovažavanjem su govorili o njegovom profesionalnom usponu, jer da je od “kaplara postao general”. No, taj je negdašnji “podoficirčić” završio i postdiplomske studije na Elektrotehničkom fakultetu u Beogradu, a zatim i Kraljevski koledž za odbrambene studije u Londonu, Školu generalštabnog usavršavanja u otadžbini, i k tome još dva tečaja (jedan u Nemačkoj, drugi u Ženevi) koji su se odnosili na veštinu komandovanja i probleme evropske bezbednosti. Povrh svega, tečno govori engleski i ruski.

Izvesno, takvo je obrazovanje izazvalo dodatnu zavist među njegovim, po godinama starijim kolegama. S druge strane, za srpsku konzervativnu vojnu misao, obrazovanje kakvo je stekao Ponoš i ne predstavlja neko preimućstvo. Po promoterima konzervativnih ideja primat imju “ljubav prema otadžbini i svom narodu”, naravno, i “urođena srpska vojna genijalnost”. Najgrlatiji u toj kategoriji Ponoševih

oponenata smatrali su da je svaki od njih bio neuporedivo kvalifikovaniji (o zaslugama da se i ne govori) da stane za kormilo Generalštaba, pa Borisu Tadiću, predsedniku Srbije spočitavaju pristrasnost i laicizam u stvarima vojnim: zato što je, ističu, po nekavoj vezi Ponoša lansirao u generalsku orbitu, da bi ga potom ustoličio i na mestu načelnika Generalštaba iako čovek pre toga nije komandovao čak ni četom.

Tu istu priču varira i beogradski dnevni list "Glas javnosti" u broju od 16. aprila u okviru teksta pod naslovom "Vojska je oslabljena", pod kojim su, inače, objavljeni i rezultati nekakve ankete koju su navodno telefonom realizovali redakcija toga lista i izvesna agencija "Ipres". U komentaru istraživanja naveden je i podatak: čak 54,99 odsto od navodno 771 anketiranog punoletnog građanina Srbije – "smatra da Vojska Srbije danas nije u stanju da odbrani našu teritoriju". I sad sledi nešto kao zaključak: "Ova poražavajuća činjenica sasvim sigurno da je plod saznanja građana da Vojskom Srbije rukovode generali – kursisti stranih vojnih seminara, sa iskustvom komandovanja jednim vodom od trideset vojnika." Sve da komentator i nije eksplicite prozvao Zdravka Ponoša i da se nije pozivao na mišljenje "nekolicine prerano penzionisanih generala koji su svoje vojne veštine stekli na kod nas najprestižnijoj školi nacionalne odbrane" – ideja navedenog stava (i celog komentara, uostalom) savršeno je jasna.

A jedan iz stroja najžešćih Ponoševih oponentata (danas biznismen i "ugledni član Srpske radikalne stranke", u "ono vreme, kada je trebalo braniti Kosovo i Metohiju i Srbiju" – komandant brigade koji će se pojaviti i na suđenju Slobodanu

Miloševiću u Hagu da tamo "rasturi Džefri Najsa"), dakle jedan od "prerano penzionisanih generala", Božidar Delić, negde s kraja 2005, u intervjuu takođe patriotski orijentisanom tabloidu "Svedok", izjaviće i sledeće: "Mene je penzionisao Tadić, kao i još nekolicinu mojih kolega. Ja ne držim njegovu stranu. Hvala mu, nisam mogao da radim sa onima koji govore engleski." Nema dvojbe, i ta je strela odapeta ka Ponošu. I u toj je izjavi sadržana jedna veoma bitna pojedinost, premda je rečena ezopovski – a to je odnos prema Zapadu, prema Evropi: on (Delić) nije hteo da radi sa onima koji govore engleski!

Zanimljivo je (i ne manje indikativno) da je većina domaćih medija (naročito onih koji podržavaju tzv. tehničku vladu) frontalne zahteve za Ponoševom smenom smestila na ravan nekakve "stranačke trgovine" između lidera dve vodeće stranke tzv. demokratskog bloka, Borisa Tadića i Vojislava Koštunice. Pa bi, navodno, u toj transakciji "ministarstvima sile" (vojska, policija, tajne službe) Tadiću i DS pripalo Ministarstvo unutrašnjih poslova (valjda i pripadajuća služba), dok bi Koštunica i DSS dobili Ministarstvo odbrane (takođe, plus pripadajuća služba). U toj bi kombinaciji Dragan Jočić zaseo na mesto sadašnjeg ministra odbrane Zorana Stankovića. Ali to bi došlo u obzir tek kad bi se ispunio drugi, a zapravo središnji uslov DSS i Koštunice – da Zdravko Ponoš bude smenjen sa mesta načelnika Generalštaba!

Boris Tadić je izjavio da o takvoj trgovini nije razgovarao sa Koštunicom. No, to je manje bitno, važnije je da se, po svemu sudeći, na takav način razmišljalo u "narodnjačkoj koaliciji". Zoran Stanković je, to je odavno poznato, bio čovek od najvećeg Koštuničinog poverenja i njegov izbor na

a DOS prekinuo gradnju. Jednom reči, ne propušta se prilika da se čitalačka publika podseti na glavne krivce naših sveopštih neprilika.)

Dodavanje nacionalnog i ideološkog gasa uoči odlučivanja o statusu Kosova traje u medijima, međutim, već nekoliko meseci. Što se manje piše o tome šta se stvarno dešava na Kosovu i kako žive oni koji su tamo najugroženiji sve je veći broj tekstova i intervju o temama geoistorijskim, nacionalno-ekonomsko-genetskim i demografsko-strateškim. Marko S. Marković je, prema R. Popoviću, čovek sa ogromnim intelektualnim nasledjem, kako porodičnim, tako i ličnim. (Na Guglu je mnogo prisutniji Boban Marković i njegov orkestar od M. S. Markovića.) Marko S. Marković je teolog, doktor političkih nauka, istoričar i književni kritičar, pa možda zbog toga nije tako poznat široj publici. On godinama živi na zapadu, u Francuskoj. Što duže živi na Zapadu to je više u Srbiji. U pitanju je, naravno, metaforično prisustvo – ideološko-moralne prirode.

"Imao sam i ja iluzije o zapadnim vrednostima, koje su bile velike a koje je Zapad napustio", govori Marko S. Marković. Okidač za taj preokret svakako je u odnosu Zapada prema Srbiji. Objašnjenje o iluzijama zapadnih vrednosti neophodne su prvenstveno za čitaoce u Srbiji. Oni su, naime, i dalje obuzeti verom u ideale demokratije.

Da bi došao do pravog odgovora Radivoje Petrović mora da postavi pravo pitanje. Ono je jedinstveno, mora se zapamtiti: "Svojim ocenama rušite gotovo

Politika časti

PIŠE: VELIMIR ĆURGUS KAZIMIR

Teško je odoleti izazovu intervjuja koji se, ničim izazvan, pojavi gotovo preko cele strane u nedeljnom izdanju "Politike" (22. aprila) pod naslovom "Politika prema Srbima nema časti". Nije dovoljno da se pročita samo jednom. Ne toliko zbog otkrića koje intervju nudi, koliko zbog načina na koji se vodi. Odavno nismo imali prilike da se u štampanim medijima suočimo sa intervjuom koji je pravljen na tako neprofesionalan i pristrasan način. Intervju se može uporediti samo sa onim šta se radi u kontakt programu Radija Fokus gde voditelji ne samo da sugerišu odgovore nego i direktno navode slušaocima da postavljaju pitanja u skladu sa ideološkom i poslovnom politikom ovog medija. Da li je intervju koji je napravio iskusni novinar "Politike" Radivoje Petrović Peca tek izvanredni slučaj "zanesenosti", ili je reč o sistemu koji se razvija i posebno neguje u nedeljnom izdanju lista? (Pokazalo se, naime, da tzv. nedeljne teme imaju posebnu ulogu u podsticanju nacionalnog samoljublja i nekritičnosti. Na taj način se pisalo na temu "suočavanja sa prošlašću" dok na (nepolitičku) temu "stambenog problema" novinar A. Apostolovski podseća na 10.000 stanova koje je započeo Mrkonjić,

ministarsku poziciju nakon debakla Prvoslava Davinića, što je bila i jedino relevantna "kvalifikacija" za fotelju u koju je seo. Međutim, njegov najveći "greh" bio je u tome što je ekipi koja je vodila vojne reforme, a na čijem je čelu još i danas general Ponoš, dala odrešene ruke.

Tek se Dragan Jočić ne razume u vojnu problematiku, niti ima bilo kakve vrednosti po kojima bi bio dostojan mesta ministra odbrane. Međutim, njega "narodnjačka koalicija" i ne kandiduje na tu poziciju da bi nastavio vojne reforme, već naprotiv, da bi reforme Vojske i odbrane makar usporio, ako ih već ne može zaustaviti, pri čemu je najvažniji korak u tome – smeniti Ponoša. Do koje mere taj general smeta konzervativnoj nomenklaturi pokazuje i radikalna perjanica broj dva, Tomislav Nikolić. On je pred domaćim tv gledalištem dao reč da će čak podržati i vladu tzv. demokratskog bloka, ali pod jednim jednim uslovom – da se sa mesta načelnika Generalštaba skloni "ono američko dete". Pa, šta je to o šta se tako intenzivno sapliću srpske kvazipatriote, a vezano je za Ponoša?

Osim onoga što je već rečeno, to su u prvom redu uspesi Ponoševog tima u reformisanju Vojske, delimično i sistema odbrane. Istina, proces je poodmakao najdalje na tzv. organizacijsko-funkcionalnoj ravni. Iako to nije najbitnija sfera reforme, ona je nezaobilazna pretpostavka celine reformskog procesa. Jeste da su načelnik Generalštaba i njegovi saradnici animirali sve raspoložive reformske kapacitete u vojsci i resornom Ministarstvu (uzgred rečeno, skromni su), reforma ne bi napredovala današnjim tempom bez izdašne pomoći (dakako, i materijalne) partnera iz inostranstva, naročito nekih zemalja – članica NATO.

Oni centri moći koji iz duboke pozadine diktiraju poteze vladajućoj garnituri upravo tu pomoć uzimaju kao neoboriv dokaz da su se Ministarstvo odbrane i Vojska

Srbije opasno približili Alijansi i Zapadu uopšte i da "taj put našu Vojsku vodi u propast". Varijanta takvog viđenja može se pročitati i u pomenitom tekstu u "Glasu javnosti" u kome stoji da je "osnovni pravac reorganizacije Vojske Srbije prema planovima SAD i NATO usmeren ka dezorganizaciji i njenom srozavanju, pre svega u borbenoj moći, a onda i u popularnosti kod građana kako bi od najpopularnije institucije u Srbiji postala institucija koja ne može da garantuje očuvanje Kosova i Metohije". Što će reći da Ponoša i njegovu ekipu treba zaustaviti. I to je strateški cilj tekuće ofanzive na generala.

Takva percepcija vojne sfere nameće kardinalno pitanje: da li aktuelna, prvenstveno izvršna vlast sa Koštunicom na čelu želi da Srbiju vodi putem evroatlantskih integraciju za koju se trasu, makar verbalno svojedobno izjašnjavala? Više je pokazatelja koji upućuju na negativan odgovor na to pitanje. Među njima je svakako najbitniji taj da je pomenuta vladajuća garnitura uporno i vešto sve vreme izigravala zahteve međunarodne zajednice da privede pravdi odbeglu bratiju optuženu za ratne zločine, sa Ratkom Mladićem na čelu.

Na drugoj strani, negativan odgovor na postavljeno pitanje proizlazi i iz krajnje neodgovornog odnosa civilnih vlasti prema Vojsci, oružanim snagama, odbrani i uopšte, prema sektoru bezbednosti i reformama u njemu. Sticajem okolnosti, u postoktobarskom periodu, ceo taj bezbednosni korpus bio je posredno ili neposredno u domenu odlučivanja one političke garniture kojoj je na čelu bio (i jeste) Vojslav Koštunica. Sem u Vojsci, reforma ni u jednom drugom sgmentu koji po definiciji pripada sektoru bezbednosti nije pokrenuta s mrtve tačke.

I, sa tim u najtešnjoj vezi, simptomatična je činjenica da država Srbija nema jasno i konsenzualno usvojenu politiku

božanski odnos prema zapadnim vrednostima - kao što je demokratija ili sloboda štampe, koje su u Srbiji u delu javnosti nekritički prihvaćene." Ustvari, to i nije neko pitanje, mnogo je više konstatacija koja se koristi među istomišljenicima. Vreme je, nema šta, da najzad i Srbi shvate da su i demokratija i sloboda štampe obične zablude, mamci za ograničene i naivne.

"Ideali demokratije ništa ne znače," odlučan je Petrovićev sabesednik. Potom on u nekoliko rečenica objašnjava da su postojali opšti interesi svih, i katolika, i muslimana, i Jevreja, da ne govorimo o Americi, da se razbije Srbija, odnosno Jugoslavija. Time je legenda o zaveri Vatikana i Kominterne protiv Srba postala nekako modernija, globalnija. Istovremeno, to znači da se mora povesti računa i o onome šta se danas dešava na Zapadu gde još uvek prebiva M. S. Marković.

"Kroz 20 godina kod njih će biti revolucija i evo nam dokaza da možemo imati novi početak i to ne kroz nekoliko vekova nego uskoro, u ovom veku," lakonski objašnjava M. S. Marković. "Oni" su njegove trenutne komšije – Francuzi. Reč je o klasičnoj "lepenštini", objašnjenju da će Francuska kroz 20 godina skroz propasti zbog priliva izbeglica iz Afrike i Azije.

Zbog svega toga Srbima ne ostaje ništa drugo, do da budu protiv Evrope. Evropa je, naime, odavno napustila svoje istinske, posebno duhovne vrednosti. Duhovne

vrednosti nisu jedine zbog čega se mora odbiti ponuda Evrope. Ima tu još nekih skrivenih poruka.

"Danas biti za Evropu znači biti obavezno protiv Rusa," otkriva M.S. Marković. Time je sve rečeno. I određeno. Jer, za razliku od Zapada kome Marković proriče propast pojavljuje se svetlo na kraju tunela. U pitanju je savez pravoslavnih naroda!

Radivoje Petrović ne propušta da na tapet postavi i pitanje Srebrenice.

Kako vidite "slučaj Srebrenica" u kontekstu novog svetskog poretka i balkanskih dešavanja? Zvuči vrlo originalno.

A onda i obavezno pominjanje krivice.

"Čuvajmo se kompleksa krivice, samoosudjivanja i raspeća. Najveći uspeh totalitarnih režima sastojao se u tome da građanima ulije osećanje sopstvene krivice. Srpska krivica izmišljena je upornom i agresivnom zapadnom propagandom."

U ovom intervjuu sve je ubačeno: i panslavenstvo i pravoslavlje, i totalitarizam (misli se samo na komunizam) i sumrak Zapada, i istorija i budućnost, i hrvatski i turski genocidi, i Dostojevski i Solovjev, i papa i Klinton. Dobro je kad na jednom mestu imamo ovako strukturiranu programsku viziju sveta i našu sopstvenu sudbinu. Zašto je to u ovom času potrebno i redakciji "Politike" nije mi baš najjasnije. ■■

Nova Šeherezada

PIŠE: NASTASJA RADOVIĆ

bezbednosti; neme ni globalni plan reforme sektora bezbednosti; jedna je među malobrojnim državama koja još nije konstituisala savet za nacionalnu bezbednost (svojedobno, Koštunica se otimao sa Tadićem oko toga kome bi taj savet bio potčinjen, zbog čega su svi pokušaji formiranja tog važnog tela pali u vodu); izvestan broj strateško-doktrinarnih dokumenata, među kojima je najvažniji *strategijski pregled odbrane*, i nekoliko važnih zakona iz oblasti o kojoj je reč, među njima su važniji od drugih zakoni o Vojsci, o odbarni, o civilnoj kontroli – u obličju nacrtu više od godinu dana čekaju na ulazu u skupštinsku proceduru. I o kakvoj se tu odgovornosti civilnih vlasti može govoriti!

Uprkos tome da *strategijski pregled* nije usvojen, reorganizacija Vojske se odvija po njemu (i to je srpski specifikum!). I ta, tzv. prva faza reforme biće okončana sredinom leta. Tada bi Vojska Srbije trebalo da bude organizovana po standardima Alijanse i bila bi redukovana na nekih 27.000 pripadnika. U narednu reformsku fazu Vojska više ne može bez usvajanja pomenute (i druge) dokumentacije, bez logističke (prvenstveno materijalne) podrške, što znači bez nužne i ozbiljne pomoći struktura civilne vlasti.

Međutim, iz bloka tzv. patriotskih snaga domaćoj se javnosti konstantno emituju signali o tome da Srbija i njena Vojska u evroatlantskim integracijama ne bi trebalo da prelaze crtu koja se zove program Partnerstvo za mir. Najpre zbog toga što Srbija još nije usvojila ni tzv. Prezantacioni dokument za pristupanje Partnerstvu, ni Bezbednosni sporazum sa Alijansom, iako je to trebalo da se uradi odmah nakon što je Srbija u novembru prošle godine primljena u Partnerstvo. Zvaničnici iz Brisela su opet voljni da, svemu uprkos, ne usporavaju proces integrisanja srpskih bezbednosnih kapaciteta u Evropu. No, nevolja je u tome što tzv. tehnička vlada i svi njeni tutori i savetodavci, oni sa javne scene i oni iz duboke senke, nisu načisto s tim kakvu i koliko vojsku Srbija treba da ima, šta bi joj bili mirnodopski, a šta ratni zadaci, iz kojih bi se izvora finansirala, i tako redom. Jedino što znaju jeste to – da umesto Zdravka Ponoša treba da instaliraju nekog "svog" generala! ■

Kada je u leto 2000, Vojislav Koštunica predložen za protivkandidata Slobodanu Miloševiću, Nenad Čanak, lider LSV, prozvan je kao autor krilatice o tome kako glasati za Koštunicu. U pitanju je bila uvredljiva šala, koja je utešila one koji su, ili bili protivnici Koštunice a glasači DOS, ili su verovali da ovaj nema šanse... Ko je, ipak, mogao pretpostaviti da će i u proleće 2007, Koštunica biti naša sidbina? Znalno se da je nacionalista i salonski opozicionar, poneko je znao da Koštunica nije "od raskida", da žestoko trguje sa kolegijalnim strankama opozicije za "prolazne" mandate, kao što mu je to pošlo za rukom 1996, kada mu je Zoran Đinđić dao sve što je tražio ne bi li podržao onu seljačko-radničku koaliciju sa nesuđenim jedinstvenim opozicionim kandidatom, ex-guvernerom, Dragoslavom Avramovićem. Posle je DSS, iako je faktički izašla iz Koalicije Zajedno, imala više poslaničkih mesta u saveznom parlamentu od DS. Koja im je te mandate, stranačkom nagodbom, sve u interesu zajedničke stvari, poklonila... Čemu onda čuđenje ovih dana, zašto ne može da se formira srpska vlada? Sada, za razliku od starih vremena, nije sasvim jasno šta to sve hoće tehnički premijer? Sve što je činjeno proteklih meseci, liči na antibajku, u kojoj neko iz noći u noć, priča li priča, traži čas ovo čas ono, izbegavajući neprijatno suočavanje. Sa Šeherezadinim bajkama, ove srpske političke antibajke, imaju samo jednu sličnost: odugovlačenje, kupovanje vremena... Tamo je cilj bio jasan i svako normalan bi ga razumeo, a ovde?

PRVA NOĆ: Odmah je bilo jasno da naš (anti)junak želi da ostane premijer. Njegova želja za druge političare, naročito za ove iz DS, je zapovest. Malo su još tupili sa svojim kandidatom koga su onoliko isticali u predizbornoj kampanji i posle nje, da je pitanje šta će biti sa poslovnom a ne samo političkom sudbinom Božidara Đelića, sada kada ga je njegova partija tako brzo pustila niz led. Halal mu francuske nauke, Harvard i direktorovanje u "Credit Agricolle", u Srbiji ne može ni da se takmiči sa Koštunicom, baštinikom Miloševićevog pravnog sistema kga je čak uspeo da prevaziđe konzervativizmom i virtuelnim paragrafisanjem Ustava...

DRUGA NOĆ: U početku "behu" pet principa, između saradnika na pokušaju formiranja vlade, pa onda, legalista Koštunica, neočekivano za Tadića psihologa, brzo dodade i šesti: ne može Boris Tadić da bude predsednik a da mu Đelić bude premijer? Sa koliko se tu "ugrađuju" Koštunica i DSS? Šta će im ministarstva, treba im nezamenljiva i istorijska uloga. Svejedno što su se složili oko pet principa, ioanko ih niko u Srbiji ne uzima za ozbiljno, ali šesti je najvažniji. Nema Tadiću podrške naroda za drugi mandat ukoliko Koštunica ne bude premijer, po svome. Kasno paljenje ovih iz DS, iznedrilo je, kako kažu srpski romantici iz devedesetih godina prošlog veka, ne zna se kako, princip "nulti". Radikali bi rekli da je taj princip čista nula: njime DS traži da se kaobajagi radikalima i socijalistima doaka preko Voje, tražeći da se partneri u razgovorima "demokratskih" stranaka odreknu tajnih simpatija prema crno-crvenoj koaliciji čija je saradnja, setimo se, bila besprekorna, ako ne i savršena, ujedinjena u onome što je garantovalo njihovu međusobno magnetnu, a za Srbiju i ostatak sveta, fatalnu privlačnost...

Dakle, odmah su se svi složili da pet dosadnih principa, u koje spada i jurenje Ratka Mladića po raznoraznim vazdušnim banjama, te ono silno i dosadno dopisivanje sa Olijem Renom, nisu od odlučujućeg značaja za formiranje nove srpske vlade. Ostali su šesti, pa zatim nulti. DSS više voli broj šest, dok DS preferira nulu, valjda zbog stranačke tradicije: uvek su na pozitivnoj nuli, nikako da krenu napred... "Šesti" lepo kaže da je ta demokratska procedura, te građanska suverenost u Srbiji prevaziđena stvar: budući predsednik Srbije rodiće se u stranačkoj aritmetici makar tako predsednikom postao i Tomislav Nikolić. Uostalom, sve se to već potvrdilo u praksi: i na zadnjim parlamentarnim izborima građani su, doduše po sunčanom i toplom danu, izašli u velikom broju. a kakvog to ima efekta? Nikakvog. Zato je ova suverenost građana sasvim anulirana u šestom principu DSS, jer su građani samo obični marginalci i kako im samo ime kaže "glasačko telo". Pamet se nigde tu ne pominje... Nulti princip malo je više samoreklama i pada kao melem na rane, tamo gde bi trebalo: na one tragove od policijskih pendreka...

Takvih je, međutim, znaju to i u DS, uvek bilo malo. Štaviše, premalo ili stalno nedovoljno da bi se u Srbiji konačno, pa makar i preko biračkog mesta, implementirao onaj tako "kužni", Zakon o lustraciji. Koga niko nikada zapravo nije želeo. Neželjen, ostao je u epruveti ovdašnje pravosudne eksperimentalne laboratorije. Zato, nije zgoreg povremeno podsetiti "demokratske" partnere na tu pomalo neprijatnu činjenicu...

TREĆA NOĆ: Ko se, u aprilu još seća martovskih teza? Ove aprilske i nisu baš teze, ni kao one Lenjinove, više su plod tranzicije: prljava praksa... Batalimo teze, shvatili su svi u pregovorima za novu vladu, to će narod slabo da razume, naročito ako budu slušali tumačenja radikala i socijalista. Naš je narod, naučno je dokazano, uglavnom funkcionalno nepismen, čak i kad se radi o istaknutim pojedincima, korifejima ministarske nauke. Zato se držimo prakse (a ona može biti samo prljava), pa napred u srpski kapitalizam. Prvo bi morala da nestane premijerska harizma Božidara Đelića, on ionako ne zagovara ovaj naš domaći, originalni put u kapitalizam, koji ovih dana, ne štedeći se nimalo, u čačanskim Kačulicama, praktikuje tehnički ministar, Velimir Ilić. Ako, ne daj bože, Đeliću neko pomogne, pa postane premijer, odoše Veljini kvadrati na smetlišće istorije. A to se ne bi smelo desiti jer: Velja to ne zaslužuje. To jest, zaslužuje Kliniku Švarcvald u Kačulicama, da je bratski podeli sa bratom i predsednikom

opštine Čačak, ali nikako ne zaslužuje Đelića da ga smara na kolegijima Nove Vlade. Bio je to najvažniji zaključak ove faze pregovaranja. Jer, kakve veze ima da li braća Ilić imaju dozvole? Šta bi se reklo da su na vlasti kao blizanci Kačinjski? Šta bi tek onda o njima izmišljali na neprijateljskoj TV B92? Naši nisu kao Poljaci, ne traže mnogo: samo kliniku za srce tetaka, strina i besnih snajki i Cecu nationale kad stigne da ih razveseli onako bolne i napaćene... Sve to podrazumeva da Đelić, ni pod razno, ne može biti kandidat za nekakvog premijera. To je pravo u Srbiji viđeno kao, manje-više, nasledno, pa ga sada može naslediti samo Koštunica. Koštunica imenuje Koštunicu. Prosto je, jednostavno i po Kremanskom proročanstvu... Prirodno pravo Vojislava Koštunice, nema šta. Zato može da posluži čak i engleska istorija: šta bi Englezima da Vinstona Čerčila ne izaberu posle onakvog rata, pa onda da ga vraćaju posle nekoliko godina? Ta se istorijska greška u Srbiji neće ponoviti... Pošto se kod nas institucije tek izgrađuju, a nemamo ni Ustavni sud, jer je Slobodan Vučetić pre nego što je primio prvu penziju, zaboravio da imenuje svog v.d. naslednika, DSS nikako neće napraviti sličan propust. Pa da se u Srbiji, nečijom greškom, samoukine funkcija premijera. Zato je od najvećeg državnog i narodnog interesa, važno da i Dragan Jočić, tehnički - ministar policije, ostvari svoje prirodno pravo i nasledi sebe na mestu policijskog ministra. U prethodnom mandatu,

Ruska karta

PIŠE: VOJISLAVA VIGNJEVIĆ

Paralisan politički život, prema deceniju i po razrađivanju i primenjivanoj gazimestanskoj ideološkoj matrici, više je nego rečiti dokaz restauracije Miloševićevog režima koju tako temeljno sprovodi aktuelna vlast. Bez nove vlade (do kraja aprila kada pišemo ovaj tekst), bez predsednika parlamenta, bez Ustavnog suda, sa budžetom koji je protivno zakonu oktroisao odlazeći (tehnički) Koštuničin kabinet i jednogodišnjim prekidom pregovora sa EU, ali zato sa Kosovom kao "delom teritorije" države koja nad istim nema nikakve ingerencije a koje će biti "odbranjeno" uprkos svetskim moćnicima i njihovim pokušajima da ga otmu. Tako se najskuplja srpska reč ponovo raubuje mitologizacijom i instrumentalizacijom od strane političke elite kojoj zapravo nije stalo do priključivanja Evropskoj uniji – i oni koji su deklarativno za ovaj proces, poput predsednika Srbije i Demokratske stranke Borisa Tadića, kohabitiraju sa protivnicima evropeizacije zemlje, premijerom i predsednikom Demokratske stranke Srbije Vojislavom Koštunicom.

Taj začaran kosovski krug potisnuo je i sva druga pitanja od vitalne važnosti za frustriranu državu bez definisanih granica ali sa definisanim modelom "vezivanja" Kosova gvozdenim zagrljajem kakvim se pokušalo, uz ratove, zadržavanje bivših jugoslovenskih republika pod srpskom dominacijom u ne tako davnoj prošlosti. Iako su istorija i sam život pokazali koliko je taj projekat neizvodljiv, opet se, za poslednji čin definitivne disolucije Jugoslavije koja je i počela sa Kosovom, to isto Kosovo koristi za manipulacije za domaću upotrebu, njegovom neraskidivom istorijsko-religijskom vezom sa Srbijom. Glavni adut ove u osnovi garašininovsko-memorandumske strategije i hazarderske političke igre jeste

ruska karta. Nakon što je po ko zna koji put izneo mantru da je "prvi državni i nacionalni interes Srbije da propadne Ahtisarijev plan", pa potom i slavodobitnički "otkrio" kako je Ahtisarijev predlog o statusu Kosova "oboren" u Savetu bezbednosti UN, Vojislav Koštunica samo što nije najavio i ruski veto po istom pitanju, i pre same Rusije koja ga (još) nije deciderano precizirala. To bi dalje trebalo da znači da će se oko Kosova sukobiti SAD i Rusija. Ništa novo – raskol među svetskim silama kao i među zemljama Evropske unije svojevremeno je priželjkivao i najavljivao Miloševićev režim prognozirajući i raspad NATO pakta zbog intervencije 1999. godine.

Prema procenama upućenih posmatrača u srpsko-kosovska zbivanja, SAD i Rusija će voditi razgovore daleko od očiju javnosti kako bi se našlo rešenje za usvajanje nove rezolucije Saveta bezbednosti o Kosovu koja će biti zasnovana na predlogu Martija Ahtisarija. Ruska diplomatija se za sada protivi usvajanju nove rezolucije uz argumentaciju da postojeća (Rezolucija 1244) nije do kraja sprovedena i da tek kad se iscrpe njene mogućnosti treba preći na pripremu nove rezolucije. Zbog toga je Rusija insistirala na misiji SB koja bi utvrdila činjenično stanje na terenu. Ovakva diplomatija Rusije tumači se prvenstveno kao odlaganje rešenja i kupovina vremena. Međutim, konfrontacija Moskve, kako se procenjuje u diplomatskim krugovima, neće otići i do ozbiljnog suprotstavljanja EU i SAD.

Nakon što je prihvaćen predlog Rusije o slanju misije Saveta bezbednosti na Kosovo, postaje sve izvesnije da je to maksimum koji je Rusija postigla u ovom trenutku te da do ulaganja veta, uprkos očekivanjima Srbije, neće doći. Moskovski dnevnik "Komersant" piše da "mediji koji su pod kontrolom Vojislava Koštunice ubeđuju Srbe da je pitanje sa ruskim vetom faktički rešeno i da Rusija neće dozvoliti da se Kosovo odvoji": Ta propaganda namerno zaobilazi realnost koja se sastoji u tome da je Kosovo u suštini za

in extenso, postigao je nezapamćene uspehe kojima se ne može pohvaliti nijedan njegov prethodnik u istoriji srpske murije: gospodina Legiju dočekao je spreman, kao zapeta puška, i lično ga saslušao i preslišao, da ovaj posle, pred istražnim organima, nešto slučajno ne pobrka. To su zasluge nezaboravne iako će, s obzirom na navodnu sudbinu nekakve obavezne službene beleške sa preslišavanja, to ostati čisto usmena srpska tradicija. Koja će se kao i toliko puta do sada, prenositi s kolena na koleno... Zato su i Koštunica i Jočić naši "kolenovići", apsolutno nezamenljivi i zapisani još pre sto godina...

I SVE NAŠE BUDUĆE NEPROSPAVANE NOĆI: Bilo kako bilo, stvar je jasna: da se Nova Vlada i ne formira do 15. maja, neće biti neka šteta. Ni džoranje oko vojske nije ništa: samo malo zavrtlavanje onog reformskog, *british* golobradog generala Ponoša i njegovog nekadašnjeg ministra. Čovek ne zna gde se našao i s kim ima posla, pa se uvredio. Lepo mu je Velja rekao da nisu te škole za nas, da je preučio i zaboravio da nema dovoljno srpstva u sebi... Ali ni to nije važno: evo kako se narod kida oko tog budžeta. Šta će biti, može li Borka Vučić potplatiti sve te poslanike da se pojave još jednom u skupštini? Tu je i Borka suvišna, jer tehničari umeju sve: napraviše uredbu i podeliše penzije i ostala socijalna davanja. *By the way*, poslanicima plate po zakonu...

Najsmješnji u ovim pričama koje šire kafe kuvarice u

Srbiju odavno izgubljeno. I danas nije reč o tome da se očuva Kosovo pod kontrolom Beograda, već da se nađe formula koja će omogućiti da se izbegne destabilizacija i sačuva obraz svima, i međunarodnoj zajednici i Srbiji, piše "Komersant". S druge strane, diplomate u UN najavljuju da će tekst rezolucije o Kosovu biti formulisan tako da ne dođe do preglasavanja u Savetu bezbednosti.

Potpuno je jasno da je ocena premijera Srbije da je Srbija "snažnim argumentima oborila plan Martija Ahtisarija u Savetu bezbednosti UN" nerealna. Problem srpske elite i jeste što ne prihvata realnost pa je tako dovodeći u pitanje Ahtisarijevu kompetentnost unapred "presudila" da će ga zameniti neko "podobniji". Vrlo jasno je na tu temu poručeno Beogradu da Zapad neće podržati nove pregovore ili novog međunarodnog predstavnika. Sednica Saveta bezbednosti kojom je počela zvanična rasprava o statusu Kosova, ocenjena je kao uspešan korak, a sve članice SB će se složiti oko Ahtisarijevog predloga, s obzirom da je to najbolja ponuda i najbolje rešenje za sve ljude u regionu. Ovako glasi ocena posmatrača u UN koja je dijametralno suprotna navedenoj Koštuničinoj proceni. Premijer Kosova Agim Čeku u suprotnom ne bi izrazio zadovoljstvo što je Ahtisarijev plan dobio podršku većine članova SB, pohvalivši i stav Kine koja je ovo pitanje videla kao evropsko i najavila da će podržati stav EU o tome.

Navedimo za kraj dva karakteristična stava koja dolaze iz Evrope. Prvi je izneo Džef Hun, ministar za Evropu u Vladi Velike Britanije: "Događaji iz 1999. godine – kontinuirana represija Miloševićevog režima i sistematski pokušaji da se kosovski Albanci isteraju sa Kosova – stvorili su novu političku realnost. To je značilo da je povratak na vladavinu Beograda malo verovatno rešenje. Ekonomski i politički razvoj Kosova i dalje blokira neizvesnost u pogledu njegovog statusa. Pronalaženje održivog rešenja važno je ne samo za budućnost Kosova, već i za ceo region. Ahtisarijev predlog

skupštini i tehničkoj vladi, jeste onaj kontroverzni biznismen Dragan Đilas koji je zamalo ispao glup kada je podneo ostavku na funkciju. Velja lepo kaže da mu onaj *reality show* "48 sati svadba" ništa ne valja, nije intelektualan, a on zapeo da bude ministar telekomunikacija (i saobraćaja). Em ne zna da pravi svadbe, em Velji hoće da uzme ekpertsko područje i temu njegovog opštenarodno prihvaćenog doktorata. "Pobesnili voz" ili "Ko to tamo peva"...

Iako je svestan vlastitih kvaliteta i prirodnog mu prirodnog prava po Kremanskom proročanstvu u najsavremenijoj redakciji DOS, vitez Voja, ne može da se odluči da prihvati sve to sa unutrašnjim mirom. Uostalom, niko mu ništa i ne spori: ni DS ni G17 plus. Plus-minus, sve je rešeno. Ali, kako to dosad nismo shvatali: brige su njegove na drugoj strani. Pogleda uperenog ka jugu, pa malo udesno, vidi Gazimestan. I strepnja mu je dublja od nade, što je shvatio i Tadićev savetnik, koga neki zovu Koen a drugi Kojen (zavisno od političke opcije), pa se iznenadno za Borisa Tadića, divio čas strepnji čas nadi koje su nadahnjivale naš pregovarački tim. Ipak, dušom sa Koštunicom, još je neodlučan da li da Tadiću da nogu. Što rekao Dobrica Ćosić, najpoznatiji kantautor na domaćoj političkoj sceni, nema nam spasa... ■

predstavlja odraz pregovora i detaljnih rasprava vođenih tokom više od godinu dana i uspostavlja ravnotežu između izlaženja u susret težnjama većine na Kosovu i obezbeđivanja dalekosežnih garancija za zaštitu prava nealbanske zajednice, posebno kosovskih Srba. Vlada Kosova mora da prihvati kontinuiran i sveobuhvatni međunarodni nadzor, a srpska vlada mora da prihvati gubitak Kosova".

Drugi je ocena Joške Fišera, nekadašnjeg ministra inostranih poslova Nemačke: Sudbina Kosova prepletena je sa sudbinom EU. Snažno i strabilno Kosovo zahtevaće snažnu i ujedinjenu Evropu. Ako je EU podeljena povodom pitanja koje leži u njenom geografskom srcu – i u srcu njenih interesa – njen kredibilitet kao spoljnopolitičkog činioca u pitanjima van njenih granica dramatično će se umanjiti. A samo ujedinjena Evropa može Rusiju priključiti harmonizovanoj politici prema Balkanu... Reintegracija Kosova u Srbiju nije izvodljiva, Nakon okončanja sukoba u junu 1999, Srbija nije imala nikakvu vlast nad Kosovom. Pod administracijom UN stvorene su legitimne kosovarske institucije za vođenje domaćih poslova. Uz postojanje ovakvih institucija, narod Kosova očekuje veću samoupravu. Nažalost, beogradska vizija Kosova koje se vraća pod srpsku vlast ignoriše ove realnosti. Srbija, ustvari, nema izvodljivu strategiju za integraciju dva miliona ljudi na Kosovu u srpske političke institucije i javni život.

Oba stava više nego jasno odražavaju realnost. U Srbiji, međutim, to niko nije spreman da prihvati. I moguće je da u tom grmu i leži zec kad je reč o formiranju nove vlade – ko će kao premijer prihvatiti kosovsku realnost – i Tadić i Koštunica su na istoj liniji tzv. teritorijalnog integriteta Srbije i neotuđivog prava na 15 odsto te teritorije (Kosova). Glas razuma i realnosti može se očekivati jedino od stranaka koje su u koaliciji sa LDP Čedomira Jovanovića ušle u parlament. Pod uslovom naravno da se on konstituiše, odnosno da ne dođe do novih izbora. ■

Opasna logika i – alternativa

PIŠE: DENISA KOSTOVIĆ

Kosovo kao da se preselilo u Njujork. Svi zainteresovani za ovo potencijalno žarište Balkana su se okrenuli ka Savetu bezbednosti Ujedinjenih nacija. Ovom međunarodnom telu je bivši finski predsednik i izaslanik za Kosovo, Marti Ahtisari, nedavno podneo predlog rešenja konačnog statusa Kosova. Predlog “nadziranog suvereniteta” nije izazvao neočekivane reakcije.

U Beogradu je predsednik vlade Vojislav Koštunica izjavio da je “prvi državni i nacionalni interes Srbije propast plana Ahtisarija za raspoređivanje” Srbije. Dakle, iz čitavog paketa, što zapravo Ahtisarijev predlog jeste, jer se odnosi ne samo na unutrašnju arhitekturu institucija Kosova, već i na oblik i ulogu stranog civilnog i vojnog prisustva, srpski premijer je izdvojio za kritiku samo aspekt nezavisnosti. Komentar na široku lepezu prava i institucionalnih garancija koje su planom predviđene za Srbe na Kosovu, uključujući i formiranje srpskih većinskih opština, je izostavljen. Cinici bi rekli da je to zato što su Srbi dobili gotovo sve što su tražili (osim da Kosovo zadrže formalno u okviru Srbije, kada to već suštinski nije). Ni komentar albanske strane nije bio iznenađujući. U Prištini se naveliko krenulo u pripreme za nezavisnost, ali istovremeno element “nadziranosti” iz Ahtisarijevog rešenja je ignorisan. Nije tajna da su Albanci odavno izgubili strpljenje, i da im je nemila pomisao da će “internacionalci” da budu gazde i posle nezavisnosti. Nezvanično su se takođe mogla čuti albanska negodovanja vezana za stepen zaštite, ili, takoreći, specijalnog statusa, koji su dobili Srbi na Kosovu Ahtisarijevim planom.

Diplomatska aktivnost se zahuktala, i krenule su opklade o verovatnoći ruskog veta u Savetu bezbednosti. Izgleda ne samo da se proces rešavanja finalnog statusa Kosova pomerio napred, već i da se pomerio dalje iza međunarodnih kulisa diplomatskog nagađanja. Međutim, pogrešno je misliti da će se tako rešiti kosovski problem. Isto pitanje koje je osudilo na propast pregovore između srpske i albanske delegacije o finalnom statusu Kosova u Beču je takođe i ključno pitanje za uspeh bilo kakvog plana za Kosovo uključujući i Ahtisarijev – a to je pitanje položaja srpske manjine na Kosovu. Imajući u vidu Ahtisarijev predlog neminovno se postavlja pitanje – ako su Srbi dobili tako široka prava i ako su Albanci dobili nezavisnost, zašto su svi u suštini nezadovoljni ovim predlogom?

Da se zadržimo na analizi srpskog položaja. Plan je računao s time da će težina manjinskih prava, u kombinaciji sa novim opštinskim granicama biti dovoljna

garancija za Srbe, ukloniti razloge njihove nesigurnosti, i time pridobiti Srbe za nezavisno Kosovo. Ispostavilo se da to nije tako, i u tome je najveća slabost Ahtisarijevog plana.

Mnogi analitičari već duže vremena tvrde da je nerešavanje kosovskog statusa destabilizirajuće, otud i ubrzanje međunarodne diplomatske aktivnosti na njegovom rešavanju. Međutim, Kosovo može postati nezavisno *de facto* i *de jure*, ali to ne znači da će biti i stabilno. Ahtisarijev plan u suštini nije uspeo da promeni način razmišljanja i gledanja na stvari, što je neophodan uslov za dugoročnu stabilnost ovog dela Balkana.

Šta bi moglo da dovede do takve promene razmišljanja? Jedan odgovor koji treba ozbiljno uzeti u obzir je stvaranje *evropskih zona ljudske bezbednosti*, koje bi bile oformljene oko područja sa srpskim stanovništvom na Kosovu, ali koje bi bile multietničke. Njihov cilj bi, najpre, bio da se prevaziđe opasna manjinsko-većinska logika stvaranjem evropskog prostora, u kome bi važile evropske norme i evropska pravila. U takvom prostoru bilo bi nebitno ko je manjina a ko je većina. Te zone bi bile zone ljudske bezbednosti, u skladu sa najnovijim razmišljanjima u međunarodnim akademskim, analitičkim i vladinim krugovima o značenju bezbednosti.

U doba globalizacije i erozije suvereniteta i najjačih država, pitanje bezbednosti se postavlja na potpuno drugačiji način. Fokusiranje na teritoriju i granice je prevaziđeno, a u centar pažnje dolazi pojedinac i njegova prava. U tom smislu, zone bi bile odgovor na dva problema koja podstiču nepoverenje između Albanaca i Srba: stvaranjem evropskog prostora na Kosovu, uklonili bi se albanski strahovi o podeli Kosova; u isto vreme, čak i u nezavisnom Kosovu, ili bolje rečeno, baš zbog toga jer su svi izgledi da će ono biti nezavisno, Srbi ne bi ostali bez “zaštitnika”, ali bi tu ulogu preuzela Evropska unija.

Ovakva strategija podrazumeva potpunu promenu percepcije srpskih enklava na Kosovu. Dovoljno je da se pročita samo delić onoga što je objavljeno o Kosovu u svetu i biće jasno da se srpske enklave smatraju preprekom integraciji Srba u “novo”, Unmikovo Kosovo posle NATO intervencije 1999. godine, a samim tim i određivanju statusa Kosova. Posle povlačenja srpskih bezbednosnih snaga u političkom i bezbednosnom vakuumu pre nego što su međunarodne političke i vojne strukture uspostavile kakvu takvu kontrolu na Kosovu, povlačenje srpskog stanovništva u enklave je bilo prvenstveno bezbednosna strategija. Međutim, uskoro su se pretvorile u zgodno političko oružje Beograda za ostvarivanje svog uticaja na Kosovu. S jedne strane, Beograd je sprečio značajniju saradnju kosovskih Srba sa kosovskim Albancima. S druge strane, Beograd je na sebe preuzeo ulogu “zaštitnika”, time što je finansirao takozvane paralelne strukture na Kosovu.

Šta je bio rezultat ove politike? Gledano iz ugla Beograda, ona je svakako bila uspešna jer je izolovala Srbe od albanske okoline. Ali, isto tako je bila i kontraproduktivna, ukoliko joj je zaista bio cilj da se poboljša položaj Srba. Zbog takve politike, Albanci su

Srbe videli kao ispostavu Beograda. To ih je učinilo metom na koje je usmereno nasilje Albanaca, što je tragično ilustrirano napadima na Srbe u martu 2004. godine. Takođe, za Albance enklave predstavljaju nacrt za neprihvatljivu podjelu Kosova i za mešanje Beograda u kosovsku politiku. U međuvremenu, kada govori o enklavama, oficijalni Beograd ih emotivno nabijenim rečnikom stavlja u kontekst geta čak i koncentracionih logora kako bi opovrgao tvrdnje Albanaca da je ikakav pomak načinjen na planu manjinskih standarda i međunacionalnog razumevanja.

Evropske zone ljudske bezbednosti odbacuju rezon da su enklave prepreka. Naprotiv, taj pristup podrazumeva da su enklave i prilika da se zaista reši problem na dobrobit svih. Najpre, enklave su etnički čiste samo ako se uzme veoma uska definicija eklava.

Mnogo je korisnije da se u obzir uzme širi geografski kontekst u kome se one nalaze. Čak je i Kosovska Mitrovica severno od Ibra, odnosno, najveća srpska enklava, sredina gde žive i Albanci u Bosanskoj mahali, kao i u nekoliko naselja i sela severno od grada. I srpska sela, recimo na istoku Kosova su monoetnička, ali su ipak okružena albanskim.

Enklave su Srbi podržavali, a Zapad ih je ignorisao. Ono što je potrebno svim stanovnicima Kosova je mogućnost da se podvojenost prevaziđe na osnovama koje će postati temelj budućnosti. Tu bi vodeću ulogu trebalo da preuzme Evropska unija.

Kao vodeći spoljašnji akter na Kosovu posle određivanja statusa, Evropska unija bi trebalo da oformi *zone ljudske bezbednosti* koje bi obuhvatale srpsko i albansko stanovništvo. U njima bi trebalo da ponudi novi model za suživot, tako što bi obezbedila uslove za razvoj, vladavinu prava i poštovanje ljudskih prava. *Evropske zone ljudske bezbednosti* bi morale da obezbede zaštitu Srbima u delikatnom prelaznom periodu Unmika na EU. Bez oslonca na Beograd, kosovski Srbi bi bili ohrabreni da vide na koji najbolji način mogu da se prilagode i prihvate "novo" Kosovo, i, što je najvažnije, enklave bi trebalo pretvoriti u zone poverenja, a ne zone podvajanja dve zajednice, što bi uklonilo pretnje stabilnosti Kosova. Pošto bi one predstavljale evropski prostor, *zone* bi takođe uklonile strah Albanaca od podele Kosova. Nije nezamislivo da bi zone ljudske bezbednosti mogle da postanu model za razvoj i stabilnost ne samo na Kosovu već i u samoj Srbiji. Treba samo pogledati Brčko u susednoj Bosni i Hercegovini, koje je multietničko, a ima i najveće plate u državi.

U krajnjoj liniji, *Evropske zone ljudske bezbednosti* bi u centar pažnje stavile čovečnost, a ne etnicitet. Evropska unija kao nadzornik finalnog rešenja statusa Kosova na sebe preuzima odgovornost da to rešenje bude funkcionalno i prihvatljivo za sve. Međutim, osnova njenog angažmana mora da izbegne logiku sakralizacije etniciteta i razlika putem teritorijalizacije manjinskih prava. Ispada da je ta logika koja je deo Ahtisarijevog predloga veći problem od nezavisnosti koja se tiče glasanja u Savetu bezbednosti. ■

Strateški pristup u odnosu na Srbe na Kosovu

PIŠE: NENAD ILIĆ

Kosovska mitska retorika, svakako predstavlja *Pijemont* srpskog nacionalnog organizma. Njom su se služile sve političke elite XX veka u Srbiji, naročito od 1913. godine, dok je vrhunac postignut od 1965. pa do 1999. godine. Ključni trenuci za to su, svakako, pad Rankovića, i kasnije etabliranje nacionalne elite i autoriteta Slobodana Miloševića. Nacionalno orjentisana elita, je dirigovano uzdizala mitsku pojavu Kosovskog boja, kneza Lazara, Miloša Obilića i Vuka Brankovića. Samim tim, stvorena je percepcija nacionalne posebnosti, pre svega Srba kao nebeskog naroda, i kroz nacionalnu organsku tematiku elite i novoelite – pravo na konačnu odbranu srpskih "dotada zanemarenih" interesa. Pri tom je ključno, "konačno" teritorijalno definisanje u zaslugu "otečestva", a protivnicima lepljenje etiketa – svetskih zaverenika protiv Srba, ili nacionalnih izdajica.

Takođe, ista elita je odigrala i ključnu ulogu u kreiranju javnog mnjenja o Kosovu. Kosovski problem je tako predstavljao, a i danas predstavlja, najbolji izvor za etabliranje istih (uz ostale privilegije), kao i njihovih naslednika. Tako je, na pojedinim kreatorima da podnesu odgovornost, kao i na analitičarima i medijskim urednicima koji su branili "svoje ja" (neki svesno, a neki mehanički).

Ušavši u višestranački period, Srbija je samopostavila rešenja nacionalnog pitanja (čiji je *Pijemont* Kosovo) na prostoru bivše SFRJ, paralelno opredeljujući se između NATO i Moskve, odnosno konstitucionalne građanske države i korporativne narodnjačke države. Tako smo svemu ovom prisustvovali u latinoameričkoj dinamici i populizmu.

I za vreme Koštuničine vlade, pritisnuti odbranom Kosova i mitskim paradigrama, nastavljamo put kosovske epopeje. Politički vrh Srbije je još od marta 2005. godine znao da Ahtisari sprema varijantu uslovne nezavisnosti. Ali, ne uzimajući u obzir činjenicu, da se Srbija nalazi u evropskoj ekonomskoj i bezbedonosnoj

zoni, naš politički vrh se posle nekoliko "zapadnih avantura", oslonio na činjenicu, da će Rusija najdoslednije štiti interese Republike Srbije na Kosovu.

Zašto Rusija jedina brani univerzalnost kosovskog pitanja? Pa, zato što tim učvršćuje svoj globalni položaj, pre svega u "anglosaksonsko-ruskoj retorici", oko bitnih bezbednosnih i energetskih kota. *Pijemont* takvih odnosa bi trebalo da bude pitanje Irana.

Takođe, Ruski principijelni stav o univerzalnosti kosovskog pitanja je ujedno i karika u konceptu višepolarnog odlučivanja, u odnosu na anglosaksonsku dominaciju.

Inače, u takvom rasporedu odnosa oslanjati se samo na rusku doslednost, predstavlja u startu gubitak srpskih dugoročnih interesa. Jer, i sama Rusija će dosledno štiti interese Srbije, samo ako je to u njenom interesu, a takođe bi to moglo podrazumevati i neulazak Srbije u NATO.

U celoj ovoj kombinatorici, politika korekcije granica je potajna ideja srpske elite. Svakako, ovo pitanje se samo analitički opipava, jer je u ovom trenutku kontraproduktivno u sadašnjim pregovorima.

Ključan je stav EU prema kosovskom pitanju, jer u tom smislu zvanični Beograd preispituje čak i interes članstva u EU, definišući u određenim krugovima i model nekakve liberalne neutralnosti u odnosu na EU i NATO. Svakako, postavlja se pitanje da li Srbija danas ima kapacitet, da više liči na nekakav Hong Kong ili na Pjongjang? A neutralnost Norveške ili Švajcarske u civilizacijskom smislu, su svakako, samo misaone imenice za ovakvu nam Srbiju. U tom smislu, treba posmatrati stav određenih krugova u Srbiji, kojima kao kandidat za premijera smeta Božidar Đelić, ili sadašnji načelnik generalštaba Vojske Srbije Zdravko Ponoš. Da li je Ahtisarijevska pretnja – Kosovo ili Evropa, izgovor etabliranim snagama da se pod maskom neutralnosti dođe do potpunog vzdizanja konzervativnih snaga (okrenutih Moskvi)? Srbiji je upravo zbog kosovskog ćorsokaka, danas najpotrebnija EU sa njenim evropskim vrednostima.

Kosovo je duhovna vrednost Srbije, ali je ispod dostojanstva zloupotrebljavati kosovski mit, zarad uskih interesa – sprovođenjem paternalizma, poltronizma i partijske države u okviru srpskog društva.

U tom smislu je potreban nov vrednosni i strateški pristup srpske politike na Kosovu. Potrebno je, pametno i distancirano, uvažiti globalne interese, i anglosaksonskog, i ruskog uticaja u Srbiji, ali je ključno, uvažavanjem savremenih vrednosti čovečanstva, izaći iz stega zatvorenog koncepta organicističke Srbije, i ostvariti dugoročnu otvorenost i saradnju, prema susedima u regionu, kao i dominantnu funkcionalnu orijentaciju prema modernim vrednostima i dostignućima EU, pre svega Centralne Evrope.

U svom govoru, marta ove godine, generalni sekretar Ujedinjenih nacija Ban Ki Mun, je istakao da su tri faktora razlog slabijeg povratka Srba na Kosovo: 1) ekonomija, 2) nerešen status Kosova i 3) bezbednost (nije više prvi faktor za povratak, ali KFOR treba da održi visok nivo bezbednosti Srba južno od Ibra, pre svega u enklavama).

Srbima južno od Ibra je potrebna i politička alternativa u komunikaciji sa međunarodnom zajednicom i Albancima, u obliku Srpske narodne skupštine (SNS), koja je trebala već da se konstituiše u Gračanici. Pri tome, u međusobnoj komunikaciji Srba i Albanaca oslonac za saradnju i regionalnu stabilnost, svakako nije reinkarnacija Miloševićeve politike, niti nacionalistička dimenzija raspuštene OVK. Neophodan je i ulazak Srba u kosovske institucije, ali pre svega stalna komunikacija, i nadajmo se, istorijski dogovori Srba i Albanaca (po vrednosnim, tehničkim i statusnim pitanjima).

Glavni garant u srpsko-albanskom dijalogu trebala bi da bude EU, predvođena Nemačkom. Nikada za takvo nešto nije kasno, jer ne postoji, bolja alternativa za dugoročno rešenje. Osnova za pregovore leži u Ahtisarijevom planu, govoru Generalnog sekretara UN Ban Ki Muna, izveštaju Kaj Eidea (eventualno i posebne komisije Saveta bezbednosti).

Uzimajući u obzir činjenicu, da je opcija priznavanja nezavisnosti Kosova od strane Beograda, uz korekciju granice na Severu Kosova, kontraproduktivna i za Beograd i za Prištinu, a pre svega za zemlje u regionu – kao varijante kompromisne korekcije Ahtisarijevog plana oko statusa, ostaju mogućnosti koje u prvi plan stavljaju položaj srpskog stanovništva na Kosovu:

1) Prihvatanje koncepta nadgledane nezavisnosti, s tim što bi se puna nezavisnost Kosova u Savetu bezbednosti UN, postigla pristupanjem Kosova EU. Srbi na Kosovu bi dobili status konstitutivnog naroda, i sa 20 garantovanih mesta u Skupštini Kosova, bi većinskom odlukom svoje poslaničke grupe branili vitalne interese Srba na Kosovu. Zbog sporog procesa povratka, trebalo bi formirati posebne zone održivog povratka (sa posebnim fiskalnim i statusnim režimom, pod upravom EU), na primer, u području Osojana, Belog Polja, Priluzja, Sredske, Letničke župe. S obzirom na uspeh povratka, ovakve posebne zone održivog povratka, bi kasnije mogle prerasti u posebne opštine, ili bi se pripojile već ustanovljenim srpskim opštinama.

2) U slučaju da Albanci ne podrže konstitutivnost Srba na Kosovu, rezerna varijanta bi bila - formiranje posebnog kulturnog entiteta na Kosovu, koji bi obuhvatao sve srpske opštine, utvrđene zone oko spomenika srpske kulture, kasnije i uspešne zone održivog povratka. Kulturni entitet, bi imao svoje vitalne nadležnosti, a većinskim glasanjem srpskih poslanika u Skupštini Kosova branio bi svoju kulturnu autonomnost.

Isto tako, Priština bi trebala da postane otvoren grad, tj. da Srbi budu zastupljeni po odredjenom ključu u gradskim i kosovskim institucijama.

Takođe, ostaje kao humano-civilizacijski problem u Srbiji, pitanje kolektivnih izbegličkih centara, a pre svega, pitanje izbeglih Srba sa Kosova (onih koji nisu integrisani u srpsko društvo i ne mogu da se vrate svojim kućama). ■■

Začarani krug bola

PIŠE: MIROSLAV FILIPOVIĆ

Do skoro je politička scena Preševske doline bila relativno jasno podeljena na dva fronta: "dolinu" sa stidljivim izdancima građanskog društva i priznavanja i prihvatanja Srbije kao svoje države, i „šumu“, kao deo jasnog fronta za pripajanje „istočnog Kosova“ matici u Prištini. Obe političke opcije su bile dovoljno i potpuno „albanske“, a razlikovale su se samo po onome što su prihvatale da žrtvuju za višedecenijski san „Kosovo republika“, odnosno nezavisno Kosovo. „Šuma“ nije postavljala pitanje cene, uključujući i oružani ustanak i terorističke akte ako bit olakšalo borbu braće sa one strane granice. Mirnija opcija je zdušno podržavala nezavisnost Kosova, ali nije bila sklona da za tu nezavisnost učini išta što bi nanelo bilo kakvu štetu Albancima Preševske doline.

Beograd u svojoj nadmenosti nije umeo da ceni „dobre Albance“, pa su oni žestoko kažnjeni na lokalnim izborima, a onda potpuno dotučeni referendumom o nepoverenju Rizi Halimiju. Pobedila je „šuma“ koju su na vlast zajedno doveli beogradski i prištinski nacionalisti. Poruka iz Prištine je bila savršeno jasna. Preševskom dolinom se komanduje iz Prištine i političari Preševske doline se moraju ponašati u skladu sa interesima Prištine. Naravno da tu postoji jedna srećna okolnost za Srbiju, jer Prištini još uvek odgovara mir. Nažalost, to bi uskoro moglo da se promeni i onda bismo mogli da imamo reprizu dugih traktorskih izbegličkih kolona; albanskih ka jugu i zapadu, a srpskih ka severu. Tako bi sve došlo na svoje mesto i bilo onako kako mora, ali ne bez krvi i patnji i bez novog mora mržnje i želje za osvetom, koje bi dva naroda udaljilo još više i još dalje.

U nedostatku pravih akcija, na političku scenu se puštaju probi baloni. Tako je nedavno Saljih Saljih, predsednik bujanovačkog ogranka Demokratske partije Albanaca zatražio od zvaničnika Srbije i međunarodne zajednice da opštine Bujanovac, Preševo i Medveđa dobiju novi status uz sprovođenje međunarodnog prava i standarda EU. Zanimljivo je da to nije učinio niko od važnijih Albanaca Preševske doline, čak niko zvanično u ime stranke koja ima vlast u Preševu, već relativno beznačajni Saljih. Naravno, to je prepoznatljiv rukopis koji omogućava da se pošalje poruka, ali i da se odstupi ukoliko bude trebalo. Demokratska partija Albanaca (DPA) je jedna od tri albanske partije koja nije učestvovala na poslednjim parlamentarnim izborima, a njen predsednik je Ragmi Mustafa, predsednik opštine Preševo.

Da podsetimo, Saljih je tražio da se, u fazi definisanja budućeg statusa Kosova, "obezbedi pravni mehanizam koji će garantovati ostvarivanje etničkih prava Albanaca", na području koje je u saopštenju nazvao istočnim Kosovom. "Naša politička volja uvek je bila ujedinjenje sa Kosovom i za to smo se i izjasnili na referendumu koji je održan 1. i 2. marta 1992. Mi imamo legitimno pravo na samoopredeljenje i tražimo prisustvo mirovnih faktora na ovom prostoru do konačnog rešenja problema", naveo je Saljih. Prema njegovim rečima, "neprihvatljivo je cepanje albanske zemlje", a svi koji rade suprotno tome "imaće istorijsku odgovornost za nečuvanje nacionalne sloge i za nerealizovanje platforme OVPBM (Oslobodilačke vojske Preševa, Bujanovca i Medveđe)". Ono što je važnije na jugu Srbije, to je oživljavanje političke platforme Albanaca Preševske doline kojom Albanci iz opština Bujanovac, Preševo i Medveđa zahtevaju priznavanje vlastitog političkog subjektiviteta kroz specijalan

oblik političkih i sudskih organizacija, a "koje bi bile u skladu sa istorijskim, kulturnim, jezičkim, obrazovnim, religioznim i drugim okolnostima u kojima živi ovdašnje stanovništvo". Kao glavni ciljevi navode se obrazovanje, kultura, upotreba jezika i nacionalnih simbola, korišćenje prirodnih resursa, ekonomski razvoj, lokalna i pogranična policija, stambena sfera, zdravstvo, socijalna zaštita i pravosuđe.

U platformi se zahteva potpuno i momentalno povlačenje srpske vojske i policije, a njihove kompetencije bi preuzela multietnička policija. Zahteva se zaustavljanje dalje izgradnje baze Cepotin kod Bujanovca i osnivanje posebne pogranične policije sastavljene od lokalnog stanovništva. "Preševska dolina bi trebalo da ima specijalne veze s Kosovom, čiji će politički subjektivitet biti definisan u narednim razgovorima i koje će uticati na realizaciju prava Albanaca u svim segmentima života" - kaže se u platformi.

Albanci sa juga Srbije traže decentralizaciju vlasti i prenošenje kompetencija sa centralnog nivoa na lokalnu administraciju i uspostavljanje okružnog i trgovinskog suda i odeljenja za prekršaje sa regionalnim kompetencijama.

Srbi su takođe nezadovoljni i ističu da je u Bujanovcu na delu proces, koji će, ako se nesmetano odvija, veoma brzo dovesti do političkih i bezbednosnih problema sa nesagledivim posledicama. Po njihovim optužbama, predstavnici albanskih političkih partija koje su na junskim lokalnim izborima osvojile vlast, sprovode otvoreni obračun sa Srbima, smenjujući ih sa mesta direktora javnih preduzeća i ustanova, predsednika upravnih odbora u njima, postavljajući svoje kadrove. Od multietničnosti nema ni traga, sve ide u pravcu potpune albanizacije ovog dela Srbije. Ukazivanje na pogubnost takvog ponašanja Albanaca u lokalnom parlamentu, gde imaju malu većinu (23 od 41) od strane srpskih predstavnika, za sada ne nailazi na razumevanje, već se započeti proces nesmetano nastavlja. O tome su ovih dana istaknuti Srbi Preševske doline pisali ambasadama, poslaničkim grupama, Vladi Srbije, premijeru i predsedniku Srbije.

U saopštenju se ističe da je to što se dešava u Bujanovcu nakon zadnjih lokalnih izbora uznemirilo srpsko stanovništvo, naročito kada je posle konstituisanja Skupštine izabran jednonacionalan sastav organa i tela Skupštine opštine. Potpisnici pisma navode i da je u toku smena svih Srba, rukovodilaca u javnim preduzećima i ustanovama, kao i na rukovodećim mestima u opštinskim organima. Smenjen je direktor Doma zdravlja, apoteke, smenjen je sekretar Opštinskog veća. Umesto Srba za predsednike UO izabrani su Albanci. Lokalni Srbi se pitaju, gde su sada predstavnici međunarodne zajednice, mnogobrojni prijatelji koji su pravili multietničko društvo!? Zašto neko uporno želi da inicira sukobe, a raniji zagovornici multietničkog suživota prave se kao da je ovde sve u redu i da se ništa ne dešava?

Ono što Srbi na jugu Srbije nisu napisali je to, da Albanci sada, kada su na vlasti, čine Srbima upravo ono što su Srbi decenijama činili Albancima. A, ni Srbima ni Albancima ne pada na pamet da rešenje problema potraže na pravoj adresi. Kod države koja treba da obezbedi poštovanje zakona i ljudski prava. Nažalost, kao i uvek do sada, država na jugu Srbije ne postoji, osim u resorima policije i vojske. E, tu smo jaki. Da ubijemo, srušimo, uhapsimo, prebijemo i još ponešto. Zato je narod na jugu Srbije, kao i onaj na Kosovu, bez razlike na naciju i veru proklet i osuđen da se većito vrti u začaranom krugu bola, krvi i patnje, bez nade da će uskoro pronaći način da živi kao sav normalan svet. ■

Nepristojnost kajanja

PIŠE: TATJANA JOVANOVIĆ

Tragedija: Trnovo (Bosna i Hercegovina), 17. juli 1995.
– Beograd (Srbija), 10. april 2007.

Ubijeni: Juso Delić (25), Azmir Alispahić (17), Safet Fejić (17), Dino Salihović (16), Smail Ibrahimović (35), Sidik Salkić (36).

Ubice: Slobodan Medić, Branislav Medić, Pero Petrašević, Aleksandar Medić, Aleksandar Vukov (stariji od većine svojih žrtava)

Presuda: Imala u vidu „olakšavajuće okolnosti“, da su ubice „mladi, porodični ljudi“ koji se „iskreno kaju“. Nije uzela u obzir da su žrtve još mlađi, porodični ljudi, neki sprečeni da ikada zasnuju vlastitu porodicu. Posmrtno, ni pored stravičnih filmskih kadrova, ne uspeavaju da dobiju pravednu presudu za svoje ubice niti dospeju do moralnog osećanja, njihove životne filozofije (čudno citiranje Hegela) pa ni srca sudija. Staviti u slučaju njihovih ubica težište na „porodičnost“ je sudska ironija. Stvarno, razorili su veliki broj porodica. Njihovo kajanje je poseban oksimoron.

Spomenar čuva naivne, patetične i romantične dečije uspomene, pohranjuje bezazlenost detinjstva. *Škorpioni – spomenar* je ironičan naslov priče o onima koji su od vlastite moralne monstruoznosti napravili tragediju nevinih. Gete, na primer, nije ni verovao u uspomene, po njemu sve što je važno ostaje da živi. Ko ih ima, ima i lepe i gorke, ali ponekad su to više ožiljci i traume. Ubice ne ostavljaju uspomene, već traume. Da li i oni imaju uspomene, spomenare naivnosti iz doba kada još nisu postali oni? Videlo se da imaju, i ti požuteli spomenari danas su ironija njihovih života. Zato je naslov *Škorpioni – spomenar* krajnja ironija za one koji nemaju ništa blisko detinjem, osim da su danas njihove žrtve deca. Zločin je trauma, traumatična „uspomena“ čija sledeća, ovoga puta dobrovoljna žrtva postaje savest živih: ubijeni, kao duhovi, ostaju zarobljeni u savestima dok ne stignu pravda i osuda.

Dobrovoljni dželatni su mñra, ne uspomena. Idealno, tamo gde su nesrećan ljudski izuzetak, bili bi kolektivna mora, ovde su samo nemirna savest manjine. Ta manjina, kao ni veliki nemački pesnik, više nema uspomena, ali iz drugačijih razloga - teško je baviti se ličnim dok nekažnjene ili blago kažnjene tragedije proganjaju. Koja poezija uspomena može biti pisana posle ovoliko zla? Kako imati lične uspomene, išta lično, kada preko života i na savesti nosite kolektivni ožiljak, stalan stid i sramotu za sve koji ih nikada ne mogu osetiti.

Težište dokumentarnog filma *Škorpioni – spomenar* je na njegovom unutrašnjem, amaterskom filmu koji će zauvek ostati bez dobrog naslova, prizori u njemu bez racionalnog objašnjenja, a gro-plan zločina bez zadržtale ruke. To je autosnimak samih dželata, njihova krvava autobiografija, nažalost, autentični memoari. „Dinamika“ prethodnih zločina, scene koje se odvijaju „iza leđa“ zaštićenih svedoka, su introdukcija amaterskom, ali čitljivom snimku autentičnog pakla na zemlji. (Snimci pakla se ne dele na amaterske i profesionalne, poenta je da ne budu autentični, da se pakao zaobiđe.) Predvorje pakla tako je gledljivije, ali živi „scenario“, snimak ubijanja radi ubijanja, radi

„bezobzirne okrutnosti“, radi zadovoljenja izopačenog „glasa savesti koji kaže 'Ubij!'“,¹ reditelj koji se drži moralnog kodeksa i zapovesti ne može učiniti gledljivim. Scenarista i izvršitelji sa terena ne ostavljaju odrešene ruke „umetničkoj slobodi“ - zločin, pakao, banalnost zla na delu nemoguće je „ublažiti“. Zato upozorenja za one koji imaju „nizak prag tolerancije na nasilje“ ne zvuče smisljeno (osim kada su u pitanju deca) jer je jedino „nizak prag“ normalan prag (ne)tolerancije na nasilje. (Posebno u javnosti koja nasilje svoje strane dugo poriče i razvila je toleranciju na njegovo negiranje.) Reditelja koji svedoči o „reditelju“ i izvršiocima nasilja etički i princip istine obavezuju da u potpunosti zadrži autentičnost pakla, morbidni spomenar „mladih, porodičnih ubica“, da zadrži pozadinu dešavanja, muklu tišinu prekidanu neumesnom porugom onih koji žive bez svih božijih i ijedne ljudske zapovesti. Samo je još Bahova *Pasakalja* (*Passacaglia*) u *C-molu* mogla izdržati tu muklost: ona bi slobodom melodije od svega zemaljskog uzdigla empatiju koju osećamo prema žrtvama, možda nas približila miru žrtava. Ne da bi bilo manje jeze, ne da gledaocu-svedoku bude lakše, nego da samo bude *moguće*. Da živima ostane nešto od harizme jezivog predsmrtnog mira koji su imale žrtve, ali za život.

Kažu kako danas nije moguće Zolino „Optužujem“: bilo bi neprimereno, neprimećeno i previše patetično. Ali patetika je poslednje sredstvo pred neizmernošću, ponekad čak izgleda i apsolutnošću zla. Kada jedino preostaju patetika ili ćutanje, toliko je strašno da više nije važno šta ko misli o patetičnom. Patetika nikada nije strašna, druge stvari su strašne. Na primer, upotreba čoveka.

U predelima bez Deset božjih i ijedne moralne zapovesti

„Devojko ruse raspleti kose
Mrtvog ti dragog kroz selo nose.
Neka ga neka, neka ga nose,
Dosta je moje mrsio kose.
Neka ga, neka, zemlja mu laka
Naći ću sebi boljeg junaka.“

srpska junačka devojačka pesma

Nekome se učinilo kako su ubice imale veću tremu zbog kamere koja je snimala nego zbog zločina koji čine (brinuli su o fotogeničnosti junaštva onih naoružanih nad golorukim). Dobrovoljni dželat nema tremu pred zločinom, zločin je posao koji on obavlja „savesno“, što zaprepašćuje nas koji pod poslom nikada ne mislimo na akt ubijanja, već na neki vid brige o životu. U „ludačkom raju“, pakao nevinih je rutina nasilnika. Tragedija je na klimaksu kada neke od njih neki sud proglašuje ne-odgovornim.

Za neke danas je teško biti Srbin zajedno sa zločincima, ali ono što je zaista mučno jeste biti čovek kraj njih. Jer nije teško *ne biti* Srbin, Rus, Amerikanac, Eskim, to *moгу* pristati ili odbiti da budem zavisno od definicije koja je trenutno na snazi, ali kao čovek ne mogu da se odreknem svoje vrste. Mogu reći: *Optužujem* ljudske jezike i etiku jer nemaju različite pojmove za hladnokrvne zločince i sve druge ljude. Ali takvo razlikovanje (dve vrste unutar ljudske vrste) ne samo što bi bilo artificijelno, već bi one prve aboliralo pošto bi oni koji više „nisu ljudska bića“ mogli činiti sve. *Ne treba pristati* da moralna retardiranost, „moralni debakl“ (Hana Arent) i moralna katastrofa budu

njihovo opravdanje, da unapred budu abolirani i ukine im se „pravo da budu kažnjeni“ (Hegel) za nedela. Samo kao ljudi oni su *odgovorni*. Ako smo svi jednaki pred pravom, nema moralnih debitanta ili veterana, amatera ili profesionalaca, sve je daleko trivijalnije - ima samo ljudi sposobnih za dobro i zlo, i odgovornih za to dobro i zlo. Moralna oskudica razlikuje se od novčane po tome što je za prvu čovek nužno odgovoran.

„Devojko ruse raspleti kose...“ *Optužujem* sebe za svaku priuštenu lepotu, luksuz, „krpicu“ i ostale tričarije dok se negde događaju strahote. Jedino se nadam da je taj moj poriv srodan onoj brizi da ni mrava ne zgazim, da potiče iz estetske obazrivosti da ničije oko ne nažuljam estetskom nesaglasnošću. Jedna od prvih stvari koju čini jedna logorašica koja, pošto je preživela Aušvic, stiže u Njujork nije bila da naruči ukusan obrok, već da odmah kupi nekoliko pari cipela.² Nisu to bila „ženska posla“, već dokazivanje dostojanstva nečije ljudskosti. Kod nekoga surovost, beznade i borba za goli opstanak više izazivaju glad za lepotom, pa i njenim najtrivijalnijim pojavnim vidom, nego za hranom, više glad za estetskim nego za egzistencijalnim oporavkom.

Uvek ima toliko ljudskih tragedija koje nas optužuju što nastavljamo da živimo, stvari zbog kojih nam je potrebno opravdanje što izlazimo na svetlo dana, dočekujemo još jedno vedro i sunčano jutro, dozvoljavamo sebi neki luksuz, nešto što prevazilazi nužan opstanak. *Optužujem* sebe za sve to, mada znam da ne treba pristati na tu obrnutu logiku: da je krivac onaj ko živi sa pokušajima lepote života, a ne onaj ko život ubija.

„I one su došle do nas i ništa. Ni ne gledaju nas. Isto sam se čudio. Niti deca plaču niti žene... Niko ništa ne komentariše(...) Za deset minuta se sve desilo, za deset minuta (...) Ja ne znam. (...) Zar im oni ne dolaze noću? Dolaze meni što ih nisam ubio. Ja bih ga stavio u sobu gde su slike dece, samo dece. Ne moraju ta biti, nego samo deca. Crni, žuti, beli, samo deca. Nek' sedi sedamnaest godina i gleda samo u to.“ - Goran Stoparić, zaštićeni svedok

Ne *pristajem* da (mi) o istorijskom pravu, ovdašnjoj estradnoj političkoj temi, govori onaj ko se ne oglašava povodom kadriranih zločina, masakra u gro-planu, ko čuti u vremenima kada je ljudska reč državnika urgentna, ko za sebe zadržava istorijsko pravo da definiše šta je istorijsko pravo. Ništa nije rečitije od javnog ćutanja na visokom položaju: to „agresivno ćutanje“ (Karl Jaspers) danas predstavlja i njegovu i našu kolektivnu političku krivicu (bez obzira ko je kome na izborima dao glas) i njegovu moralnu krivicu za koju je, doduše, on neosetljiv. *Optužujem* onoga ko je već oдавно izgubio svoje ljudsko pravo da optužuje: ražalovao se, moralno i politički, popularišući mit o nacionalnom spomenaru, vekovima starim, nejasnim, požutelim uspomenu, i to stojeći nad otvorenim ranama onih koje ubiše prejaki mitovi. „Moralna propoved, bilo ko da je drži, drskost je, ali ako je drži lupež, onda bi čovek čupao drveće. Treba podneti. To se sada sme“ (Bela Hamvaš). Nijedna egzistencijalna beda ne može biti tako poražavajuća kao moralna oskudica.

Oni koji u svom misaonom kontinuitetu vode borbu za bitke od pre sedam vekova, i to nad još svežim grobnim humkama žrtava politike ove države, primoravaju me da izdržim svoj kontinuitet: da me je sramota, da me je stid, da me je ona metafizička krivica (Jaspers) za sve njih.

Optužujem one koji svojim moralnim debaklom vode u političku krivicu čak i svoje duhovne, političke i moralne protivnike, krivicu zbog toga što su građani iste države. To je velika, ali još uvek nužna, ironija državljanstva i najveći cinizam političara na vlasti.

Optužujem što niko od šestorice ubijenih, i nijedna „tuđa žrtva“ u ovim i onim ratovima, ovde nikada neće biti proglašena herojem, mučenikom, pravednikom, ali njihovi dželatli hoće. *Optužujem*, jer se titula pravednika dodeljuje najsumnjivijim u državi, istoriji, nacionalnoj mitologiji i lektiri. *Optužujem*, jer svako ovako dugotrajno eksperimentisanje moralnom katastrofom, kao surova monotonija, vodi sve većoj indiferentnosti: većina mu se prepusti bez pogovora, sa strašću pasivnih voajera sopstvene osiromašene, a žrtvama uskraćene bilo kakve stvarnosti.

Kako je moguć kategorički moralni imperativ Kant je odgovorio. Nema odgovora na pitanje kako je moguć kategorički moralni monsturum. Ali i te kako je.

„*Snimiti Legiju kako vodi napad nije mala stvar. Uglavnom, akcija je bila uspešna i svi smo bili zadovoljni tom akcijom. U stvari, to mi je bila jedna od najlepših stvari. Bilo je jako lepih uspomena koje nas vežu za taj teren*“ - Kosanović Dušan-Sova (zaštićeni svedok)

Ne *pristajem* da je svaka teritorija, makar i najstarija, za koju se današnji političari bore, potencijalni „teren“ za „lepe uspomene“ ratnika. Prijatne uspomene ratnika normalnom čoveku doživotna su mora. *Optužujem* politiku teritorije, licemerje koje redovno ubija čak i one za koje osvaja teren. U svetu u kojem mrtvi vladaju živima potreban je oporavak imaginacije. Ne *pristajem* na politiku koja ubeđuje da je istorijska odgovornost prema mutnoj ideji mitske prošlosti veća od lične odgovornosti prema danas ubijenim i poniženim. Ne *pristajem* na taj čulni privid i vlast istorijskih čini nad krivičnim dokazima. Istorija neka se pobrine za istorijske veličine i bitange, današnjica za žrtve i zločince. Kao „peta kolona“ svake mitomanske istorije, ne *pristajem* da mi propoved drže oni čiji je koeficijent nacionalističke inteligencije (i građanske delikvencije) superioran u odnosu na koeficijent njihove moralne inteligencije.

Verovatno da se vlasništvo Slobodana Medića može proceniti na nekoliko miliona maraka, kaže svedok.

Njegova (maksimalna) zatvorska kazna trajaće narednih dvadeset godina, a njegov ratni plen daleko duže - to nasledstvo nije dovedeno u pitanje. Kao pravi „porodični čovek“, svojoj porodici je obezbedio nasledstvo.

„Ubio si i to ti je nasledstvo“ (*Biblija*), citirano je u presudi Okružnog suda u Jerusalimu na suđenju Adolfu Ajhmanu.

Ne *pristajem* na obrazloženje za visinu kazne koje kaže da su oni „porodični, mladi ljudi“. Da ovo društvo, kao njihova šira porodica, ne bi moglo dugo bez njih, bez njihove životne energije za ubijanje. Stvarno, samo porodice žrtava više ništa ne mogu da promene, oni su sve izgubili, porodice vinovnika mogu da čekaju, živeći od ratnog plena.

Niko ne može oprostiti umesto žrtve, kaže jevrejska poslovica. Niko ne može toliko očekivati pravdu kao žrtva. Niko ne može ostati tako zauvek *mlad* kao žrtva. (A svako je nekada mlad: neko kada pronađe teoriju relativiteta, neko kada izvrši zločin - mladost je u svakom pa i moralnom smislu relativna kategorija.) „Mlade“ ubice stajale su nad postrojenim leševima mladih i nevinih. Mrtva usta govore, ako neko ima sluha za „ljutu žalost“ (*Isa.*, 17, 11.). Ako

i delioci pravde imaju „nizak prag tolerancije na nasilje“ onda imaju objektivno opravdanje za to što sudbina žrtava nasilja nije dovoljno doprla do njih. Slično je i sa ostalim gledaocima koji su možda prešli na neki grand(iozniji) tv-šou. Ali postoji samo normalan prag tolerancije, odnosno netolerancije na nasilje: svi koji ga pređu su sa one strane ekrana, doslovno ili potencijalno, i to na strani dželata. Uvek se radi o odluci da se vrlina „ograničenosti za nasilje“ ipak izloži dokumentovanom nasilju i svedoči. Ne znati za nasilje u susedstvu nekada je saučesništvo nekada slabost, ali uvek moralno opredeljenje.

Ne pristajem da je jednim mladost vrlina i olakšavajuća okolnost, a drugima možda čak i otežavajuća (pošto nisu stigli ni da zasnuju porodicu). Čudna je simetrija u kojoj živa mladost budi simpatije, dok je ubijena prečutana. Optužujem pristrasnost koja broji samo članove porodica ubica. Ako žrtvama ovde nedostaje simetrija, ako je potrebno preglasati broj članova onih drugih porodica, ja pripadam porodicama ubijenih – može li to da se uzme u obzir?

Ne pristajem na nepristojno kajanje, moja naivnost nije dosegla tako uvredljive srezmere. „Kajanje zbog nekog davno prošlog dela pri svakom sećanju na njega“, kaže Kant, je „bolno, moralnim nastrojenjem prouzrokovano osećanje, koje je utoliko praktično prazno što ne može da posluži tome da ono što je dogođeno učini nedogođenim, te bi čak bilo besmisleno.(...) Međutim, kao bol, ono je ipak sasvim zakonito...“³ „Kako se dakle naprazno tješite“ (Jov. 21, 24), njihovim kajanjem, tako vredate „zakonitost“ kajanja kao bola i bol porodica žrtava.

Ti sveštenici su nam davali, kako oni kažu, miropomazanje:

„...I da ojača desnicu njihovu silom snage svoje.

Za pobjedu i uništenje neprijatelja i protivnika

Koji ustaju na nas Gospodu se pomolimo.

Gospodi pomiluj.“

Kažu da smo kažnjeni što se jedan optuženi već vratio među nas, a bar još jedan će uskoro; oni će, oslobođeni svake ljudske krivice, zburnjeni i prevareni božanskim blagoslovom (blagosiljani „uništenjem neprijatelja“, maloletnog i golorukog) da neke biti jeza za druge uteha savesti. Ipak, to je samo deo naše kolektivne kazne. U drugom delu scenarija, doćiće nam i oni njihovi vidioci duša. Tu među nama, zajedno sa oslobođenima od krivice, na istim slavljinama, ponudiće svoje usluge i sveštenici rata: krštavaće decu, sklapati brakove, otpraćati na onaj svet.⁴ Teško svima kojima su oni na kapiji života, uzdanica za bračnu sreću, ali i za mir u napuštanju ovoga sveta. Oni, srećom, nisu neprebrodivi zao udes, ali uvode neplanirani teret u život, brak, čak i smrt. „Blagodarenje za vreme rata povodom neke pobjede, himne koje se (kako se kaže pravo izrailjski) pevaju Bogu nad vojskama, stoje u izrazitoj suprotnosti s moralnom idejom oca čovečanstva, jer osim ravnodušnosti u pogledu načina na koji narodi u međusobnom odnosu nastoje da ostvare svoja prava (a koji je dovoljno žalostan), izražavaju još i radost zbog uništenja velikog broja ljudi odnosno njihove sreće.“⁵

Gospode, pomiluj sveštenika koji balagoslovi smrt, udvara se smrću i prodaje smrt. On je tvoj najsigurniji ateista i čovekomrzac. Njemu je najpotrebnije. Gospode, smiluj se čoveku koji je odenuo svešteničku odoru da crkvenim ritualom zavodi duše. On je tvoj sigurni jeretik,

njemu je najpotrebnije. Njegov je plastični Isus: igračka njegove vere može izdržati svaku upotrebu, kao i njegova upotreba čoveka, molitve, tela i duše. Postoji nešto bolesno u propovednicima koji propovedaju kletvama, oni su i simptom i uzrok bolesti i nesreća svoje pastve:

„Učinite da odeblja srce tome narodu i uši da im otežaju, I oči im zatvori, da ne vide očima svojim i ušima svojim Da ne čuju i srcem svojim da ne razumiju I ne obrate se i ne iscijele.

A ja rekoh: dokle Gospode?“ (Isa. 6,10-11)

„Po završenom ratu, pri sklapanju mira, bilo bi umesno za svaki narod da se posle blagodarenja proglašuje i dan pokajanja, kada će se u ime države tražiti milost božja za velika sagrešenja za koja je ljudski rod još uvek kriv...“⁶ Do tada.

- Tako, klanjaj, p... ti m... - Na zemlju glavu. - Jesi uhvatio pucnjavu? - Koji još krklja? - To je normalno, ne? - Dole glavu, dole glavu. - Šta, ne sviđa ti se ovo? - Tako blizu, a tako daleko. - Pušio je pa ga cigare guše. - Ajde, ajde, nemoj da gledaš, nisi valjda gadljiv. - Ima li ko da puca? - Možda su sretni dobitnici. - Čekaj, čekaj da malo snimim! - Druga tura. - Ovak je živ. - To je to... - Ha, stoko! - Pa ima jedan, dobio kroz glavu, taj bi mogo oživit'. - Čekaj, stani, nemoj ići. Da ispalim još ova tri metka. - Ma čekaj! Ovak diše još, u p... m...! - Valter brani Sarajevo - ti snimaš to, Bugar? - Ček', neka ova budala puca. - Gospodo draga...

Stalno su snimali jer su hteli da zabeleže što više uspomena, ali strast za uspomena, jednako podivljala kao strast za ubijanjem, na kraju ih je razotkrila. Gete je, izgleda, bio u pravu: ne treba snimati uspomene, ono što je važno - preživi. Ali snimljene, nekada ostaju sačuvane i za sve druge. Dokumentovane, u svakom trenutku odnekud mogu oživeti, i možda doneti dokaz koji će oživjeti neko stradanje.

Žrtve su bile pomirene sa sudbinom. Svesno, neprirodno bezglasno, nadljudski, ne-ljudski, neshvatljivo pomirljivo, jednostavno, kao da je nasilna smrt normalna sudbina, a nasilnici prirodna nepogoda. „Pusti da te ubiju, ali ne prelazi granicu“, kaže rabinska izreka. Kada su to tako „razložno“ prihvatili, uputili su se na jedino preostali put i mesto, sopstveni pogreb. Ponašanje ubica za njihovu sudbinu već je bilo kolateralno, oni su im još ranije, po nekom suludom nacionalnom ključu neprijateljstva, dodeljeni i tako postali njihove ubice: da li čute, zavitlavaju se, sprdaju, psuju, vređaju ili lupetaju, isto je. Dodeljeni su im kao neprijatelji i, kako nisu bili ljudi od ideja, nije im na pamet mogla pasti ideja kako svako svog neprijatelja može spasiti. Poslednja dvojica čak su pospremila svoje grobove. Bez pobune, molbe, reči, glasa, čujnog uzdaha, svesni da je smrt već došla i da će, čim svojim beživotnim telima, kao duhovi, prenesu beživotna tela prijatelja, biti i sami za nju slobodni. Pošto oni obave svoj deo posla, drugi će završiti svoj posao, posao ubijanja, u skladu sa činjenicom da je, bar trenutno (a to je i sve vreme koje im je na raspolaganju), ljudski život ništa. Nekako, i bezizlazno, u nekom organizovanom i neorganizovanom lutanju naroda po teritorijama raznih ratnika, došli su do situacije u kojoj je ljudski život ništa. Nema logike potrošiti uzdah, tugu ili strah, treba samo odraditi poslednje trenutke i olakšati i sebi i svojim ubicama. Nadljudski-racionalna upotreba pravila Okamove oštrice. „Prođite se čovjeka kojemu je dah u nosu; jer šta vrijedi?“ (Isa., 2, 22.), kojem je puška

najbolji prijatelj, reč glupa, a tišina luda. Nema molbe, reči ili ideala koji vas u njihovim očima mogu oživeti ako ste za njih već mrtvi. Ipak, biti toliko pomiren, unapred mrtav, suviše je racionalno. Kažu da u scenama ubijanja kod ovih ubica najviše preneražava njihova jeziva mirnoća. Gore je: oni su bili jeziva rutina; sprdalačka, glupa, jeziva rutina. Žrtve su samo „prihvatile igru“ i, u simetričnoj rutini, odigrale katastrofu nasilne smrti: zato je njihova mirnoća još jezivija. Biti iznad svojih mučitelja to je ništa lakše, biti toliko iznad svoje ljudskosti, bez slobode za strah, istine u strahu, nade za strah (strah se još nada) znači zaglibiti se u nekom neprolazu. „Okrijepio bih se u žalosti, ali je srce meni iznemoglo“ (Jer., 8,18). Jeremija može biti svake vere, kao patnja. - „Dole glavu.“ Plašili su se da žrtve ne ožive, da ih neće dovoljno ubiti da ne bi oživeli, a oni ne dopunili svoj spomenar. Strast za uspomenama postala je na kraju njihova odmazda.

Smail je bio najamni radnik svojih sopstvenih ubica, onih koji su, već dugih nekoliko trenutaka, imali reputaciju ubica njegovih, možda slučajnih prijatelja, kolega po skoro identičnoj smrti. Svi smo, na neki način, direktno ili posredno, nečiji najamni radnici. Ipak, biti najamnik vlastitog ubice i sopstvene smrti zvuči ludački. U tom ludilu, za jednog laika i nedobrovoljnog volontera, Smail se savršeno snašao. Kod sopstvenog ubice niko nije dugo na praksi: ubici je žrtva eventualno potrebna da mu obavri neka sitna posla (skrivanje tragova, na primer), a onda treba da „ispuni svoju sudbinu“ i ubica svoj „zadatak“.

Optužujem sebe jer nisam verovala niti ikada pomislila da čovek može umreti i tako. Igrani filmovi uveravaju da čovek osuđen na smrt moli, tuguje, ljuti se, parniči se, ne veruje, plaši se, gubi se u strahu, ohrabruje se. Ne pokazuju ovakvu smrt, ljude koji su dresirali svoj strah od smrti, pripitomili predsmrtnu tugu, za nekoliko trenutaka naučili sebe kako da umru. Da reditelj igranog filma snimi ovakvo bezglasno, tiho, pomirljivo umiranje, dobio bi loše kritike, rekli bi(smo) da je podcenio smrt, prikazao je neverljivo. Kada je snimi ubica (ili saučesnik) uverljivo je ne zato što je on veći reditelj od reditelja, već zato što samo stvarne žrtve mogu tako neprirodno mirno i, istovremeno, brutalno uverljivo predati život.

Optužujem sve nas koji nikada nismo dovoljno optuživali da se ne bi desilo da ljudsko biće (šesnaestogodišnjak, na primer) umre sa svešću kako je ljudski život ništa, ništa koje za jedan jedini trenutak može postati usmrćena stvar, nošena kao vreća krompira u jamu dovoljno široku i za nosača, sledeću žrtvu, za njegovu sudbinu.

Ako ste normalni, mrtvi ste bar šest puta. *Optužujem* svakoga ko nije obeznanjen, obesmišljen, obezglavljen, jer posle ovog svedočenja samo to su lična dokumenta normalne osobe u Srbiji. Podaci onih koji imaju ljudsku krvnu grupu. Normalnom čoveku, savest može biti mirna jedino zbog činjenice da neće biti dželat dželatima, ubica ubica, jer je na pravnom i moralnom civilizacijskim nivou gde više ne pristaje na logiku smrtno kazne. Tom samilošću moralne svesti pravda danas odgovara na zločin. Oproštaj je u rukama žrtve i boga verujućih; poslednju ljudsku reč ima žrtva (i možda njen bog), jer samo ona može oprostiti. Nama ostalima preostaju politička krivica (života u državi u kojoj pravo na život i moralni činovi imaju efikasnije protivnike) i metafizička (ona sveopšta krivica ljudskosti).

Lako je pobediti one za koje život nema predznak

neprikosnovnosti, ali nekada je nemoguće preživeti ih. Ko pobedi, zanemi. Sada je sve na sudu: ove države i svedoka -javnosti. *Optužujem* sve koji očekuju da žrtve izbore i ovu pobjedu, posmrtno, mada je jedina njihova retorika zanemlost još za života. Suviše ironično, nepristojno ironično. Pravda za njih bi, konačno, trebalo da bude stvar živih. *Optužujem*, jer oni više ne mogu da optuže. *Optužujem* nas koji verujemo kako je najbolje da se nasilnicima, izopačenom psihom, banalnošću i radikalnošću zla bavimo teoretski, u osamljenim kancelarijskim krugovima i onda kada epidemija buja.

Optužujem čovečanstvo koje živi kao da holokaust i genocid nikada neće postati stara tema, stravična prošlost, već uvek njegova potencija. Ko misli da je Aušvic samo nemačka specijalnost pa nije na oprezu, blizu mu je. Mera našeg moralnog napretka nalazi se u stalnom savladavanju prepreke kako od onog krivog drveta od koga je čovek napravljen istesati nešto pravo (Kant).

Optužujem što nema moralne sigurnosti od pakla koji može prirediti drugi čovek. Kant zato jedini izlaz pronalazi u postulaciji Boga kao nade da će ljudski svet jednom biti moralno opravdan. *Optužujem* zato što, ako jedino beskonačno može povratiti smisao našoj konačnosti, naša garancija je izvan nas, iako bi moral trebalo da je pitanje savesti, a ne utehe. *Ne pristajem* na nemunitost komercijalizovanog sveta koji bez senzibiliteta, posle kadrova zbog kojih je upozoravala osobe sa „niskim pragom osetljivosti na nasilje“, gledaoce odmah vraća fudbalskim strastima ili drugoj tv-zabavi.

Samooptužujem se jer sam dozvolila da mi tako često oduzmu snagu i povećaju moju ljusku krivicu. Loša je smernica, kaže Jaspers, kada se čovek prerano stropošta u umor. *Ne pristajem* da me ponize u umor od življenja sa oslobođenima od očigledne krivice, pomilovanim kaznom i njihovim sudijama. Taj umor bi bio sopstvena predsmrtna straža...

Napomene:

¹ Prvi navod je bila legitimna (i legalna) formula Hitlerovog režima, karakteristika koju je Treći rajh najviše vrednovao kod svojih pripadnika. Drugo je stanje svesti i savesti, gotovo zakonodavno poželjno i propisano u atmosferi fašizma: ne samo da je sistem vrednosti obrnut, već i svi porivi preokrenuti pa se normalan čovek pita kako je moguće tako dugo, uporno i stravično mirno *odolevati iskušenju savesti* (videti u Hana Arent, *Ajman u Jerusalimu*).

² Priča o Gizeli Perl (Gisella Perl), mađarskoj Jevrejki, doktorki koja je u Aušvicu vršila abortuse da bi sačuvala živote žena (koje bi, inače, bile odvedene u gasnu komoru), ali, osim toga, bila povremeno prinuđena da asistira Mengeleu, ekranizovana je po njenoj autobiografiji *Bila sam doktor u Aušvicu*. Posle oslobađanja iz logora, odlazi da živi u Njujork gde joj je, posle jednog procesa, dozvoljeno da obavlja lekarsku praksu,

³ Imanuel Kant, *Kritika praktičkog uma*, BIGZ, Beograd, 1990., str. 118.

⁴ Na zboru ratnika i njihovih „duhovnika“, čudovišnom ritualu sveštenika za kletve i crnu magiju, došlo je do manjeg „incidenta“, usamljene pobune psa koga niko nije mogao baš toliko dresirati da bi ostao na ceremoniji na kojoj se kao euharistija deli krv svih budućih i prošlih žrtava.

⁵ Imanuel Kant, *Večni mir*, Ideje, Beograd, 1974., str. 147.

⁶ Ibid. ■

Kako se pisao ustav

PIŠE: IGOR PERIĆ

Postoje li realne šanse da u atmosferi podjela, prije svega "identitetskih", koje godinu nakon majskog referenduma nesmanjenim intezitetom polarizuju crnogorsko društvo, bude dosegnut ustavni konsenzus, kao odraz istinskog društvenog sporazuma, zrelosti, odgovornosti...

Iako je u parlamentu krajem marta usvojen Nacrt ustava, čini se da ni sami političari, još manje pravna nauka koja je ostavljena po strani, da u javnoj rapravi i na okruglim stolovima o nacrtu kaže šta imaju, a ponajmanje građani - znaju pravi odgovor na ovo pitanje.

A, i kako bi, kada je sam Nacrt izglasan ubjedljivom većinom samo zato što je sadržao tridesetak alterantivnih rješenja o ključnim (čitaj: drevnim, simboličkim) tačkama spoticanja - između ostalog i o jeziku, crkvi - koja se, nakon njihovog političkog oblikovanja prije deceniju i po, javljaju iznova kao bumerang.

I prije godinu dana se znalo da će, upravo ovi elementi, uz nepotrebno otvorenu ustavnu raspravu o himni i zastavi, (valjda se to zakonom definiše) biti teško premostiva brana konsenzusu. Uz to, nevješto definisan korpus ljudskih i manjinskih prava - koja nijesu ni na nivou *Male povelje*, na šta su ukazali eksperti Venecijanske komisije - gledano iz ove perpektive, dodatno umanjuju šansu da manjinski narodi, uopšte daju podršku ovakvom aktu.

Među analitičarima i predstavnicima političke i pravne nauke preovlađujući je stav da realne šanse za konsenzus ipak postoje. Drugo je pitanje, hoće li takav konsenzus ostati "samom sebi dovoljan", ili će zaživjeti kako budući ustav ne bi, po modelu mnogih do sada, ostao lijepi, ali daleki pravni spomenik.

Gotovo svakodnevni okrugli stolovi, udarni prostor u medijima, debate, prepucavanja, na kojima se pretresa stranica po stranice Nacrta ustava, i govori o dilemi načina izbora sudija, definisanju korpusa ljudskih prava, podjeli vlasti, poziciji parlamenta i predsjednika - pokazuje da se pitanje ustavnog oblikovanja intenzivno promišlja.

Simulacija konsenzusa

Simulacija konsenzusa

Profesor savremenih političkih sistema na podgoričkom Pravnom fakultetu Milan Popović, smatra da srž problema nije u parlamentu i u tome, hoće li biti izglasan ustav, već u posve drugoj ravni.

Nalazi se u, kako je on to nazvao, sistemskoj ekstraustavnoj moći bivšeg premijera.

Ustavni dogovor, sa ili bez pomoći sa strane, neka vrsta "jalovog" partitokratskog *happy enda*, i simuliranja konsenzusa, smatra Popović, neće izostati ali će on maskirati duboki socijalni jaz koji se u Crnoj Gori manifestuje kroz oligarhijsku vladavinu petanestak porodica.

Esperanto

Ne treba zaboraviti da je 1992. godine, vlast u Crnoj Gori u ustavnom smislu bila veći "katolik od pape", pa je srpsko-hrvatski jezik, vizionarski pokopala tako što je u svom ustavu zapisala da se na njenoj teritoriji govori srpskim. Valjda zbog sile gravitacije, jer lingvističkih argumenata nije bilo. U isto vrijeme Srbija je, makar ustavno gledano, još dugo govorila srpsko-hrvatskim.

Sada je u opticaju crnogorski, srpski i hibridni naziv jezika, koji bi bio pravni esperanto za eliminisanje nesporazuma.

Slično je bilo i sa crkvom. Država, bolje rečeno, crnogorska elita, u fazama je politički koketirala i "ratovala" sa SPC u Crnoj Gori. S druge strane, ista država držala je CPC na čekanju u momentima pravljenja države. Sada, odjednom - država nije nadležna za kanonske i imovinske sporove među crkvama, koje same nikako da nadju zajednički jezik. Tu, izgleda, ni staroslovenski ne bi pomjerio stvari.

Ali, to ne znači da je eliminisana dilema koju profesor Milan Podunavac iz Beograda postavlja u ravan prioriteta - da li će najviši pravni akt poprimiti oblik "slučaja" ili će predstavljati autonoman izbor politički slobodnog društva.

"Crna Gora se nalazi u stanju takozvane konstitucionalne politike, u momentu kada je društvo trebalo da iskaže naročiti senzibilitet za oblikovanje konstitucionalne stvarnosti i ne bi valjalo da tu šansu prokocka kao Srbija nakon petooktobarskih promjena", smatra on.

Jedan od vodećih crnogorskih analitičara, profesor i dekan na Fakultetu političkih nauka u Podgorici, Srđan Darmanović moguću kopču za konsenzus traži u činjenici da su jesenji izbori izgradili jednu relativno stabilnu političku konfiguraciju.

Ako u jednoj zemlji imate gotovo četiri petine političkih igrača koji imaju kapacitet da se na konstruktivan način uključe u eventualno stvaranje neke nove vlade, onda su to, prema Darmanoviću, stabilne političke prilike.

U takvim okolnostima, smatra on, indetitetska pitanja, tačke sporenja, koje nijesu izliječene referendumom, niti će zadugo biti eliminisane sa scene, ne bi trebalo da predstavljaju nepremostivu prepreku.

Trenutna ustavna pat pozicija treba da se razriješi na sljedeći način: dvotrećinski prlament treba da izglasa novi ustav, a ne bude li većine, pitaju se građani na referndumu. Vlast sama ne može do većine, a u opozicionim redovima ili vladaju suprostavljeni pogled po pitanju jezika, crkve i državnih simbola, ili za eventualnu popunu dvotrećinske većine traže nove izbore.

To je i zahtjev Pokreta za promjene, stranke, koja je u pravom smislu tas na ustavnoj vagi. PZP nudi kompromis i za glavni nesporazum - naziv jezika. Pitanje, da li crnogorski ili sprski, trebalo bi, po PZP, da se prevaziđe ustavnim nazivom - crnogorski/srpski. Pa neka svako čita kako je napisano.

Takav dogovor nije po volji ni vlasati niti "prosrpskog" bloka. Tako da je za sada, ključna dodirna tačka koja je

Dvojestvo legende i istorije

PIŠE: LATINKA PEROVIĆ

Dimitrije Boarov: *Dr Laza Paču - legenda srpskih finansija*, CUP, Novi Sad, 2006, s. 314.

vezala vlast i najveći dio opozicije, uključujući i SNP – koncept građanske države, koji je dobio prevagu nad nekim hibridnim rješenjima koja bi Crnu Goru uvela u zonu “ustavnog bioinženjeringa”.

Ipak, ova kopča nastala je uglavnom igrom partitokratskih interesa i ravananjem u opozicionom bloku, a ne toliko shvatanjem važnosti konstitucionalnog trenutka.

Napadnom retorikom o beskompromisnoj borbi za srpski narod i njegove ugrožene interese u Crnoj Gori, upravo je Srpska lista, “koalicija desnog centra”, kako je krste njeni čelnici, nagnala čak i ostale stranke srpskog predznaka da podrže građanski koncept i ne prihvate tumačenje po kojem bi Srbi u Crnoj Gori, (misli se na one izvorne, koji su druga strana medalje dualističkog identiteta), trebalo da budu ustavom tretirani kao konstitutivni narod, uz Crnogorce.

Po tom konceptu, značilo bi da dva brata iz prosječne crnogorske četvoročlane porodice, za nepune dvije decenije stasaju u toliko različite jedinke da ih aktuelni ustavopisci mogu definisati kao pripadnike dva konstitutivna naroda. Definitivno, bio bi to crnogorski izum, dostojan briselske Eureka, čuvene nagrade za patente.

Ovakav program Srpske liste, kao heterogene grupacije stranaka lijeve i desne orijentacije, čiji je zajednički imenitelj žal za bivšom proširenom Srbijom, okrenut je ka, otprilike, 15 odsto birača koji im garantuju da pojedinačno budu u vrhu desne opozicione skale.

A, kud ćete bolje priče od one - doći će dan prespitanja referendumske odluke, valjda po uzoru na 1918, i ponovo će se Crna Gora obreti u zajednici sa Srbijom, zbog čega se u opozicionom bloku i insistira da ustav zadrži odrednicu o referendumu o promjeni državnopravnog statusa.

Teško da se može reći da je cilj takve retorike postizanje konsenzusa u Crnoj Gori. Taman kao što određenim strukturama iz vlasti, ali i iz opozicije, vjerovatno teško pada da ustavom limitiraju i zauzdaju dosegnute pozicije, na lokalnom i republičkom nivou.

Sigurno im, usput, ponekad sa sjetom navru sjećanja na 1992. godinu, i činjenicu da se onda mnogo lakše pisao ustav, a lakše se i vladalo.

Bilo je to vrijeme monolitnog DPS, na Dedinju je sjedio *Faktor Regionalne Stabilnosti*, sankcija su mnogima otvorile vrata uspjeha... nije bilo ove tijesne situacije koja tjera ljude nenavikle na konsenzus, da se dogovaraju.

Do kraja maja traje produžena javna rasprava o Nacrtu ustava, a onda poslanici, nakon male pauze idu nazad u parlamentrane rovove i borbu za jezik, crkvu i pravoslavlje. Osim ako Evropa ne pripomogne.

A, makar nama u Crnoj Gori nije strana promjena stavova domaćih političara i usvajanje Solaninih argumenata. Naravno, kada se to desi uz malu pomoć evropskih prijatelja, diplomatskim zavrtnjem ruke, sve začinjeno ponekim presedanom koji niveliše sve nesporazume.

U takvoj kombinatorici, samo radikali u Srbiji i Srpska lista u Crnoj Gori mogu sebi dozvoliti “luksuz” profitabilnog tjeranja inata Evropi. ■■

Zajedno sa svojim cenjenim kolegom, profesorom Rankom Končarem preporučila sam za objavljivanje knjigu Dimitrija Boarova *Dr Laza Paču - legenda srpskih finansija*. Neću ponavljati ono što sam u preporuci napisala, ali ne samo zato što je to u knjizi već objavljeno.

Da bih vam predstavila knjigu Boarova, ja sam je ponovo pročitala. To nisu ista čitanja. Prvi put, kao i uvek, i sama sam preuzimala odgovornost da nešto ne „promakne“. Drugi put, da vidim celinu i formulišem razloge zbog kojih knjiga zaslužuje preporuku da bude čitana. Ovo drugo čitanje je subjektivnije, i daje mi veću slobodu. U ovom drugom svojstvu, dopuštam sebi, da počnem od onoga o čemu se, u ovakvim prilikama, obično govori na kraju, ili se čak ništa ni ne kaže.

Na 314 strana knjige, koja, osim osnovnog teksta, sadrži dragocen dodatak Pačuovih tekstova, registar imena i literaturu – pronašla sam samo jednu slovnu grešku. To se, zaista, retko događa savremenom čitaocu. Zato svi pomenuti i zaslužuju iskreno priznanje.

Prvo čitanje knjige Dimitrija Boarova, dok je ona još bila u rukopisu, završila sam sa uverenjem da smo dobili jednu dobru biografiju. Ali sam tek u njenom drugom čitanju otkrila da je knjiga mnogo više od jedne akribično, precizno rekonstruisane lične sudbine. U njoj jedno isto vreme u hronološkom smislu reči nije isto vreme i u istorijskom smislu: različitim ga čine civilizacijski krugovi u kome ono protiče. Profesor Sima Ćirković je jednom rekao, da se o podeljenosti srpskog naroda obično govori kao o njegovom istorijskom hendikepu, a da se ta podeljenost, upravo s obzirom na civilizacijske krugove, može posmatrati i kao dinamički faktor, kao istorijska prednost.

Boarov je napisao knjigu o čoveku koji, istina, nije pripadao mnoštvu običnih ljudi koji su živeli između 1855, kada se, kako bi Boarov rekao, „naš junak“ rodio, i 1915. godine, kada je umro. Ali, Laza Paču nije bio ni tvorac neke velike ideje, ni inspirator nekog velikog pokreta, ni organizator političke stranke. Još manje, neki vojskovođa. Da bi njegov život tako jasno reflektovao istorijsko vreme, bila su potrebna dva uslova. Prvo, da on sam bude autentična ličnost. Aleksandar Tišma je jednom rekao: „Može čovek da bude i lud, važno je da je autentičan“. Drugo, da i sam biograf deli vrednosti civilizacijskog kruga kome je „njegov junak“

pripadao. To se danas zove *identitet*. Ali, *identitet* je promenljiva kategorija, i ja bih to pre nazvala *istorijskim kontinuitetom*. Ako postoji, *kontinuitet* se spontano održava, a u određenim okolnostima i izrazitije manifestuje. Onako, kako je to svojim ranijim knjigama o Vojvodini, pa i ovom o jednom Vojvođaninu, činio Dimitrije Boarov.

Ali, šta je uopšte biografija?

Borislav Pekić je jednom rekao: „Istinita biografija je pre tanano tkanje sporednosti nego grub vez na kome se samo ističu omče. Ali kad nečiji život opisujemo, skloni smo samo te omče da vidimo i samo na njih pažnju obratimo. Zato što su nam samo one u sećanju ostale, a potom i stoga što, s dosta prava, uostalom, mislimo da sve drugo nije od interesa. I nije. No, to je tačno jedino kada biografiju posmatramo kao literarni žanr. U protivnom biće nepodnošljivo dosadno kao i dobar deo naših života. Ako na njih gledamo kao na pravi autentičan život, ispuštajući 'sporednost' ispustili smo i njegovo najistinitije značenje“.

U biografiji dr Laze Pačua iz pera Dimitrija Boarova razaznaju se i „omče“ i „tanano tkanje“. Zato ona i nije samo jedna dobra biografija već i jedna istorijska studija.

Prvu „omču“ u životnom tkanju Laze Pačua čini baš ona „podeljenost“, kako god da se shvati: kao prednost ili kao hendikep. Paču u Srbiju dolazi 1880. godine, „kada“, kako kaže Boarov, „Vojvođani u njoj više nisu bili dočekivani kao obrazovana braća koja dolaze da nesebično pomognu i na koje se gleda bez rezervi, nego u vreme kada je za njih već bio stvoren onaj podrugljiv izraz 'nemčkari'. A, dakako, u srpskoj eliti je već na najviše položaje u vlasti računalo mnogo grlatijih i hvalisavijih nacionalnih kolenovića nego što je to bio dr Laza Paču“.

Ali, napetost je bila starija i sadržala je u sebi izvjesnu nepomirljivost. Jedan od sjajnih poznavalaca Srbije, koji je u njoj boravio 1868. godine, neposredno uoči ubistva kneza Mihaila, Pavel Apolonovič Rovinski, čije je uspomene u prelepom izdanju objavila Književna radionica u Sremskim Karlovcima, pisao je pomenute godine:

„Kod njih (Srba u Kneževini – L.P.) mnogo je netrpeljivosti prema svemu stranom, i u tom pogledu oni mnogo greše protiv svoje braće preko, pripisujući im sve loše... Austrija ima mnogo ljudi koji su sav svoj rad, častan i plodan, posvetili Srbiji. Ukazujući na štetan uticaj Austrije, mi ostajemo pri tom ubeđenju da tamo ima mnogo dobrog za pozajmljivanje. Šta će se otud uzimati – loše ili dobro, zavisi od samih Srba. U tom slučaju, odgovornost pada na srpsku vladu i na srpsku inteligenciju“.

Životno tkanje Laze Pačua između ovog prvog i sledećeg „čvora“, Boarov je rekonstruisao veoma pažljivo probijajući se kroz obimnu literaturu punu nepouzdanih podataka i nepreciznih pojmova. Austrija je bila omražena, ali je toliko puta poslužila kao utočište. Bežeći od progona vlasti u Kneževini, u Novi Sad je, 1872. godine, emigrirao rodonačelnik ideje socijalizma u Srbiji, Svetozar Marković. U slobodnijim uslovima delovanja, oko njega se stvara jezgro mladih ljudi, koji

su poneti idejom budućnosti. Taj duh zahvata i mladog Pačua i odvodi ga u Cirihi. Novu emigraciju već čine Markovićeve sledbenici. Oni se, posle srpsko-turskog rata 1876. godine, takođe sklanjaju u Novi Sad. Izdaju knjige i pokreću socijalistički časopis *Strža*. Paču dolazi iz Ciriha da pomogne, ali se vraća u Berlin da dovrši studije medicine. Tako se izdvaja od braće po ideji, koju su nazivali generacijom „nesvršenih đaka“.

Lekar u Beogradu – treći je „čvor“ u životu Laze Pačua. Privatna praksa; besplatno lečenje sirotinje. „On je“; citira Boarov Pačuovu suprugu, Lenku Zah, „gledao da bude bogata država i da bude bogato društvo, verujući da u jednom takvom sistemu čovek i ne mora biti bogat“.

Paču je sporo napredovao u lekarskoj službi, i gotovo da mu to nije ni bilo važno. Ni u Narodnoj radikalnoj stranci, koju je stvorilo jezgro markovićevaca kome je i sam pripadao, nije imao vodeće mesto: bio je zamenik člana glavnog odbora. Teško da je, čak i da je on to hteo, i moglo biti drukčije. Naročito kad je u stranku, kako je govorio Stojan Novaković, nagrnula gusta masa demagoga, koja je potisnula ljude od načela.

Masonske veze i kompetentnost uvode lekara Lazu Pačua u srpske finansije. To je onaj „čvor“ u njegovom životu zbog koga je Boarov i pisao knjigu o njemu. Kao čovek na svome terenu, Boarov je taj „čvor“ znački razvezao dvojeći legendu i stvarnu istoriju.

Finansije su bile polje na kome je Srbija kao država, kaže Boarov, „najgore stajala“. Razlozi za to su ne samo uočeni nego i dobro povezani u knjizi. U svom zbiru, oni su ona *diferentia specifica* između ona dva civilizacijska kruga u kojima je živio srpski narod.

Mala i siromašna država koja može da se razvija samo opterećenjem vlastitog stanovništva ili stranim kapitalom. Ali, država koja unutrašnji razvoj podređuje nacionalnom oslobođenju i ujedinjenju ne praveći uvek razliku između realnog odnosa snaga i imperijalnog sna.

Vreme u kome Paču upravlja srpskim finansijama izuzetno je dramatično: carinski rat, aneksiona kriza, Prvi balkanski rat, Drugi balkanski rat, Prvi svetski rat. Zemlja je uvek prezadužena, i u potrazi za novim zajmovima. Politika dominira nad ekonomijom, često nasuprot ovoj drugoj.

Paču je bio lojalan Nikoli Pašiću, doživotnom predsedniku Narodne radikalne stranke i predsedniku njene skupštine i njene vlade. Lekar po struci, u zemlji bez ljudi za državne poslove, o čijoj je bolnoj nestašici govorio još knez Mihailo, Paču je vodio državne finansije u vanredno komplikovanim i unutarnjim i spoljnim okolnostima. Ali i u okviru jednog mentaliteta. Ono što je smatrano njegovom genijalnošću, bilo je, ustvari, izraz jednog drugog mentaliteta koji određuju vladavina prava i racionalnost. On je, dakako, posedovao znanja iz ekonomije: bio je poznavalac Marksove teorije, pisac predgovora srpskog prevoda Ebergove *Nauke o finansijama* i Hekelovog *Budžeta*. Kao upravnik državnih monopola imao je i bogatu praksu. Ali, Boarovljeva studija pokazuje da je Pačuov kompas u životu, u struci i na vlasti bilo pravo. To ga i čini pripadnikom onog civilizacijskog kruga, ili one istorijske tendencije u razvitku Srbije, koja

je nju vodila ka modernoj državi.

Paču je znao da bez vladavine prava nema međunarodnog kredibiliteta, i da taj kredibilitet može steći samo ona država koja se i sama zasniva na vladavini prava. U zemlji, u kojoj je većina pravdu stavljala iznad prava, a pravnu sankciju smatrala kao atak na pravdu, Laza Paču je verovao u *pravo* kao regulaturu odnosa u društvu i državi.

Protivnici režima koji je uveden posle krvave smene na prestolu 1903. godine, koja je šokirala Evropu i dovela do izolacije Srbije, a koja se u srpskoj historiografiji još uvek smatra početkom "zlatnog doba" demokratije u Srbiji, nazivali su to stanje *stambulovštinom*, prema tadašnjem bugarskom premijeru Stambulovu, a opisivali su ga ovako:

"To je jedan naročiti hibridni režim, kakav je moguć samo u balkanskim zemljama (...) Mesto da sve liberalne zakone ukine, i time se obeleži kao reakcionar, Stambulov ih je sve i dalje formalno ostavio u važnosti. U stvari, on je uspeo, naročito organizacijom vladavine, da od tih slobodoumnih zakona napravi jednu žalosnu i nedostojnu sprdnju (...) Režim koji danas u Srbiji vlada ima iste te karakteristične osobine. Formalno taj je režim vrlo slobodouman, stvarno on je negacija svake slobode".

U teškim pregovorima sa Austro-Ugarskom, sa Nemačkom i Francuskom – Paču je znao da bez poštovanja prava nema kredibiliteta, pa ni ravnopravnosti malih i velikih zemalja. Ali, Paču taj isti princip zastupa i u Narodnoj skupštini i u vladi; u kojoj je i zavezan poslednji "čvor" u životnom tkanju jednog građanskog intelektualca. Uoči svoje smrti, Paču je napisao pismo Stojanu Protiću o svom saznanju, da je ministar vojni, mimo njega i mimo kabineta, izvršio nabavku naoružanja, da bi zaključio: "sva naša *bedna ustavnost* samo su luk i voda".

Pre Pačua, to isto je rekao Milan Piroćanac o liberalnom Ustavu iz 1888. Nakon linča nad Naprednom strankom, a za vreme radikalsko-liberalne vlade pod pomenutim Ustavom, kada je ubijeno 140 naprednjaka, Piroćanac je u svom dnevniku zapisao: "Jadan Ustav... Prosta parodija".

Nisu, međutim, u pitanju ustavi već jedna politička i nacionalna matrica koja proizvodi mrtve ustave. U sukobu sa realnošću, oni generiraju pravno i svako drugo nasilje koje razara i normu i praksu moderne države.

Boarov je rekao da bi možda tek sada trebalo pisati studiju o dr Lazi Paču. Ali, još toliko Pačuvih savremenika, koji zajedno sa njim objašnjavaju ne samo jedno vreme nego i neke konstante u razvitku srpskog naroda, čeka svoje biografije, pa i samog Dimitrija Boarova. Ohrabrimo ga za neki novi poduhvat i poželimo uspeh.

Reč na promociji u Novom Sadu, 23. oktobra 2006. ■

Kikinda: Zamka za Pepeljugu

PIŠE: GORDANA PERUNOVIĆ FIJAT

Beket bi ovde imao posla pre nego Dizni.

Željko Bodrožić, jedan od najkažnjavanijih novinara u Kikindi, Srbiji, a moguće i u svetskim razmerama, osuđen je na 80 dana zatvora – jer nije platio kazne na koje ga je osuđivao kikindski sud, zato što se Željko u svojim tekstovima usuđivao (drznuo, takoreći) da pominje i proziva različite likove koji su u raznim prilikama zavijali Kikindu u crno. Oni su se jako potresli i tužili, sud, manje-više, uvek doneo presudu u njihovu korist, i sad Željko treba da plati mnogo više nego što kao novinar može da zaradi. Bodrožić pominje neke presude međunarodnih instanci, prema kojima je ova država dužna da mu isplati mnogo više novca za sve što je doživeo pred sudovima. Državi ne pada na pamet da plati, ali joj pada na pamet da novinara strpa u zatvor ako ne plati novčanu kaznu. Tako je Kikinda od tolerantnog grada postala neka vrsta teatra apsurda, u kome živimo, i svakog dana se budimo s pitanjem: šta su nadležni opet zabrljali od juče? Čime će nas ovog dana mučiti? Odgovor obično ne mora dugo da se čeka. Opet je policajac prebio maloletnika (17 godina) koji ga je *ometao u vršenju službene dužnosti*. Opet je Kikinda stigla u crne hronike dnevnih listova. Poučena ranijim lošim iskustvima s medijima, policija je, međutim, ubrzo reagovala i podnela potrebne prijave. I dalje? Nema dalje. To nije problem koji zanima lokalnu vlast sa radikalskom većinom. Tonemo u apsurd, u kome se ništa ne dešava kako valja. Ako nešto još nije uništeno nekom novom radikalskom ujdurmom, uskoro će biti, i jedino to ne može da omane, osim ako ipak (čudom, srećom, pukim slučajem) ne ispadne drugačije.

Privatizacija u Kikindi odvija se velikom brzinom, samo, avaj, većina stanovništva od toga nema baš nikakve vajde, kao što nema ni saznanja o imenima novih vlasnika. Nekad je teže saznati ko je kupio fabriku, nego sve ostale podatke, jer imena *stvarnih vlasnika* nema ni na sajtu Agencije za privatizaciju. Firme se zatvaraju, idu u stečaj ili bivaju likvidirane, još nekoliko će ih ovako proći već ovog proleća, a ljudi u nekad respektabilnim fabrikama sa još respektabilnijim platama ostaju bez posla. Iz AD "Toza Marković" zimus je dobio otkaz oko 200 radnika, u martu još 80, i svi su saznali da su otpušteni – kad su videli uplaćene otpremnine na svojim *tekućim računima građana*. Niko ih nije čak ni obavestio da više ne moraju da dolaze na posao, niko sa njima ne razgovara kad telefonom pozovu firmu u kojoj su do nedavno radili, a i radničke knjižice će im biti uručene poštom, jer ih niko više ne prima u fabriku. Da li je apsurdnije što ljudi sada ovako dobijaju otkaze – ili ono, onomad, kad ih je zapošljavano na hiljade u firmi kojoj bi sasvim dovoljno bilo oko 800 ljudi?

"Nije meni žao radnika 'Toze'. Godinama su imali bolje plate nego iko od nas, dobili su i akcije, koje su prodali za ogromne sume, a i otpremninu o kakvoj sam ja mogao samo da sanjam kad sam dobio otkaz. Dok im je bilo dobro, smejali su se u lice nama iz firme gde su lošije plate. Fizički radnik imao je tamo veću platu od lekara. Sad je i kod njih gotovo sa lepim životom: znate, ono, kad otkuca ponoć, pa se Pepeljugin rite opet pretvore u rite, a bundeva pretvorena u zlatne kočije opet postane bundeva", kaže diplomirani pravnik, nedavno

otpušten iz nekad uzorne firme koja je otišla pod led. Ljudi su izgubili sposobnost da ikoga žale: jedino im je pred očima njihova sopstvena muka. Privatni vlasnik, sa svoje strane, bio dobar ili loš po duši, očigledno nema računa da drži u firmi više ljudi nego što mu je neophodno za posao. Tako da većini stanovništva ne gine povratak u brazde, u kojima su im i preci radili: neki će obrađivati zemlju koja im je ostala od oca ili tasta, drugi će biti nadničari. Radnička klasa je u nestajanju u Kikindi: ili, možda, samo treba da se *pregrupiše*. Sindikalci su još krajem osamdesetih upozoravali da radnici treba da se bore za svoja prava; malo ih je ko slušao, u vremenu ratova i grmećih truba nacionalizma, koje, evo, ni danas ne prestaju da puštaju svoje disonantne zvuke. Nekadašnji slogan "budi sindikalac, pa te niko ne može otpustiti" – ne važi u Kikindi. Radikali su iz Radio Kikinde otpustili Svetozara Mihajlova, poverenika UGS "Nezavisnost". Otkaz je dobila i njegova supruga Dragoslava Mihajlov, iako njih dvoje imaju malo dete. Pravi, radikalni izraz podrške mladim parovima sa decom, nema tu šta. U firmi iz koje je Mihajlov otpušten niko nije prihvatio da bude sindikalac posle njega (iz razumljivih razloga – budi sindikalac, pa će da te otpuste!), tako da ova sindikalna jedinica više i ne funkcioniše.

Pisala sam svojevremeno, i s ironijom, priznajem, (jer, izgledalo je suviše apsurdno i ludu) o *radikalnom pauku* koji nosi vozila ako se nisu parkirala tamo gde je radikalna lokalna vlast predvidela. Ironija se pretvorila u stvarnost: eno *radikalnog pauka* ispred moje kuće, stoji i vrebja. Svaki delić asfalta u centru Kikinde pretvoren je u parking, a parkiranje i naplata parkinga povereni privatnom preduzeću iz Beograda. Obično se naplaćivanje parkinga koristi za to da bi se grad malo "podigao" finansijski, jer prihod od naplate ide u budžet; u Kikindi, lokalna vlast je taj isplativi posao poverila privatniku, a samo 10 odsto prihoda ide u opštinsku kasu. Parking mesta inače, osim onih ispred opštinske zgrade, niko ne čuva – vlasnik koji ostavi vozilo ima samo obavezu da plati, bez ikakve sigurnosti da će vozilo zateći tu gde ga je ostavio, dakle, niko mu ne garantuje da vozilo neće biti oštećeno ili ukradeno. Momci koji naplaćuju parking imaju vrlo atraktivne crne uniforme, a pretplata za parking mesto, za godinu dana, iznosi od 900 do 23.040 dinara, a ako još i *pauk interveniše*, odnosno odnese vozilo, onda se ta intervencija plaća još 3.400 dinara. Ne možemo da verujemo, jer je apsurdno (*credo ad absurdum* – tako li beše?), ali moramo, jer to što vidimo nije plod naše mašte, nego surova stvarnost, brojke, crno na belo. Možda upravo zato sve više vozača parkira kola u ulici Svetozara Miletića, van parking zone, a, kakva slučajnost, upravo veoma blizu kuće predsednika opštine Branislava Blažića (SRS). Komšija radikal (bio je i ligaš, i PSS, sad je opet radikal – vratio se u svoju prvu stranku) predlaže, štaviše, ultimativno zahteva, da rezervišemo parking mesto ispred našeg ulaza, i da podelimo troškove; meni jedino nije jasno, zašto bih rezervisala parking mesto, sve sa podelom troškova, kad uopšte *nemam automobil*, ni ja, ni iko od mojih ukućana. Apsurd? Ne, samo podaci iz inventivnog radikalnog grada Kikinde, koliko da se vidi kako živimo i šta nam se dešava. Jedino da na skupo parking mesto parkiram bicikl, koji još uvek, sva sreća, može da se parkira u šupi, ili zaključa za najbliže drvo ili sošku, potpuno besplatno. A, inače, LDP i policija najavili su i podneli tužbe zbog parkinga, jer je ovaj posao urađen bez tendera i ostalih formalnosti koje se traže, pa bi barem ovom apsurdu možda mogao i da bude kraj. Držimo palčeve.

Od 29. januara ove godine, prostorije stranaka LSV, DV i SPO nemaju struju niti grejanje, a izgleda da će im uskoro biti

isključena i voda i telefoni. Stranke duguju, nije da ne duguju, samo ima u Kikindi i firmi i domaćinstava koja duguju mnogo više, pa im niko zbog toga ništa ne isključuje. Samo, slaba vajda od ove priče: mediji skloni normalnim odnosima u društvu posvetili su ovom problemu dužnu pažnju, pa se niko od građana nije ni trgao, a kamoli da je neka *demokratska javnost* (izgleda je u Kikindi i *nemamo*, samo retke pojedince i grupice entuzijasta koji još uvek misle) reagovala ovim povodom. Tamo nekim strankama isključena struja? Pa koga je briga za to? Imamo mi važnijih tema; *Kosovo*, na primer. Sasvim ozbiljni odrasli muškarci sve češće pričaju kako bi bilo dobro uvesti *vojni udar* ili neku *diktaturu*, jer "ovo sve ne funkcioniše", nego se "vuče bez veze", a na tribine ŽAR i Žena u crnom u Kikindi dolazi vrlo malo publike. Atmosfera izokolne pripreme za neke nove ratove oseća se u vazduhu i ovog *zlog proljeća*. Dobro bi bilo da sve *ostane na atmosferi*, bez daljih gluposti i apsurdnosti u konkretnom obliku. SPO i DV su već našle nove prostorije, a prilikom iseljenja nadležni su odneli i dobar deo nameštaja LSV.

Posle svega, koliko toga će moći da reše lokalni i pokrajinski izbori, kad se državni organi konačno formiraju i počnu da rade svoj posao? Hoće li barem ova šansa biti iskorišćena da se izvučemo iz blata? Ili će sitne sujete još sitnijih lidera odneti prevagu nad jednostavnim podatkom, da radikali, baš kao svojevremeno SPS, mogu biti poraženi na izborima samo nekom širokom koalicijom, koja će, jednostavno, matematički gledano, odneti više glasova? Kikinda očekuje rasplet u tišini u kojoj ljudi kao da nestaju. Apsurda imamo više nego što bi i Beket mogao da podnese. Detalj za ilustraciju: svojevremeno poznati a sad već prilično zaboravljeni kikindski lik (pominjala sam ga u tekstovima "Desetaru nema ko da piše" i "Metastaze demokratije") brzometno je osuđen, ali ne zbog one droge zbog koje je pao još decembra 2004. (čovjek ima dobrog advokata, pa postupak traje li traje), nego zbog nasilja prema nevenčanoj partnerki, u čijem stanu je živio (njeni roditelji ih oboje i izdržavaju). Dosadilo najbližim susedima da svakonočno slušaju vrisku, jauke i udarce, pa su pozvali policiju, policija izišla na lice mesta, cela stvar dospela pred sud, i sud osudio čoveka – na novčanom kaznu, zbog remećenja javnog reda i mira! Znači, zbog buke, ne zato što je premlaćivao ženu! Da apsurd bude kompletan, istog dana, na istom suđenju, istom novčanom kaznom, kažnjena je i – premlaćena žena! Zbog remećenja javnog reda i mira, zato što je, prema tekstu presude, *vikala u pomoć, glasno plakala, i na taj način izazvala uznemirenje komšija*, i to, o strahote, posle 23 sata noću! Trebalo je, izgleda, da čuti. Da stavi jastuk preko usta (kad se već njen partner nije setio da to učini), da se njeni jauci i krici ne bi čuli, i uznemirili komšiluk, kome, naravno, nije ni na pamet palo da joj pomogne. Ovakve priče zaista nisu nikakva reklama za institucije i sve one *timove* – *protiv* – *nasilja* – u – *porodici* kojima bi žena, kao, trebalo da se *obrati* kad je voljeni, jedini itd. partner mlati. Samo se ti *obrati*, draga, pa ćeš još i da budeš osuđena na novčanu kaznu!

Međutim, uz sva saznanja da je siromašenje i propadanje kompletno, roštiljanje uz obilje pića i svakovrsnih poslastica nije omanulo ni ovog proleća za Uskrs, a neće ni za Prvi maj. U porodicama u kojim *nijedan član* nije zaposlen, priprema se, jede i pije kao da se pare prelivaju. Još jedan od apsurdna koje negujemo. Ljudi i sami izražavaju da nemaju da plate račune, da ne mogu da finansiraju osnovne opravke u kućama koje samo što nisu pale, ali, najedanje i napijanje ne može da omane. I, naravno izražavanje prezira svakoj politici, uz istovremeno glasanje za naci-opcije. ■

PIŠE: NENAD DAKOVIĆ

Rupa u zidu

Obaveštavam vas da počinjem tekst sa ovim naslovom koji sam već otkucao, kažem mojima u malom stanu na Veliki petak i počinjem dok Olga prži ribu i tako dalje. Tekst "Rupa u zidu", pita Nena, i odgovara: a da, to znači rupa u glavi i možda je u pravu, i traži svoje papuče i smeje se i tako dalje. Tekst, ustvari, pokušava da objasni položaj pisca u postkomunizmu, što je podnaslov knjige Endru Baruh Vahtela, koja je nedavno objavljena u "Stubovima kulture" u kojoj se istražuje ovaj problem. Zaista, nema sintetičkih istraživanja, kako to kažu filozofi, ovog pitanja, iako bi pisci, to je svakako prevaziđena predstava o piscima, trebalo da budu vrh (elita) i postkomunističkog društva, kao što su to bili u komunizmu. Ali, to nije slučaj, iako sjaj prati ove spodobe još od tada, ipak sjaj je lažan, naročito kada je reč o glumcima i piscima, jer su danas i jedni i drugi ostali bez svojih kostima i aure. Nekada je to bilo časno zanimanje, ovaj poziv disidenta. Sada se sećam knjige "Moj poziv disidenta" Vladimira Bukovskog, koja je nekada nešto značila tako da sam jedan od "umesto eseja" posvetio ovoj temi. Išli smo masovno u ovu školu disidenstva, ali su samo neki, kako to biva, imali izuzetne koristi od ovog "tajnog posla". Ali, da najpre otklonim svaku sumnju u pogledu naslova ovog teksta. "Rupa u zidu" nastaje tako što govorite o propasti književnosti u postkomunizmu, ili filozofije, što je meni bliže, a ona se (književnost) vraća kroz ovu "rupu", jer je to što pišete književnost, ili časna filozofija. I kada sam već pomenuo "časť", treba se setiti eseja koji sam nedavno objavio "Kako postati 'častan filozof'?", u kome se govori o ogromnim Huserlovim nastojanjima da sačuva filozofiju i povrati joj ugled, koji je izgubila, ili je bila u krizi od samog početka, o tome govori i sam Huserl. Ipak, to zalaganje nije baš najjasnije jer se, recimo, Huserl, iako Jevrejin, u "Krizi evropskih nauka i transcendentnoj fenomenologiji", čiju je mogućnost nastojao da ispita, sve do poslednjih dana života, ovde izjašnjava protiv Cigana i njihovog "lutanja", koje ugrožava same temelje ove filozofske Evrope, što je prilično neočekivano za "časnog filozofa" koji je i sam bio žrtva nacističkog progona. Ali, tako je to sa filozofima i ljudima u njima, kao da je filozof ona ogromna lutka babuška, koja negde u sebi skriva malog čovečuljka. U ovoj priči o "časnom", ili "čistom" filozofu (ja sam sâm studirao "čistu filozofiju"), što je sasvim zagonetna singatma, što ću pokazati, u ovom *umesto eseju*, u toj priči uvek se može pokazati ovaj rascep između filozofa i čoveka, a ja ću svakako nastojati da ga pokažem i neću se prenemagati

kao neki "filozofi". Da zato najpre objasnim šta se skriva u ovoj sintagmi o "čistom filozofu", koji je, eto, postojao i, šta više, bio uvažavan u komunizmu, a zatim nestao u onome što je došlo posle komunizma. Da objasnim da ovde govorim o komunizmu, a ne o socijalizmu, ili postsocijalizmu, pošto me zanima ideološka konstrukcija, a tek zatim i njeno ostvarenje i realizacija u kojoj smo nekada živeli. U čemu je trik, da tako kažem? Komunizam je bio normativni, odnosno, filozofski projekt, jedno filozofsko društvo, čije je ostvarenje bilo odloženo u dalekoj budućnosti. Da li je ovo odloženo, filozofsko društvo bilo bolesno ili zdravo, kako bi rekao zaboravljeni Erih From. Pa, naravno, bolesno, jer je očigledno bilo društvo jedne vremenske dimenzije. Društvo, bez sadašnjosti i prošlosti, ili tačnije, društvo bez vremena. Zato je njegovo vreme bilo lažno i statično, bez obzira na ubrzane i, doista, impresivne industrijske revolucije. Socijalistička palanka nije mogla izvan, ili preko komunizma. Ljudi su bili zarobljeni u ovom marksističkom internatu. Negde u mraku znali su da kraj istorije ne postoji. I zato smo svi u komunizmu, a možda, najviše filozofi i pisci, igrali ovu ulogu lažnih mesija, ili vođa, koja se dobro plaćala. Zato su lažne mesije, ili pisci, živeli "dobro" u komunizmu. To je smisao ove zagonetne sintagme o "čistim filozofima", ili "visokoj književnosti". Ovaj "čisti filozof", kao što je to bio Huserl, nije bio opozicija nekom navodnom "prljavom filozofu", jer takvih u komunizmu nije bilo; on je, naprotiv, bio ova deontološka utvara i sam temelj ove ideologije. U komunizmu su svi bili ideolozi, a među njima, pre drugih, pisci, filozofi i književnici, odnosno pisci, kako se kaže u naslovu. Naravno, postojali su i ovde "veliki" i "mali", državni i podzemni, anderground pisci, ali je mesijanizam bio njihova zajednička zlatna ruda. Iga čita neku istoriju filozofije koju je napisala Žana Herš i sa iznenađenjem saopštava da je Hegel napisao "Fenomenologiju duha" za samo 15 dana. Tako je to kad filozof ima viziju, odgovaram više za sebe, i Hegel se naravno uklapa u ovu priču, on koji je najveći među mesijama. O, sećam se kada sam na nekom domaćem skupu filozofa rekao da je sa padom Berlinskog zida pala i filozofija, kako su svi skočili na mene. Ali, ti ne živiš od toga što pišeš, kaže mi Nena, i to je istina, jer ja sam mali i siromašan pisac i u komunizmu i u tranziciji, koja je došla posle njega. Siromaštvo, dakle, prati pisce oduvek, izuzimajući "disidente sa Dedinja" (Matija Bečković), kao da se ništa nije promenilo. Ili je to, možda, neka naša osobenost, ovaj opstanak mesija i u postkomunizmu. Treba se samo setiti kako su, sa kojom lakoćom, naši filozofi i pisci od internacionalista postali nacionalisti, što je ravno čudu, iako su komunistički misionari gledali u budućnost, a nacionalistički u prošlost. Ovaj lažni preokret je zato osobenost naše situacije. Ljudi su veoma zbunjeni, jer ne znaju kome da veruju, piscu utopije "Daleko je sunce", ili "ocu nacije" koji plače nad sudbinom svog stada u "Vremenu smrti". Ko može da prati ove preobražaje. Mesijanizam je zato karika koja nedostaje u ovom prelasku i lomu iz komunizma u postkomunizam. To je naša paradigma, ili ona "rupa u zidu" iz naslova ove priče sa "srećnim krajem". ■

24. mart 2007. – datum za istoriju

PIŠE: IVAN MRĐEN

U zemlji u kojoj se gotovo svakog dana događa nešto “istorijsko”, gde se istorijskim može smatrati i kad se ništa ne dešava (kao, na primer, formiranje nove vlade, posle već zaboravljenih “istorijskih” izbora od 21. januara ove godine), sasvim je razumljivo da poneki zaista važan i za istoriju bitan datum prođe nekako nezapaženo.

Tako je, više zbog viška aljkavosti i manjka pronicljivosti nego zbog jasne namere, većina propagandista po sportskim listovima, redakcijama i rubrikama propustila da notira činjenicu da je 24. mart 2007. godine datum koji će u istoriji fudbala “na ovim prostorima” ostati trajno zabeležen kao prvi dan jednog novog perioda, ili kao završni čin tragedije nekadašnje zajedničke države, u kojoj su fudbal i mnogo toga oko njega imali više nego zapaženu ulogu. Te subote su zvanične međunarodne utakmice, prvi put, igrale reprezentacije svih šest nekadašnjih “bratskih republika”. Istina, propagandisti su te utakmice uredno registrovali, ali niko nije i prokomentarisao da su istog dana u okviru kvalifikacija za Evropski šampionat 2008. godine nastupile reprezentacije Srbije (protiv Kazahstana – 1:2), Slovenije (protiv Albanije – 0:0), Bosne i Herecegovine (pobedili Norvešku u Oslu – 2:1), Hrvatske i Makedonije (igrali međusobno – 2:2), dok je reprezentacija Crne Gore odigrala prijateljsku, ali prvu zvaničnu međudržavnu utakmicu (u Podgorici, pobedili Mađarsku – 2:1).

Ni činjenica da je jedan od tih pet sportskih događaja održan na stadionu na zagrebačkom Maksimiru nije mnogo pomogla da se “upale lampice”, iako su desetine propagandista među sportskim novinarima godinama raubovale frazu da je “rat počeo u Maksimiru”, onog dana kad je prekinuta utakmica Dinamo – Crvena zvezda. To, naravno, nije tačno, ali je korišćeno uvek kad je fudbalu trebalo dati veći značaj nego što ga je objektivno imao ili, s druge strane, kad je proces unutrašnjeg propadanja ovog sporta (nekvalitetno domaće prvenstvo, slaba poseta, kriminalizacija počasnih loža, nameštanje rezultata...) trebalo pravdati “višim razlozima”.

Možda je, istini za volju, po beogradskim propagandističkim krugovima na propuštanje da se zabeleži da su umesto “Hej Sloveni” tog dana svirane nacionalne himne svih šest sadašnjih država najviše kumovao poraz “crvenih orlova” od “tamo nekog” Kazahstana. Osim toga, samo četiri dana kasnije u Beogradu je gostovala jedna od vodećih evropskih fudbalskih reprezentacija, Portugal, pa je sve snage trebalo usmeriti ka dizanju morala izabranika selektora Havijera Klementea i punjenju beogradske “Marakane”.

Treba se podsetiti i činjenice da je u tom trenutku još bio u toku propagandistički projekat “osvajanja prvog svetskog zlata za Srbiju”, odnosno da je na Svetskom prvenstvu u vaterpolu u Melburnu reprezentacija Srbije još pobeđivala u svojoj grupi, čak i sa 18:3 (protiv Japana), što je nadobudnim i egzaltiranim komentatorima bilo dovoljno za procenu da će

se “orlovi” prošetati do finala. Podnaslov tog projekta glasio je “Možemo mi i sami”, odnosno trebalo je pokazati da odlazak crnogorskih vaterpolista iz zajedničke reprezentacije neće uticati na rezultate Aleksandra Šapića, Danila Ikodinovića i (pre)ostalih članova selekcije, koja je u godinama koje počinju sa dvojkom osvojila bronзанu medalju na Olimpijadi u Sidneju (2000) i srebrnu u Atini (2004), srebrnu na Svetskom prvenstvu u Japanu (2001) i bronзанu u Barseloni (2003), evropske titule u Budimpešti (2001), Kranju (2003) i jesenas u Beogradu, pobedila u Svetskoj ligi 2005. i 2006. godine...

Naravno, kasnije kad je reprezentacija Srbije ostala i bez medalje i bez plasmana na Olimpijske igre u Pekingu 2008. godine (a da po ovdašnje propagandiste zlo bude još veće, “naše zlato” otišlo u Hrvatsku), pojavili su se realniji komentari, da će nekoliko bitnih igrača, pre svih centar Boris Zloković, ali i Vladimir Gojković, Predrag Jokić, Milan Tičić i Mladen Janović ubuduće igrati za Crnu Goru, da u Srbiji imamo samo jedan kvalitetan klub (Partizan), te da su naši rivali u prednosti, jer imaju više jakih vaterpolo centara. Sve bi se to, naravno, zaboravilo da je u Melburnu osvojena medalja i da je pred Skupštinom priređen još jedan doček “plavim delfinima”, koji su u međuvremenu postali “orlovi”.

Kad nema vaterpolista – dobar je i Đoković. *Show must go on!* Propagandistima se posrećilo da je istog dana kad su vaterpolisti u Melburnu izgubili meč za treće mesto, na drugom kraju sveta, u Majamiju teniser Novak Đoković u finalu savladao Argentinca Giljerma Kanjasa i bez izgubljenog seta osvojio svoj prvi Masters turnir i napredovao na ATP listi do sedmog mesta. Ispalo je tako da su nekako u isto vreme na beogradski aerodrom pristigli i “Nole nazionale” i oni vaterpolisti koji još ne igraju u inostranstvu, prvi u sveopštu gungulu, drugi u duboku senku. Logika po kojoj je četvrto mesto u svetu neuspeh, a sedmo uspeh, uz neizbežno uključenje državnih propagandista, izrodila je “veličanstveni doček najmlađem osvajaču Masters turnira” pred Skupštinom grada.

Time je Srbija zakoračila na stazu kojom je prošlo mnogo novonastalih ili rekonponovanih država, kad je reč o sportu: uspesi bivaju sve ređi i sve nedostupniji kad je reč o ekipnim sportovima, a nacionalni heroji postaju pojedinci, koji ostvaruju uspeh zahvaljujući sopstvenom trudu i talentu, kao i ogromnim odricanjima i ulaganjima njihove porodice. Sa tim uspesima, realno gledano, država matica ima veze samo utoliko što je udarila “mur” na pasoš, ali to ne spečava propagandiste među sportskim novinarima i državnim činovnicima da se za njih zalepe i da ih beskrupulozno svojataju.

Zato nije čudo što je posle “Nole ekspresa” (euforija je podgrevana još nekoliko dana, zbog pobeđe reprezentacije Srbije nad Gruzijom u drugom kolu Evroafričke zone – 5:0 i sticanja šanse za plasman u najkvalitetniju grupu Devis kupa) gotovo bez ikakvog komentara prošla izjava selektora Klementea da se “u Srbiji praktično više ne igra fudbal”. On je time pokušao da opravda sopstveni izbor da reprezentaciju sastavi isključivo od fudbalera koji igraju u inostranstvu, ali je mnogo više ukazao na realno stanje stvari, odnosno da i Srbija, poput svih ovdašnjih država koje su već pomenutog 24. marta 2007. godine imale svoje reprezentacije - može da računa na uspeh samo kao na zbir pojedinačnih uspešnih karijera, a ne kao rezultat realne snage određenog sporta. Tu bolnu činjenicu dobro znaju svi propagandisti, bez obzira da li su u sportskim listovima, redakcijama i rubrikama, ili u državnim strukturama, pa su, na kraju krajeva, i zbog toga listom propustili da zabeleže onu “istorijsku” martovsku subotu. ■

Manipulativno i površno

PIŠE: DRAGOLJUB PETROVIĆ

Čitav naš obrazovno-vaspitni sistem zasniva se velikim delom na nastavi istorije, predmeta nezaobilaznog u školama na svim nivoima. Izuzetan značaj ove sfere ljudskog znanja zaslužuje maksimalan interes i uvid građana, društvenih i političkih činilaca.

Krupne društveno-političke promene krajem XX veka izazvale su težnje za radikalnim promenama u raznim oblastima društvenog života, oblicima kulture do sistema obrazovanja i vaspitanja. U takvoj atmosferi od početka poslednje decenije proteklog stoleća vrlo su glasni zahtevi za izmenom školskih programa i prateće literature. Navodno, u čitavom posleratnom periodu od 1945. do 1990. godine pod presijom određene političke klie sav obrazovno-vaspitni sistem, te školstvo, nisu imali slobodan razvoj u socijalističkoj Jugoslaviji. U okiru tog sistema na meti kritike posebno je bio sistem nastave i literature – istorije.

Da li je došlo vreme da se kaže kako ni taj period od 1945. do 1990. ne predstavlja nešto izuzetno u našoj povescnici. Nijedan istorijski period nije bez uticaja političke klime na manifestacije intelektualnog duha, na vaspitanje, obrazovanje, a pogotovo u sferi istorijske nauke, publicistike, žurnalistike, te književnosti. U žargonu se često kaže da nema neprikosnovene istorije. Ovo pravilo važi pre svega za najnoviju istoriju čija se zbivanja i pojave različito tumače.

Da ne navodimo periode kada je Srbija u XX veku bila pod okupacijom, razume se, represivnom, možemo se podsetiti vremena između dva svetska rata. Nije se smelo pisati protiv dinastija, kralja koji je nepogrešiv, u kom smislu su sastavljeni udžbenici istorije. To pravilo važi i za period kraljevine odnosno kneževine Srbije u XIX veku. Karađorđevićima i Obrenovićima su pisane ode i sve se saobražavalo vladarovoju vlasti, njegovoj nepogrešivoj politici. Zabeležene su reči razmenjene između Mateje Nenadovića i Sime Milutinovića Sarajlije u vreme vlade kneza Miloša. „Takvo je danas vreme“, veli učeni prota, „da ako pišeš istinu izgubićeš glavu, a ako pišeš neistinu izgubićeš čast, pa je bolje ne pisati ništa te ostaje i čast i glava“. Da ne pominjemo strahovladu kneževu; posle Đakove bune izvesne srpske vojvode predlažu da se svi pismeni ljudi pobiju, jer izazivaju smutnje u zemlji.

Paralelne sa osudom ideološkog zastranjivanja u minulom periodu druge polovine XX veka naročito je izražena retrogradna ideološka usmerenost, evo, i početkom XXI stoleća. Pečat vremena je do te mere utisnut da je neophodna društvena reakcija na očite asocijalne tendencije u medijima i literaturi, pre svega na najosetljivijem terenu – istorijskoj literaturi.

Naročit, izuzetan značaj predstavljaju školski udžbenici istorije koji snažno utiču na opšte formiranje istorijske svesti učenika, jer to ostaje kao trajan način razmišljanja. Ograničen i iskrivljen repertoraz saznanja degradira ličnost, što je u školskom sistemu, odnosno obrazovanju i vaspitanju naročito opako, opasno. Sve od 1992. godine izlaze iz štampe udžbenici za osnovne i srednje škole za koje se navodni da su oslobođeni ideološkog pristupa koji je navodno, opterećivao čitav nastavni program dirigovan od 1945, pa do kraja osamdesetih godina. Umesto da se izvesne slabnosti kojih je bilo u školskoj literaturi isprave uz opšti proces unapređivanja nastave, sačinjeni su udžbenici koji predstavljaju degradaciju do negiranja opštevažećih civilizacijskih vrednosti i sudova o istorijskim tokovima XX veka, ali i drugih istorijskih zbivanja i pojava. Školski udžbenici sa pomoćnom literaturom su u potpunosti opterećeni nacionalizmom i verskom isključivošću, ksenofobijom, izraženom naročito prema drugim jugoslovenskim narodima. U odnosu na ove školske knjige one iz prethodnog perioda bile su daleko kvalitetnije sa naglašenom obrazovnom i vaspitnom komponentom. Utisak je takođe da su novi udžbenici pisani na brzinu, površno i često bez uvažavanja materijalnih činjenica.

Školski priručnici za osnovne škole usmeravaju učenike uzrasta od 12 do 15 godina, na revolt protiv Hrvata, Muslimana, Albanaca pa i drugih naroda, kao i protiv velikih sila koje tobož deluju protiv interesa srpskog naroda. U udžbeniku za VII razred autora Radoša Ljušića, uz bogate ilustracije koje plene pažnju, ima neverovatnih tvrdnji koje veoma štetno utiču na način razmišljanja mladih. Tu su, na primer, netačni podaci o nastanku Svetog rimskog carstva nemačke narodnosti još od Cezara, a „sigurno od krunisanja Karla Velikog“ i ti „prapočeci“ traju „nešto više od milenija (1806)“. Utemeljenje Nemačko-rimskog carstva 962, od strane Otena se ne pominje. Za Robespijera se kaže da se smatra pretečkom komunista „kao veliki pobornik terora“. Posebno se Ljušić ostrvio na ruske vlasti, na Muslimane i Hrvate od kojih su najviše trpeli Srbi. Karakterističan je posebno istaknut pasus:

„Islamiziranje i pokatoličavanje dve su pojave koje su najviše pogodile Srbe kao narod i, kasnije, onemogućile njegovo nacionalno ujedinjenje. Srpski nacionalni identitetnije ostvaren, jer i danas ima Srba sve tri vere: pravoslavne, rimokatoličke i muslimanske. Objedinjavanje Srba sve tri vere u XIX i XX veku nije uspelo. Srpsko nacionalno biće ostalo je trodelno, ali, dok se pravoslavni Srbi izjašnjavaju kao pripadnici srpske nacije, rimokatolici i muslimani sve više se smatraju Hrvatima i Bošnjacima“.

Ovakav navod se može smatrati inkriminisanim delom, direktora Zavoda za izdavanje udžbenika (revoltirani novinari lista „Tabloid“ su 22. decembra 2005. objavili članak „Ma kakav Zavod? Zatvor“). Ima li mesta u ovakvim istupima u pravnoj državi u kojoj funkcionišu nadležni organi?

Ovakvi udžbenici uče i usmeravaju učenike u pogrešnom, mitomanskom pravcu, bez obrazovne i vaspitne komponente. Ljušić je ispunio stranice svog udžbenika ličnostima iz familija Obrenovića i Karađorđevića kojima daje oreol fetiša. Iz anononosti izvlači nekog Konstantina Nikolajevića koji je sastavio plan „Srpske sjedinjene države“ i vidovito predvideo stvaranje Kraljevine Jugoslavije šest decenija pre njenog nastanka. Takvim saznanjima i ličnim zabludama opterećivati učenika VII razreda osnovne škole!?

U udžbeniku za VIII razred naručenom od više autora učenici uče da su „podaničke i birokratizovane strukture na

političkoj sceni Srbije bez pogovora prihvatile Ustav iz 1974.“ A na Osmoj sednici Centralnog komiteta Saveza komunista Srbije (1987) pobedila je koncepcija Slobodana Miloševića, „koja se zalagala za demokratizaciju društva, reviziju postojećeg ustava, zaštitu Srba i Crnogoraca u Kosovu i Metohiji i za uspostavljanje jedinstvene Srbije na čitavoj njenoj teritoriji“. Sledi tvrdnja da je potom počeo građanski rat i razbijanje SFRJ. Tobaže, sve republike, osim Srbije su vršile nasilnu secesiju. U najvećoj republici „destruktivno“ je delovala opozicija dirigovana iz inostranstva. Navodno, sve zemlje su bile protiv Srbije i to neopravdano. „Preko katoličke crkve i njenih fanatizovanih vernika vodi se borba protiv pravoslavlja i Srba. Skoro da je preslikana situacija iz 1941.“ Kada se govori o Dejtonskom sporazumu navodi se da je nastao uz „razne pretnje, ucene i neviđenu pristrasnost“. Da li su igde i ikada u školske knjige uključene ovakve formulacije? No, ističe se da je stvorena Republika Srpska kao država! Autori očito falsifikuju činjenice, opredelivši se za najprimitivije forme propagande. U duhu programa donetog od najviših autoriteta u Srbiji – ministarstava.

Na kraju lekcija su improvizovana pitanja tendenciozna, sugestivna kako bi učenici razmišljali na odgovarajući način. Tu su i brojne ilustracije, fotografije kao i karte i skice koje potkrepljuju navode u udžbeniku.

U srednjoškolskim udžbenicima se ponavljaju iste formulacije kao i u štivu za đake osnovnih škola. Srbi su širom Jugoslavije bili „ugroženi“, što je opet jedna opaka teza, jer se otvara pitanje kog je nivoa kulture i političke svesti najbrojniji narod u državi. Kontradikcije jedne nacionalističke euforije su duhoročnije posmatrano – pogubne. Navodno, jedino Srbija vodi principijelnu politiku prkos otporu „secesionističkih“ republika. Ovakve teze i kvalifikacije su prisutne u svim udžbenicima za osovne i srednje škole.

Srednjoškolski udžbenici su takođe, sasavljeni kampanjski i nestručno, te sadržajno, uopšte uzev, nikako nisu odgovarali svojoj nameni. Naročita pažnja je posvećena zbijanjima u Drugom svetskom ratu, potogovo na jugoslovenskom tlu. Navode se zverstva učinjena Srbima u Nezavisnoj državi Hrvatskoj, ali se kvislinzima u Srbiji ne pripisuju zločini. Na jednoj fotografiji se Ante Pavelić „ponizno“ rukuje sa Hitlerom, no, nigde se ne ukazuje na ponizan odnos Milana Nedića i drugih srpskih kvislinga. „General Nedić je nameravao da izgradi Srbiju u okviru nacističkog poretka 'Nove Evrope'. On se nadao da će uspeti da stvori novu Srbiju koja bi bila zasnovana na seoskom zadrugarstvu i starim srpskim tradicijama. Stalno je isticao brigu za spas srpskog nacionalnog bića. On je stvorio jedinice 'državne' i 'granične' straže, čiji se broj tokom rata povećavao“. Prisutne su materijalne greške, kao da su udžbenik pisale osobe koje ne poznaju ovu materiju. Ustvari, postojala je žandarmerija podređena Nediću koja će u martu 1942. da preraste u Srpsku državnu stražu. SDS se delila na gradsku, poljsku i graničnu stražu. Jako se ističe – „Nedić je organizovao prihvatanje i smeštaj izbeglica koje su dolazile iz NDH, Vojvodine i sa Kosova i Metohije, kao i iz Slovenije, koje su Nemci otuda proterali. Preko Nedićevog komesarijata za izbeglice tokom rata oko 400.000 izbeglica našlo je utočište u Srbiji, a u više navrata Nedić je intervenisao kod nemačkih vlasti radi obustavljanja pokolja u NDH“. Ne kaže se da su Nemci napravili plan o smeštaju određene kvote izbeglica, a da je Nedić samo, i to veoma striktno, sprovodio u delo želje okupacione vlasti. On nije intervenisao u korist Srba, već je kao kvisling bio saveznik ostalim nemačkim kvislinzima.

Ne samo Nemci, već su i Nedićevi ljudi bili zaštićeni te je vršena odmazda nad srpskim narodom. U Šarbanovcu, selu kod Knjaževca je ubijeno 10 nedužnih seljaka zbog ubistva potporučnika SDS, Jaćinca; još je kažnjeno pogrešno selo, jer je akter ubistva partizan iz susednog Radičevca. U Srbiji je takođe bilo logora, najveći na Banjici kod Beograda. Međutim, stradanja Srbijanaca se minimiziraju u udžbenicima koji su posvećeni pre svega, istoriji Srbije.

Karakteristični su takođe navodi: „U južnoj Srbiji, od pripadnika predratnih četničkih jedinica stvorene su nove, kojima je komandovao Kosta Milovanović Pećanac. Oni su branili srpske krajeve od albanskog terora“. Opet neverovatna i neuka tvrdnja. U dogovoru sa Gestapoom, Pećanac je krajem avgusta izdao proglas za borbu protiv ustanika u Srbiji. Po planu okupatora, u svakom srezu formiran je po jedan četnički odred. Ovi četnici su primali mesečne plate, a hapsili su, batinali i ubijali isključivo Srbe. Od osnivanja do kraja, nisu se ničim suprotstavili albanskom teroru.

Kada se govori o karakteru narodnooslobodilačkog pokreta zaključuje se da su postojala dva antifašistička pokreta. „Četnički, koji je bio za održanje političkog sistema kakav je bio do 1941. godine, da se primenjuje defanzivna taktika čekanja, i komunistički, koji je bio za to da se borba protiv okupatora otpočne odmah. Komunisti su takođe smatrali da uz borbu protiv okupatora mogu ostvariti i svoje dalekosežne i glavne ciljeve, među kojima je bilo i preuzimanje vlasti u zemlji“. Kvislinzi su prihvatili nacističku terminologiju pa su partizane nazivali komunistima. A u narodu niko nije za partizane koristio termin – komunisti, tokom čitavog trajanja rata. Sva dokumentacija ukazuje da su ravnogorci do kraja rata bili u savezu sa okupatorom da bi zajedno s njim odstupili, krajem 1944.

U poslednjoj deceniji XX veka, vremenu opšte nacionalističke euforije devalvirani su i pojedini udžbenici drugih nastavnih disciplina. Udžbenici geografije su opterećeni štivom neprimerenim za ovaj predmet, o „srpskim zemljama“, „ugroženosti“, „povlačenju“ srpske populacije, uz iredentističku kartografiju, što je sve suprotno dosadašnjim naučnim rezultatima.

Proteklih godina bilo je dosta primedbi, ali se nezvaničnih mesta, reakcija na ovakve školske knjige. Godinama se govori o potrebi za novim školskim priručnicima. U tom smislu sačinjen je Predlog nacrtu programa istorije za osnovne škole nadležnog Ministarstva, objavljen u „Politici“, 30. januara 2002. godine. U tom, inače prenatrpanom programu, tretiraju se i aktuelna istorijska zbivanja. Ali, kako? U delu „Jugoslavija u Drugom svetskom ratu“ navode se naučno neutvrđene konstatacije, a u čitavom tom periodu, ne samo nacionalne već i svetske istorije, nema mesta terminu, odnosno, pojavi – fašizam i antifašizam!? U razgovoru sa izvesnim autorima školskih publikacija saznao sam da su oni bili usmeravani od Ministarstva, kako načelno, globalno treba pisati.

Uprkos promenama na političkom i društvenom planu na samom kraju XX veka, školska literatura ostaje bez vidnijih, kvalitetnijih promena. Izraženi šovinizam, ksenofobija i velikodržavlje sopstvene, dakle srpske nacije i dalje je prisutno u svim priručnicima za noviju istoriju. Bilo je nekoliko izdanja takvih udžbenika i pomoćne literature ai su izmene „kozmetičke“, a ostaju navedene idejne koncepcije koje nesumnjivo truju omladinu. Karakteristični su navodi u udžbeniku za završnu godinu srednjih škola. Istorija se krivotvori na najgrublji način i uvek polazi od isključivih, megalomanskih srpskih interesa. Pošt je Dalmacija naročito

na meti srpske iredente, tvrdi se da je srpski živalj tamo bio prisutan od doseljavanja Slovena, ojačan doseljavanjem u XIII veku. „Većinu stanovništva Dalmacije sredinom XIX veka činili su Srbi“!?! U Slavoniji i Sremu Šokci su „od starine Srbi“. Poriče se postojanje bosanske države i bošnjačkog naroda, a velike teritorije zapadno od Drine su otrgnute od srpskog etnikog prostora i korpusa. I dalje se tvrdi da ne postoji tradicija bosanske države i bosanskog (bošnjačkog) naroda. Svo to stanovništvo je tobož, srpskog porekla, kao i Hrvati na područjima koja su na meti velikosrpske iredente, otprilike na teritoriji posednutoj od srpskih snaga u ratovima devedesetih godina minulog veka. To su Dalmacija sa dubrovačkim područjem, Lika, Kordun, Banija, Slavonija, Baranja, te cela Bosna i Hercegovina, razume se i Crna Gora, pošto su Crnogorci smatrani Srbima. Pri tome se potežu grubi istorijski falsifikati da bi se dala osnova jednom velikodržavnom programu. Tom cilju treba da posluže i školska literatura pre svega istorijska.

U navedenom smislu se interpretiraju zbivanja u toku Prvog svetskog rata i oko stvaranja prve jugoslovenske države. Antanta je navodno u okviru Londonskih ugovora koji je sklopljen sa Italijom „nudila Srbiji Bosnu i Hercegovinu, Slavoniju, Srem, Bačku, južnu Dalmaciju i severnu Albaniju. Srpska vlada nije bila spremna da prihvati Londonski ugovor...“ Sa Londonskim ugovorom se inače često manipuliše u javnosti, mada nikada nije važio, niti je Srbija njime bila zahvaćena. Kada se govori o ujedinjenju, stvaranju zajedničke države potcenjuje se identitet Države Slovenaca, Hrvata i Srba koju je priznala Kraljevina Srbija. Potcenjuje se i značaj Jugoslovenskog odbora, a preneglašava Skupština sazvana u Novom Sadu pet dana pre Prvomajskog akta, sastavljena od uglavnom srpskih predstavnika, koji proglašavaju prisajedinjenje Vojvodine Srbiji. Srba je u toj pokrajini tada bilo oko 29 odsto, a brojne manjine nisu bile zastupljene na toj *ad hoc* sazvanoj Skupštini. „Očekivalo se (!) da i u Bosni i Hercegovini bude objavljeno prisajedinjenje sa Srbijom, a slične tendencije došle su do izražaja i u Dalmaciji“, u kojoj su više od tri četvrtine populacije činili Hrvati. Zbilja, neverovatna megalomanština.

Tek formirana Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca se suočila sa velikim problemima, što je objektivna činjenica. Međutim, uzroci se navode – „nespremnost mnogih naroda, Hrvata pre svega, da iskreno učestvuju u životu nove zemlje, kao i antidržavni rad nacionalnih manjina, Albanaca u prvom redu“. Posle ovakvih navoda autora otvara se pitanje suživota nas Srba sa drugim jugoslovenskim narodima. Ovakve koncepcije vode naš narod u samoizolaciju. Ili, pripremamo teren za nove ratne avanture? Ima li osnova razmišljati da li je Srbija propustila priliku 1918. godine za pragmatičnijim rešavanjem srpskog nacionalnog pitanja u odnosu na stupanje u zajedničku jugoslovensku državu?

Može se oceniti da su autori uverenja da je jugoslovenska država pogrešno rešenje za srpski narod. „Ta zabluda imala je dve posledice: širenje hrvatskog separatizma zbog navodnih opasnosti od srpskog centralizma i pasivan odnos Srba prema promeni međunarodnih odnosa“. U ovoj prilici formiranja zajedničke države politički vrh čini grešk, jer se išlo na „nacionalno pimiranje... Tom prilikom izvršen je masovni prijem bivših austrougarskih oficira u novu vojsku. Primani su i oni koji su vršili ratne zločine nad Srbima“. Opet naopake tvrdnje. Oni isti koji danas zagovarau nacionalno pomirenje (između partizana i četnika) osuđuju nacionalno pomirenje prilikom stvaranja jugoslovenske države, a klje uopšte nije

bilo aktuelno. Naprotiv, tih dana je manifestovano narodno oduševljenje što se posle oslobođenja pristupilo stvaranju zajedničke države. Nacionalna euforija je dobro izražena u Deklaraciji Ženevskog sporazuma 9. novembra 1918, a koju autori ovog i ovakvog udžbenika uopšte ne spominju.

„Srbi, Hrvati i Slovenci!

Naš vekovni san je java, mi smo ujedinjeni u slobodi. Slavimo ove velike dane najviše anrodne sreće“.

Što se tiče prijema austrougarskih oficira u novu vojsku treba znati da su ti oficiri vojske kao i žandarmerija bili dobrim delom Srbi. U čitavoj armiji nove države je dominirao srpski oficirski kor. Branko Petranović tačno navodi, u svom delu „Srbija u Drugom svetskom ratu“, da je generalitet i kadar visokih oficira bio sastavljen uglavnom od Srba. „Komandanti svih redova vojske bili su Srbi“ u jugoslovenskoj kraljevini. Uostalom i svi predsednici vlada i ministri inostranih poslova bili su Srbi, a ne Hrvati ili Slovenci, te pripadnici drugih narodnosti. Rezonovanja autora udžbenika sasvim su pogrešna i što je mnogo gore- tendenciozno su usmerena protiv nesrpskih naroda u jugoslovenskoj političkoj zajednici. Dubravka Stojanović u članku „Ko je pobedio u Prvom i Drugom svetskom ratu“, racionalno zaključuje da je zadatak Miloševićevih udžbenika istorije bio da ratove devedesetihi godina postave u odgovarajući istorijski kontekst, odnosno da im pruže istorijsku satisfakciju – opravdanje“.

Prema autorima, kralj Aleksandar je razmišljao o smanjivanju Jugoslavije do linije Virovitica – Zadar koja bi na taj način bila homogenija. Najzad je od tog plana odustao i zaveo diktaturu, „kako bi se zemlja spasila od raspada“. Sledila je administrativna podela na devet banovina i Upravu grada Beograda, „pri čemu su Srbi pretrpeli najveću štetu“. Objašnjenja su naivna, u suprotnosti sa elementarnim naučnim zakonitostima. U tokovima istorijskih zbivanja tvrdi se da su Srbi redovno bili oštećeni, na meti pritezanja i terora drugih naroda, asimilacije i prozelitizma. Međutim, Jovan Cvijić, na koga se pozivamo kada nam zatreba, tvrdi da se Srbi od svih balkanskih naroda najteže odnarođuju, budući da poseduju razvijenu anrodnosnu svest.

Autori, pa, za potrebe savremene politike, kako bi opravdali težnje, zahteve i postupke zvanične Srbije krajem XX kao i početkom XXI veka, pozivaju se na istorijska, etnička, regionalno-politička, pa i etička prava srpskog naroda. Pri čemu se falsifikuju istorijske činjenice, te ignorišu prava drugih naroda. Albanci su predstavljeni veoma loše kao destabilizacioni faktor na Balkanu. Tobož, uvek su bili neprijateljski raspoloženi prema Srbima, vršeci teror i prisilnu asimilaciju. „Tako su brojni Arnauti, prema savremenim istraživanjima (?), bili islamizirani Srbi“. Do kraja međuratnog perioda zastupaju se monarhističke koncepcije i stavovi konzervativnih političara uvek sa velikosrpskih pozicija. Za inače omraženog profašistički orijentisanog Milana Stojadinovca se kaže da je „učvrstio bezbednost zemlje“, mada istorijski fakti svedoče suprotno. A „stara srpska politička elita, okupljena u Udruženoj opoziciji... trudila se da svoje pristalice ubedi kako Hrvati nisu protivnici zajedničke države“. Iracionalna je i tvrdnja da su Hrvati pa i drugi narodi jedinstveni u svom političkom frontu, dok je „za Srbiju bilo karakteristično političko nejedinstvo“. Ova primitivna floskula kola srpskom čaršijom, uz zagovaranje stava da je potrebna homogenizacija srpstva.

Prema tekstu udžbenika kojim treba da se obrazuje i vaspitava školska omladna, ceo Drugi svetski rat nije ispunjen vojevanjem dva bloka, fašističkog i antifašističkog. Na Balkanu

to je, podvlači se, rat protiv Srba i njihovog nacionalnog interesa. Faktički svi su se udružili u borbi protiv Srba. Za okupatora, Srbi su „niža rasa“. U Aprilskom ratu „cenu je trebalo da plate Srbi“. „Srbija je bila jedino područje u kome je uspostavljena neposredna nemačka vlast“, što je netačno. Slovenija i Makedonija su nestale sa geografske karte, a italijanska okupaciona zona je takođe bila velika. Prisutne su neverovatne tvrdnje koje do krajnosti kompromituju autora (Kostu Nikolića) čija neukost, nepoznavanje materije i osnovnih naučnih postulata zaslužuju pažnju samo zato što mu je povereno da piše udžbenik kojim se obrazuje i vaspitava omladina.

Zaslužuje pažnju tvrdnja: „Hrvatski članovi vlade (emigrantske – prim. Aut.) su se izborili za skidanje odgovornosti sa svega naroda zbog postojanja NDH (Nezavisne države Hrvatske) i genocida nad srpskim narodom koji se tamo sprovodio. U tome su imali veliku pomoć britanska diplomatija koja je želela obnovu Jugoslavije po svaku cenu“, itd. Okvalifikovati jedan narod da je genocidan povlači veliku odgovornost, a ocena stava britanske diplomatije, ustvari, izražava stav autora prema jugoslovenskoj zajednici.

Govori se o dva pokreta otpora srpskog naroda, a ne o jednom jugoslovenskom narodnooslobodilačkom pokretu koji vodi rat protiv okupatora. Prisutne su besmislice u cilju obezvređivanja NOP: „Srpski nacionalni pokret koji se stvarao, bio je potencijalno (?) daleko veća opasnost od komunista. Najveća opasnost ležala je, pak, u stvaranju jedinstvenog ustaničkog fronta i masovnom dizanju srpskog sel, što su mogli da izvedu samo srpski nacionalni borci!“ Tokom čitavog rata termini „komunisti“ je korišćen u nacističkoj korespondenciji koju su prihvatili kvislinški vrhovi. U narodu niko nije prihvatao taj termin već samo – „partizani“. O Ravnogorskom pokretu i njegovom vođi Draži Mihailoviću piše se veoma afirmativno, bez odgovarajućih podataka. Za Tita se, pak, navodi da je u Jugoslaviju došao 1923, kao profesionalni agent Kominterne. „Dosledno je sprovodio politiku koja je bila uperena protiv nacionalnih interesa srpskog naroda“. Ovakve konstatacije se dopunjuju navodom da je Tito „uz nemačku pratnju“ iz Beograda otišao da bi preuzeo komandovanje partizanskom vojskom. Slede uobičajna dirigovana pitanja kojima se opet dokazuju stavovi autora udžbenika. Uokvirena nota o Milanu Nediću je data u afirmativnom smislu. Njegova je vlada bila iznuđena a nije kvislinška! Faktički se učenici usmeravaju da budu opredeljeni za kvislinge osonjene na okupatore čija se delatnost ne osuđuje! Istovremeno se resko osuđuje partizanski pokret koji je tobož usmeren protiv srpskog naroda?!

Izvlačenjem naslova odeljka u školskoj knjizi se takođe teži da se kod učenika stvori željeni utisak o ratu na srpskom, odnosno jugoslovenskom tlu: „Građanski rat i slom ustanka“, „Posledice“, „Savezničko bombardovanje Srbije“, „Veliki prevrat“. Posle toliko godina se pojavljuju karikature iz repertoara Nedićeve propagande, lista „Novo vreme“, slične štampe, sa plakata koje su širili po gradoima Srbije okupator i kvislinzi. Teškoće su velike kako istaći ustaničke akcije koje vode četnici i partizani, a istovremeno podvući četničku mudrost da se ne izazivaju represalije. Apologete četništva svojataju Misitu doratnog potpukovnika, iako je D. Mihailović na suđenju 1946, kazao da dotični nije bio pod njegovom komandom. Loznica je tobože prvi oslobođeni grad u okupiranoj Evropi, a četnici su formirali i „prvi logor za zarobljene nemačke vojnike u istoriji pokreta otpora u Evropi!“? „Prvi gerilac“, „prvi slobodan grad“, „prvi logor“, sve

u Evropi, je bogata ilustracija primitivnog balkanskog folkloru u režiji četništva. Za razliku od vojno-polijske trupe Nedića i Ljotićevih dobrovoljaca što je ličilo na vojsku ravnogorci su kao vojska činili rulju loše naoružanu, neobučenu, bez uniforme i pohabanom seljačkom ruhu, i bez elementarne discipline. O tome se u udžbenicima ne govori. Pljačka je bila svojstvena četnicima Draže Mihailovića, kao i Koste Pećanca, dok je u partizanskim jedinicama vladala disciplina. Tendenciozno se komunistima pripisuje klasni obračun – „zatvarane su katastarske uprave, sreski sudovi i načelstva, spaljivane zemljišne knjige (nema više tvoje ili moje, nego je sve naše)“. Međutim, tih pojava nije nigde bilo širom zemlje. Paljene su opštinske arhive i inventar da bi se onemogućila rekvizicija kupatora. Takođe je krajnje nekorektno predstavljano: „Na selu je vođena sistematska borba protiv ‘pete kolone’ i ‘kulaka’“. Pljačkani su ugledni domaćini neretko i ubijani. Nesporazumi sa četnicima bili su gotovo svakodnevni zbog insistiranja na sprovođenju revolucije“. Apsolutno neosnovane tvrdnje. Još od početka Narodnooslobodilačke borbe se insistiralo na toj borbi protiv okupatora dok drugih nesporazuma nije bilo. Četnička Vrhovna komanda do kraja rata nije izdala ni jedno naređenje za napad na okupatora, ili na objekat koji mu služi. „Ugledni domaćini“ koji su mogli da šalju sinove u škole bili su orijentisani na NOP, dok je sirotinja niske društvene svesti popunjavala kvislinške jedinice zbog plate ili pljačke. Sve ove činjenice su poznate autorima školske literature, ali su oni postupali u duhu želja nalogodavaca koji su izdašno finansirali ovakav izdavački poduhvat.

Navode se pokušaji izmirenja putem pregovora. Međutim, zbog napete situacije incidenti su bili sve češći, a „u njihovom izazivanju prednjačili su partizani“. Građanski rat su tobož počeli partizani mada svi dosadašnji istoričari kao i priznati autoriteti nauke Jovan Marjanović i Branko Petranović konstatuju da su četnici prvi izvršili napad 1. novembra 1941. Mihailović je „pokušao da zaustavi neprijateljstva“, uputivši Titu pismo. Ustvari, partizani su u kontranapadu potisnuli četnike, ali su ih konačno poštedeli, obustavivši ofanzivu, što je možda istorijska greška. Greška, jer nijedna formacija nije utisnula tako dubok ožiljak u srpsko nacionalno biće sa dugoročnim posledicama.

Autori se trude da dokažu kako nikakvog efekta nije bilo od ustanka u Srbiji, sem ogromnih žrtava koje je podneo narod. Međutim, i sama nemačka dokumenta, kao i kvislinška, demantuju navedenu tvrdnju. Okupator je morao da dovlači snage sa drugih rontova u cilju gušenja ustanka što je remetilo nemačke planove. Ne samo u antfašističkim zemljama već i u fašističkim se, svako sa svojih pozicija, ističe značaj, odnosno domašaj ustanka u Srbiji. Posle odlaska glavnine snaga NOP preko Sandžaka u Bosnu na čitavom prostoru najveće ratne pokrajine vođen je gerilski rat sa izrazitim efektima u južnoj Srbiji.

Insistira se na građanskom ratu koji se „proširio“ i na Bosnu. Obračun sa potencijalnim „klasnim neprijateljem“ bio je opšta pojava! „Maha uzima čak i obračun sa starim komunistima i učesnicima Španskog građanskog rata. *Ti ljudi su optuživani i za izdaju i nemilosrdno su likvidirani*“. U nedostatku argumenata potežu se ordinarni falsifikati. Koliko je ovih žrtava bilo?

Pregled perioda rata 1941-1945. je, ustvari, ostrašćeni pamflet protiv NOP, lišen osnovnih materijalnih činjenica. „Posle poraza u Srbiji, proterivanja iz Crne Gore i Hercegovine, partizani su spas potražili na zapadu srpskog etničkog prostora, u Bosanskoj krajini i rugnim delovima Hrvatske.

Za Vrhovni štab držanje nekih konkretnih teritorija nije bilo neophodno. Donesena je odluka da se napuste za Nemce važne komunikacije i da se kreće linijom koja je delila nemačku od italijanske okupacione zone. Put je bio omogućen posle zagrebačkog sporazuma između Italijana i vrha NDH (25. juna 1942), po kome su italijanske trupe napustile pravac kretanja partizanskih snaga! U svom dugom istraživačkom radu ovoliko neistina i odioznosti prema NOP nisam zapazio ni u dokumentima okupatora.

Autori ili autor ovog dela udžbenika o NOR i Drugom svetskom ratu sa izrazitim simpatijama govori o Ravnogorskom pokretu, a u manjoj meri i od rugim kvislinzima u Srbiji. Za Pavla Đurišića sa više od 2000 crnogorskih četnika se navodi da su deportovani u zarobljeništvo. Ne proznanje se da je Đurišić do kraja rata bio ponizan saveznik italijanskog i nemačkog okupatora. Da je po nalogu Ravne gore pobio više od 30.000 Muslimana, mirnih stanovnika oko Foče, Pljevalja i Priboja. Te da ga je „gvozdenim krstom“ odlikovao sam Hitler.

Posebno su osuđivana avnojska rešenja. Odluke Drugog zasedanja Antifašističkog veća narodnog oslobođenja Jugoslavije, kao i niz potonjih akata su predstavljane kao atak na srpski narod. Politika „bratstva i jedinstva“ bila je „usmerena protiv nacionalnih i državnih interesa srpskog naroda“. Razgraničenje i niz drugih državno-pravnih akata je činjeno „onako kako je odgovaralo Hrvatima i Slovincima“.

Koliko su ovakve tvrdnje besmislene nije teško dokazati. Slovenija je imala nesporne granice (kao i Dravska banovina), te je njeno optimalno razgraničenje moglo da povredi samo hrvatski prostor sa kojom je jedino imala zajedničku granicu. Zatim, „pojedine pokrajine su postale republike (Makedonija i Crna Gora) a druge autonomne oblasti (Kosmet i Vojvodina)“. U pitanju je nepoznavanje bitnih činjenica. Tokom rata je izgrađivano sedam ratnih pokrajina od kojih je šest preraslo u federalne države, dok je Vojvodina dograđena kao autonomna pokrajina. U sugestivnim pitanjima stoji, „da li su avnojska rešenja bila u skladu sa nacionalnim interesima srpskog naroda?“, pa „da li su Srbi bili u ravnopravnom položaju u odnosu na Hrvate i Slovence?“ Najzad, treba učenici da razmisle „zašto su srpski nacionalni i duhovni interesi tako tretirani?“

Avnojska Srbija je, ustvari, napredak u odnosu na njen raniji status. Kroz tu kompoziciju su obnovljene državne funkcije srpske države. Ako su potrebne i ovakve komparacije, ona je veća i mnogoljudnija od srednjovekovne srpske države, čak i u doba cara Dušana. Takođe i od novovekovne Srbije, čak i posle Balkanskih ratova. U duhu avnojskih principa Srbi su jedan od tri konstitutivna naroda u Bosni i Hercegovini. Hrvatska je kroz NOR nastala kao federalna država Hrvata i Srba. Srbija kao najveća federalna jedinica je redovno prva navođena još u Demokratskoj Federativnoj Jugoslaviji, zatim u FNRJ i SFRJ, što je sve zajedno potonjim ustavnim dokumentima. Istorijska je zasluga NOP i AVNOJ što je Vojvodina prvi put stvarno i legalno uključena u sastav Srbije, sa pokrajinskom autonomijom. Srem sa Zemunom, Velikim i Malim ratnim ostrvom pripadao je Hrvatskoj, odnosno Ugarskoj, odnosno Austro-Ugarskoj vekovima. Prema Ugarsko-hrvatskoj nagodbi 1868. godine, Srem je pripadao Hrvatskoj (Ada Ciganlija je bila deo Kneževine i Kraljevine Srbije). Tokom 1942. godine, posle duže korespondencije odlučeno je da se Srem izuzme ispod „Pokrajinskog narodnooslobodilačkog odbora za Slavoniju i Srijem“, inače podređenom najvišem hrvatskom telu i priključi Vojvodini.

Interesantno je jedno u nizu nesretno komponovanih pitanja: „Da li su velike žrtve naroda imale smisla i da li je herojstvo kada se slabo naoružani i neiskusni borci uvode u borbu protiv najjače vojske na svetu?“ Autor pada u kontradikciju kada govori o borbi srpskog naroda, te, kako može da objasni delovanje ravnogorskog pokreta.. Protiv koga se ovaj borio? Kog smisla imaju nebrojene žrtve četničke kame? Kako objasniti učenicima opis te famozne kame sa kićankom u delu Dobrice Ćosića? Zar žrtve kvislinga – ustaša i četnika ne prevazilaze broj žrtava okupatora? Najzad, ko je pobedio u tom strašnom ratu? Kako je moguće da jedna ustanička formacija opisana u nacrnjoj boji bude u taboru pobjednika, a druga – poražena, takođe bude antifašistička?! Očigledno je da navedeno pitanje treba uputiti nekom drugom, pa i u neko drugo vreme.

Kvislinške formacije u okupiranoj Srbiji se pogrešno tumače. Delovanje ravnogorskog pokreta je stvarno bilo kvislinško samo je ono brižljivo skrivano od naroda i od velikih saveznika. Žrtve ravnogorskih četnika su veće nego svih drugih kvislinga, pa i okupatora u Srbiji. Fotografije Draže Mihailovića i njegovih komandanata sa nemačkim i italijanskim oficirima, kao i mnoga kompromitujuća svedočanstva su brižljivo skrivane od strane autora, kako se ne bi saznala istina o ravnogorskom pokretu.

Pitanja su tako sročena da učenik ne može da se izrazi van šablona i sugestije datih u ovakvim udžbenicima. Nameće mu se jedna „istina“, dirigovana ideologija u koju se ne može posumnjati. Učenik je prinuđen da daje potvrdne odgovore i bez šireg objašnjenja. „Zašto su ustaše imale veliku podršku u hrvatskom narodu?“, „Zašto su Saveznici tokom 1944. bombardovali srpske gradove?“, „Da li je Sremski front bio neophodan i zašto je mobilisan veliki broj srpske omladine koja nije imala ikakvo ratno iskustvo?“, „Ocenite razloge KPJ za napad na Srbiju 1944. godine“, „Zašto su prekodrinski Srbi partizani sa nemilosrdnom žestinom napadali svoje sunarodnike u Srbiji?“ i niz drugih besmislenih konstrukcija.

Tvrdnja da su saveznici iz vazduha bombardovali same srpske gradove je pogrešna. „Pojaćana dejstva angloameričke avijacije bila su direktna podrška akcijama NOBJ i izvođena su na zahtev Josipa Broza“. Navodno, više je srušeno i više civila stradalo u nekoliko navrata 1944, nego 6. aprila 1941, od nemačkih aviona. Navodi se cifra od 1.160 poginulih građana, a utvrđeno je da je od nemačke avijacije prvog dana napada na Beograd, bez objave rata, poginulo 2.800 civila. Školska literatura se ne može pisati bez dobrog poznavanja materije.

Interesantna je konstatacija „Slab partizanski pokret u Srbiji i procena da će združene neprijateljske snage u koje su ubrajani Nemci, Bugari, snage sprske vlade ali i JVO (Jugoslovenska vojska u otadžbini), pružiti otpor prodoru NOVJ, ključni su razlozi za odluke da se bombarduju srpski gradovi“. Spontano se stiže do istine da su četnici bili u jednom frontu sa otvorenim kvislinzima i okupatorom. Tu se govori i o snagama sprske vlade pošto autor drži do stava da je Nedićeva vlada bila legalna. Međutim, međunarodno pravo antifašističke koalicije i sveta posle rata, Organizacije ujedinjenih nacija ne uvažava stavove i ugovore fašističkih zemalja i kvislinških subjekata. Što opet ukazuje na kvalitet i karakter ovako sastavljenog udžbenika.

Prema slovu udžbenika preuzimanje vlasti od okupatora, što čini NOP, je nelegalno. Prodor krupnih jedinica NOVJ iz Sandžaka je „napad na Srbiju“. „Udarnu snagu partizanskoj vojsci davali su Srbi iz zapadnih srpskih pokrajina, koji se

nisu dvoumili i spremno su jurišali na svoje sunarodnike u Srbiji“. Kao da Srbija nije pod okupacijom. Kakav apsurd – Srbi nastrojani antisrpski! Nema objašnjenja za poziv kralja Petra „rojalistima“ da pristupe NOVJ pod komandom Tita, inače neće „uspjeti da se oslobode izdajničkog žiga ni pred naodom, ni pred istorijom“. Ne priznaje se da je ravnogorska organizacija poražena još pre dolaska Crvene armije, komprimitovana saradnjom sa okupatorom, nelegalna, nepriznata, ostala na marginama rata u Jugoslaviji. Zato nema osnove za njeno rehabilitovanje.

Po koncepciji KPJ, kako se tvrdi, Srbija je po oslobođenju „bila dužna“ da iznese teret rata. Napokon je izvršena mobilizacija u oslobođenom delu zemlje, ali ne samo u Srbiji već i u Makedoniji. Na Sremskom frontu je stradalo više od 12.000 boraca, ali autor zna da je od četničke ruke stradalo mnogo više Srba, pa Muslimana.

Teza o građanskom ratu koja se ovde zastupa, nema ikakvih argumenata. Ravnogorska organizacija nije zahvatila teritoriju Vojvodine, ako ni jugoistočni deo Srbije, anektiranim od Bugarske. Nije mogla zahvatiti i krajeve sa albanskim, pa i muslimanskim stanovništvom. Na području čitave Jugoslavije ravnogorska organizacija je pokrivala oko 45 odsto teritorije. Otvara se pitanje, ko je vodio građanski rat tamo gde nije bilo četnika. Na području istočne i južne Srbije ravnogorsko četništvo se pojavljuje tek krajem 1942. i početkom 1943. godine. Autor pominje pokrete otpora u drugim zemljama koji su pomagali saveznicima i nijedan nije bio u kolaboraciji sa fašističkim okupatorom. Istorija ne zna za primer da je građanski rat vođen u okupiranoj zemlji. Nemačka okupacija je bila striktna i represivna. Okupator je dozvoljavao delatnost samo onim organizacijama, kao i mobilizaciju ljudstva, koje su mu bile podložne.

Karakteristična je tvrdnja da prilikom oslobođenja „u Srbiji su od radosti zbog pobeđe nad okupatorom bile jače i vidljivije ucveljenost i tuga za poginulim, kako u ratu protiv okupatora, tako i za onima izginulim u građanskom ratu među samim Srbima“. Valja reći da su ravnogorci bili povremeno hapšeni, ali nikada nisu bodili borbu protiv okupatora.

Jugoslavija je krajem rata oblikovana kao federativna republika. Pri tome je, prema autorima udžbenika, opet Srbija bila oštećena. Svi jugoslovenski narodi su rešili svoje nacionalno pitanje formiranjem svojih federalnih država. Navodno od ostataka sačinjena je Srbija. „Jedino su u njoj organizovane autonomije, premda su isti ili slični razlozi postojali za uspostavljanje autonomija i u drugim federalnim jedinicama, Hrvatskoj posebno zbog srpskog naroda“. Ovakva neozbiljnakonstatacija nije zasnovana na realnim činjenicama. Autonomne jedinice nisu nastale rasparčavanjem srpske teritorije već su u završnim fazama rata pridodate Srbiji sa određenom autonomijom. Vojvodina je bila jedna od sedam ratnih pokrajina tokom čitavog rata, da bi tek po oslobođenju bila uključena u Srbiju sa pokrajinskom autonomijom. Prvi put u dugoj istoriji, srpska vlast se širi preko Dunava i Save zahvaljujući jugoslovenskoj zajednici, KPJ, ali i izvesnim zakonitostima tokova istorije kao i volji naroda. Vojvodina nije mogla postati federalna država jer nije posedovala u povesnici ikakvu državnost niti ima matičnu naciju već je mozaik narodnosti. S obzirom na izvesnu političku tradiciju, heterogen etnički sastav i specifičan regionalan položaj ona pouzdano zaslužuje da ima idraženu autonomiju. Kosovo sa Metohijom nije posedovalo ikakvu istorijsku niti regionalnu posebnost. KPJ je inicirala i realizovala formiranje Kososko-metohijske oblasti zbog dominantne albanske komponente.

Tokom NOR oblast Kosova i Metohije nije bila u sastavu Srbije, već se u nju uklapa 1945, sa oblasnom autonomijom.

Nije bilo ikakvih osnova za oblikovanjem još nekih autonomija na jugoslovenskom tlu. Srpska manjina u Hrvatskoj bila je rasuta od Dubrovnika do Baranje te se poseban region nije mogao formirati, niti u tom smislu postoje ikakve istorijske predispozicije. Stanovništvo je bilo izmešano što važi i za Baranju, gde su Srbi činili jedva trećinu populacije. Autori sa pozicija euforične propagande od početka devedesetih godina minulog stoleća sugeriraju učenicima pseudoistorijska znanja za potrebe praktične (ratničke) politike Srbije. Kao profesionalni istoričari, znaju bitne činjenice, ali ih svesno krivotvore.

Autori krivotvore činjenicu da je ravnogorski pokret slomljen još pre dolaska Crvene armije. Takođe je neosporno da su crvenoarmejci i partizani „rame uz rame“ kroz borbe napredovali, a četnici, takođe zajedno sa ustašama i Nemcima, sa kojima su za vreme rata saradivali, odstupali. Posle ovog najrazornijeg rata u istoriji, praćenog maksimalnom ostrašenošću pobednici su kažnjavali veliki broj ratnih neprijatelja. Međutim, pisci udžbenika daju pogrešnu sliku situacije nakon oslobođenja, kada je vladala nacionalna euforija. Cifre likviriranih ratnih zločinaca su višestruko uveličane. U Srbiji su redovni sudovi počeli da rade 17. decembra 1944. Deo inkriminiranih je izbegao iz zemlje, deo je streljan ili osuđen na vremensku kaznu čiji je maksimum bio 20 godina. Uopšte uzev, kazne nisu bile stroge, a mnogi počinioci zločina su pomilovani.

Jugoslavija je izašla iz rata sa oreolom pobednika, uglednog člana, utemeljivača Organizacije ujedinjenih nacija. Avnojska DfJ, odnosno FNRJ, sa znatnim proširenjima bila je najveća u istoriji i zapažen činilac u međunarodnim odnosima što se u odžbenicima izbegava. Bilo je dosta utopističkog i neracionalnog u državnoj politici, no, i nesumnjivog napretka sve do 1990. godine. Kada se govori o „kosovskom čvoru“ ističe se: „Nastavljeni su pritisci na Srbe, silovanjima, uništavanjima imovine, pa i ubistva iz nacionalne mržnje“. Ne navode se cifre tih zločina za period od gotovo pola veka. Vreme je, međutim, pokazalo da je posle rata vođena racionalnija politika u odnosu na poslednju deceniju kada se odigrava kosovska drama sa poraznim rezultatima.

Dugi posleratni period je površno dat što je i razumljivo budući da je literatura istorijske nauke za to vreme skromna i nepotpuna. Ubrzo se prelazi na zbivanja posle društveno-političkog preloma početkom devedesetih godina. Sagledava se „građanski rat“ koji je počeo u junu 1991. godine, kada se Slovenija odvojila od SFRJ. U odnosu na stavove u do skoro sastavljenim udžbenicima, odnos prema srpskom rukovodstvu je kritičan, ka „najduže se opirala demokratizaciji društva“, ali ne i prema politici Srbije prema ostalim jugoslovenskim nacionalnim i političkim subjektima. Uzroci navodno građanskog rata se sagledavaju u „događajima iz Drugog svetskog rata“, uz tvrdnju, „nezavršeni rat nastavio se tačno posle 50 godina“. Navode se secesije Slovenije i Hrvatske gde su Srbi izgubili status konstitutivnog naroda. Ni govora o nacionalističkom pokretu u Srbiji na čelu sa političkim vrhom pod Slobodanom Miloševićem, sa delom inteligencije oko Srpske akademije nauka. Početak razgradnje avnojske Jugoslavije se ogleđao u ukidanju autonomije Vojvodine i Kosova, a potom u oblikovanju srpske krajine u Hrvatskoj i srpske republike u Bosni i Hercegovini. Da bi se prikrije aspiracije Srbije na teritorije drugih republika tvrdi se: „Hrvatska težnja za samostalnošću i sopstvenom

državom, širila se i van okvira njenih granica“. Međutim, sve republike, pa i Hrvatska su priznale avnojske, postojeće granice. Izuzetak čini Srbija koja ih ne priznaje, držeći ih za „administrativne“, koje se mogu menjati. Rezultati popisa stanovništva u SFRJ 1991, koji svedoče o etničkom sastavu se ne pominju, jer ne pružaju argumentaciju velikodržavnoj politici Srbije. „Krvavi građanski rat u Bosni“ završen je primirjem u Dejtonu i ugovorom u Parizu 1995. godine. „Tim događajima prethodile su akcije hrvatske vojske protiv srpskog stanovništva (Bljesak i Oluja)...“ a ne kaže se šta je prethodilo ovim akcijama. Prethodio je rat protiv Hrvatske i formiranje „Republike srpske krajine“ i proterivanje više od 300.000 Srba. Ta „republika“ kao i „Muslimansko-hrvatska federacija i Republika Srpska“ su paratvorevine, nastale pod okriljem vojnih snaga iz Srbije i JNA koje se ne pominju. Kriza na Kosovu se takođe prezentira sa pozicija velikosrpskih interesa. Tek potom se govori o „agresiji“, ali samo NATO, mar-jun 1999, na teritoriju Savezne Republike Jugoslavije. Ovaj udžbenik koji daje završna znanja srednjoškolicima, okončava se padom Slobodana Miloševića što je „simbolično značilo i pad komunizma u Srbiji“.

Periodizacija u istorijskim knjigama za učenike se pogrešno određuje. Jugoslavija je stvorena 1918, ujedinjenjem Kraljevine Srbije, Kraljevine Crne Gore i Države Slovenaca, Hrvata i Srba. Ta država, kao kraljevina je trajala do aprila 1941, kada je okupirana. Kroz narodno-oslobodilački rat je izgrađena „druga“ Jugoslavija kao federativna republika utemeljena na Drugom zasedanju AVNOJ, krajem novembra 1943, a dograđena u leto 1945, sankcionisana odlukom Treće zasedanja AVNOJ. Federativna Republika Jugoslavija sa šest članica, od kojih je najveća Srbija sa dve autonomne jedinice je trajala do 1991. godine, kada se raspala na svoje federalne članice. Režim Slobodana Miloševića nije bio „komunistički“ već dekadentan sistem lažne demokratije kome su nacionalističke snage usmeravale Srbiju na put nazadovanja na unutrašnjem i spoljnom planu. Po bitnim karakteristikama, sistem je nastavio da opstaje i u prvoj deceniji XXI veka. Dakle, nadživeo je „treću“ – Saveznu Republiku Jugoslaviju kao i državu Srbija i Crna Gora da bi smo na kraju stigli do suverene države Srbije. Taj sistem je odslikan i u sistemu školstva u sferi društvenih nauka, pre svega istorijske nauke. Poslednji udžbenik koji je izašao iz štampe 2005. godine, sa naznakom da je to prvo izdanje, namenjen je učenicima osmog razreda osnovne škole. On se načelno ne razlikuje od prethodnih izdanja, uglavnom sa istim autorima i glavnim urednikom direktorom Zavoda za udžbenike i nastavna sredstva. Taj udžbenik se najavljuje učenicima „kao lepa i draga knjiga“, a „koja ih neće indoktrinirati u bilo kom smislu“. Nego će ih „u skladu sa najnovijim saznanjima istorijske nauke i primenom odgovarajuće didaktike, uvestu u čitav jedan novi svet“... Autori još izražavaju nadu da će mladi zavoleti istoriju, mada sav komplet istorijskih priručnika ne uči ljubavi već odiše mržnjom prema svim nesrpskim, pogotovo jugoslovenskim narodima. Sve u duhu izraženog stava da je „politika bratstva i jedinstva usmerena protiv nacionalnih i državnih interesa srpskog naroda“. Ustvari, ovakva politika u sistemu obrazovanja i vaspitanja, a u korelaciji sa opštom politikom Srbije vodi ovu zemlju u samoizolaciju o beznađe.

Uz svu preobimnost materije u udžbeniku, može se, uglavnom prihvatiti interpretacija zbivanja i pojava u svetskoj istoriji. Međutim, kada je reč o Balkanu, tendencioznost autora je očita. Daju se izvesna znanja o pojedinim balkanskim narodima ali ne i o jugoslovenskim narodima. Van konteksta

se konstatuje: „Prvi svetski rat (1914) jedino su Srbi dočekali neujedinjeni, a Hrvati nisu imali svoju nacionalnu državu“. Za gotovo sve narode se može reći da nisu u potpunosti ujedinjeni, jer je balkansko stanovništvo velikim delom bilo izmešano. Kada je stvorena Albanija 1913, većina Albanaca je ostala u susednim balkanskim državama, masa Rumuna je još bila u okviru Ugarske (Transilvanija, Banat...) itd, Hrvati su u okviru Ugarske, odnosno Austrije imali neku vrstu autonomije, normativno izražene u Ugarsko-hrvatskoj nagodbi 1868. a koja se u ovim udžbenicima ne pominje.

Crna Gora se smatra drugom srpskom državom. Kada je knez Nikola postao kraljem, „time je znatno porastao ugled Crne Gore u čitavom Srpstvu“. Novopazarski sandžak se naziva Raškom oblašću, a za Albance se uvek tvrdi da su terorizovali i progonili Srbe pod turskom vladavinom. „U Srednjem veku Bosna je, pored Raške, bila glavna srpska zemlja. Uprkos vekovima rprstva, islamizacije i iseljavanja, srpski narod u BiH činio je većinu. To svedoči o vsokorazvijenoj nacionalnoj svesti stanovništva“.

Kao u čitavom nizu školskih knjiga sačinjenih od početka devedesetih, na meti je najviše hrvatski narod. Autori su smatrali potrebnim da istaknu negativnu ličnost Ante Starčevića za koga su Srbi bili „rasa robova, najgnusniji od svih zveri“. Kako će ti mladi učenici formirani kao ličnosti do kraja života gledati na susedne Hrvate? I kako ćemo mi, Srbi opstati na Balkanu između neprijateljski nastrojenih naroda?

Ističe se antisrpsko raspoloženje Hrvata, ali ne i odgovarajuće raspoloženje Srba prema Hrvatima, ili drugim narodima. Tu je i fotos – „Zagreb – kulturni i ekonomski centar Srba“. Početkom XX veka u Dalmaciji je bilo 120.000 Srba, no, navodno, još oko 100.000 rimokatolika behu Srbi. Dalmacija, te izlazi na Jadransko more imali su naročito mesto u srpskom iredentističkom programu u kom cilju se falsifikuje etnička slika ove primorske pokrajine.

Udžbenik je pun materijalnih netačnosti, što može kod učenika da stvori isrivljenu sliku o istorijskim faktima. Srbija je tobož izvela na bojišta u Prvom balkanskom ratu 42 odsto vojnika, a ostatak su činile armije Bugarske, Grčke i Crne Gore. Stvarno, Bugarska je, shodno svojoj veličini, izvela najveći broj vojnika. Za Boku Kotorsku se kaže da nije ušla u sastav Crne Gore sve do 1918. godine. Valjda zato da bi se osporila činjenica da će tek u avnojskoj kompoziciji Boka ući u sastav Crne Gore. Tu je i neodmerena konstatacija: „Posle više od pet vekova prostor Stare Srbije i dela Makedonije (Vardarski deo do Ohridskog i Dojranskog jezera) oslobođen je od Turaka. Srpski i crnogorski vojnici dočekani su 1912. godine kao oslobodioci“. Prenaglašava se uloga Koste Milovanovića Pećanca u Topličkom ustanku, čija je posledica stradanje oko 20.000 civila. Uprkos velikim žrtvama, za Toplički ustanak se navodi da je „jedini ustanak protiv okupatora u celokupnoj istoriji Prvog svetskog rata“. Pećanac je navodno nastavio četovanje. za tog „junaka iz Topličkog ustanka“ će se kazati da je 1941, „u cilju stvaranja pokreta otpora, formirao četničke odrede“ da bi ih potom podvrgao „Srpskoj vladi“ Milana Nedića?!

Nije sporno, čak ni u korespondenciji ravnogorskog pokreta, da je Kosta Pećanac u dogovoru sa nemačkim okupatorom, gestapoom formirao četničke odrede koji su se borili isključivo protiv partizana i zato su ovi četnici bili na platnom spisku nemačkog komandanta Srbije. Dok se za srpske kvilinge uobičajeno piše afirmativno, prema ustaškoj Hrvatskoj se primenjuje sasvim drugi kriterij. Zbog „ustaške

strahovlde” srpsko stanovništvo je prisiljeno na oružani ustanak: “Seoske čete lako su zauzimale ustaške garnizone, ali su trpele poraze u borbama sa Nemcima i Italijanima”. Nije bilo ikakvih četa van organizacije NOP, sa njegovim rukovodstvom. Takoše se ističe stravičan teror, ali samo prema Srbima na Kosovu i Metohiji. Istovremeno dolazi do stihijnog doseljavanja 80.000 Albanaca iz Albanije.

“U političkom smislu, Ravnogorski pokret je predstavljao jezgro srpskog građanskog otpora: monarhističkih, lojalističkih i antifašističkih snaga...” Potpuno neosnovana konstatacija o otporu u okupiranoj zemlji da bi se potom izrazio politički program Ravne gore – “obnavljanje Jugoslavije u kojoj se, posle rata, mora omeđiti srpski prostor... Za razliku od komunista koji su nameravali da podele srpski etnički prostor, srpski građanski političari su pod srpskim zemljama, pored Srbije, podrazumevali i Crnu Goru, celu Bosnu i Hercegovinu, deo Dalmacije, uključujući Dubrovnik i Zadar, ceo Srem, uključujući Vukovar, Vinkovce i Dalj, Vojvodinu (Banat, Bačku i Baranju), Kosovo i Metohiju i južnu Srbiju (Makedoniju)”. Tu smo već na pravom terenu. Samo se otvara pitanje, ko želi takvu “Jugoslaviju”, izuzev srpskih nacionalističkih krugova. I kakve izglede na balkanskom prostoru ima takav politički idržavno-pravni subjekt? Zatim sledi apsurd: “Međunarodno priznanje Ravnogorskog pokreta omogućavalo je Mihailoviću da u samoj zemlji vrši mobilizaciju”. Mihailović je vršio mobilizaciju u Srbiji po odobrenju nemačkog okupatora kome je bio podređen.

Ponavljaju se iste tvrdnje koje u nauci nemaju dokaza. Partizanski preki sudovi “ne trepnuvši osuđuju ljude na smrt”, što je bila “svakodnevna pojava”. Navode se “pasja groblja”, ali ne i broj žrtava niti se daje objašnjenje. U Srbiji nije bilo nikakvih “pasjih grobalja”. Pošto nije moguće tajiti brojne četničke žrtve, autori ih pripisuju “pojednim komandantima” koji nisu bili pod komandom Ravne gore!

Martovski pregovori vođeni 1943. godine se koriste kao dokaz saradnje partizana i Nemaca. Fakti se falsifikuju, jer je do tih pregovora došlo zbog razmene zarobljenika i uzajamne koncesije – partizani ne bi napadali prugu Beograd-Zagreb, a nemačka vojska bi obustavila ofaznivu u dolini Neretve. Uzgred je došlo do reči o tome šta bi se desilo ako se zapadni saveznici iskrcaju na jadransku obalu. Sa današnjeg stanovišta možemo izraziti priznanje diplomatskoj veštini predstavnika NOP, koji je tada faktički priznat kao ratujuća strana. Treba ukazati đacima da pregovarati nije isto što i saradivati, a danas se priča o saradnji partizana sa Nemcima što je lišeno osnova. Rukovodstva savezničkih sila su češće imala kontakte sa nacističkim i fašističkim vrhom, nego što je to činio Tito sa Vrhovnim štabom. Inače, takve prakse ima u svim ratovima.

Sam kraj rata, navodno građanskog, se uobičajeno pogrešno odslikava. “U Drugom svetskom ratu srpsko građanstvo je uništeno, nacionalni pokret razbijen i inteligencija je doživela slom”. Istina je potpuno suprotna. “Obračun sa *narodnim neprijateljima* bio je surov”. Interesantno da prema ovakvim autorima udžbenika nije bilo surovosti tokom četiri godine teške okupacije Srbije, nego prilikom oslobođenja. Ovakve kvalifikacije u svim udžbenicima nastalim u zadnjoj deceniji minolog veka i prvoj ovog stoleća, su na nivou inkriminiranih dela. Jednostavno, neverovatno je da su ovakvi školski priručnici štampani i da ih je nadležno ministarstvo prihvatilo.

Posleratni dugi period mira se površno prelazi, da bi se pažnja pridala poslednjoj deceniji XX veka, raspadu Jugoslavije, uz “slom utopije” i pogoršavanje uslova života

od sedamdesetih godina što je teško prihvatiti. Završne konstatacije su i dalje u smislu trajne ugroženosti Srba i Srbije. Nigde obzira prema drugim jugoslovenskim narodima, termin “koegzistencija” je tabu-tema, a ne govori se ni o demokratizaciji kao perspektivi razvoja Srbije. Spisak literature je subjektivno sačinjen.

Ovakvi udžbenici sa mitomanskim ksenofobičnim tezama nanose veliku štetu našem društvu u celini. Omladina se vaspitava u retrogradnom duhu, duhu mržnje, a ne koegzistencije i tolerancije prema drugim narodima u okruženju. Nije sporno da su saznanja iz oblasti istorije od presudnog značaja za formiranje društveno-političke svesti mladih ljudi što će ih pratiti kroz život.

Veliki autoritet u svetskoj nauci, filozof Platon je još u antičkoj epohi uočio značaj fenomena nastave, obrazovanja i vaspitanja u društvenom životu: “Ako obućar ne skroji po meri i kvalitetu svoju robu Atinjani će ići nešto lošije obuveni. Ali ako loše vaspitavamo našu omladinu čitave generacije će biti obogaljane u svojim osnovnim opredeljenjima”.

Široko je otvoreno pitanje pisanja novih kvalitetnih i svrsishodnih udžbenika kao i pomoćne istorijske literature. U našem školskom sistemu su neophodni podobni udžbenici istorije za osnovne, srednje i više i visoke škole. Suštinska je činjenica da du Srbi standardan evropski narod koji teži sveukupnom napretku. Srbija je država srpskog naroda, kao i drugih naroda koji u njoj žive sa jednakim građanskim pravima. Sistem školskog obrazovanja i vaspitanja je dostupan svim državljanima ove zemlje. U tom sistemu istorija zauzima posebno mesto. Konstantin Jirićek, po mnogima najveći delatnik u srpskoj historiografiji svoje delo počinje motom: “Srbi su od seobe Slovena u stari Ilirik svagda bili i ostali znatan narod na Balkanu”. Ovaj narod ima bogatu istoriju tokom Srednjeg i Novog veka. Tu istoriju kroz bogatu literaturu, kvalitetno sačinjenju, treba mlade generacije da upoznaju. Time se izgrađuje ljubav prema otadžbini i svom narodu. Paralelno sa tim, učenici će šire upoznati svetske istorijske procese i vrednovati opšta civilizacijska dostignuća. Rodoljublje i prihvatanje opšteljudskih vrednosti, nacionalna, verska i vaskolika tolerancija na širem, opšteljudskom planu su kvaliteti koji u korelaciji čine najviši nivo savremene civilizacije. Isključivost na nacionalnom, rasnom, religioznom, te regionalnom, kulturnom, itd. polju je antipod savremenom sistemu saznanja i humanističkog ponašanja. Sistem obrazovanja i vaspitanja je ogledalo naše kulture čije unapređivanje je imperativ društva. Zadatak je najpozvanijih i najviših društveno-političkih činilaca da se angažuju na ovom veoma važnom pitanju anraslog do problema.

Postoje izvesni činioi i izmenjene okolnosti koji uslovljavaju izmene školske literature. Srbija je danas nezavisna država, izašla iz okvira federativnih kompozicija. Zato je aktuelizovana – istorija Srbije i srpskog naroda. Takođe, aktuelno pitanje tiče se i preobimnosti udžbenika uopšte, i konkretno, istorijskih priručnika. Učenici, pogotovo osnovnih škola su preopterećeni materijom kojom treba da ovladaju. Dovoljno je ukazati, shodno uzrastu učenika, na bitne komponente nacionalne i svetske istorije uz uvažavanje obrazovne i vaspitne funkcije ove discipline izuzetno značajne u sferi nastave i sveukupnog obrazovanja. ■■

De Gaulle – Tito – Mihailović

PIŠE: PREDRAG MATVEJEVIĆ

Nacionalna svijest teško izlazi na kraj s mitovima koje joj suprotstavlja ili nameće nacionalizam. Kričička povijest, osobito u malih naroda, često je osuđena na poraz ili na izgnanstvo. Srpska historiografija pokušavala je odavno već prikazati četništvo kao nacionalni i oslobodilački pokret – unatoč tolikim zlodjelima koje je četništvo počinilo. Nedavno je ono priznato čak kao oblik antifašizma, usprkos činjenici da ga je upravo fašizam godinama naoruzavao. Javno mnijenje je u takvim prilikama izloženo obmanama, ponekad ih samo proizvodi ili podržava.

Duh kojem se priviđalo mitsko “događanje naroda”, posijao je, već prije nego što je izišao iz boce, mnoštvo neistina. Među njima je i odnos generala De Gaullea spram Draže Mihailovića. Na početku devedesetih godina prikupio sam i objavio dio podataka u vezi s tim. U međuvremenu – u prvim godinama emigracije u Parizu – uspio sam ih dopuniti. U Institutu Charles de Gaulle u Parizu, pružila mi se prilika da ih provjerim. Uoči raspada Jugoslavije, ambasador Ivo Vejevoda izvukao je iz Arhiva Centralnog komiteta Saveza komunista dokumente koji su mi omogućili da ih proširim. Nekoliko pokušaja da ovaj ogleđ štampam u Beogradu propalo je – najprije u NIN, zatim u još nekim glasilima, časopisima, zbornicima. U NIN s polovice devedesetih, ne samo da su odbili moj tekst, nego su objavili u tri opširna nastavka napad na mene moga nekadašnjeg druga s Korčulanske škole – filozofa Ljube Tadića koji je već bio okrenuo kabanicu i zaigrao na nacionalističku kartu. Moj odgovor na njegove vulgarne napade redakcija nije htjela objaviti, pa je, skraćen i izobličan, izišao negdje drugdje. Zaprepastio sam se kasnije čitajući tekstove Svete Stojanovića, nekoć također lijevoga filozofa bliskoga “Praxisu” (doduše, zločesti mladići s Korčulanske škole zvali smo ga već tad “čaršijskim filozofom”).

U ratnim godinama nisam htio objavljivati ovaj tekst su Hrvatskoj, ne želeći da postane dijelom antisrpske propagande. Izlišao je u mojoj knjizi “Svijet ex” u Francuskoj, Italiji i Njemačkoj. Ljubljansko “Delo” i beogradski opozicioni list “Danas” prenijeli su nekoliko njegovih odlomaka. Vrijeme je da postane pristupačan kao cjelina. Namijenio sam ga stoga “Helsinškoj povelji”.

Često se tvrdilo da su Draža Mihailović i Charles de Gaulle bili u istoj klasi (“promociji”) francuske vojne akademije u Saint-Cyru. Ta je priča kolala u foajeima Ministarstva vanjskih poslova na Quai d’Orsayu, po ambasadama u Parizu i Beogradu, vukla se u novinama i razgovorima. Izgledala je vjerojatna. Malo je kome padalo na um da je pokuša provjeriti. Nitko to nije ni tražio.

Istina je, međutim, drukčija. Draža Mihailović i Charles de Gaulle nisu bili zajedno u vojnoj akademiji. Nisu se osobno poznavali. Nikad se nisu ni susreli. Pogledao sam popise pitomaca Saint-Cyru – Mihailovićeva imena nema na njima, ni prije ni poslije De Gaulleove klase.

Arhivi bilježe da je major Mihailović bio 1930. godine na šestomjesečnom artiljerijskom tečaju u Francuskoj – a u De Gaulleovu dosjeu stoji da je u to doba bio na Bliskom istoku, u Libanonu i Siriji.

Nakon *Apela* upućenog iz Londona francuskoj naciji 18. juna 1940. godine, Slobodna Francuska (*La France libre*), kojoj je stao na čelo dotad malo poznati general De Gaulle, bila je nalik vladi u izbjeglištvu. Jugoslavenska vlada koja je izbjegla u Englesku 1941. godine zajedno s kraljem Petrom II Karađorđevićem, imala je sličan položaj. U njoj će postati središnjom figurom Slobodan Jovanović, intelektualac široke kulture i vrstan esejist, poznavalac francuske civilizacije i jezika. Nedostatak političkog iskustva uspijevao je nadomjestiti erudicijom. Premda je bio član jugoslavenske vlade, jugoslovenstvo mu nije bilo slabost – član “Srpskoga kluba” pokušavao ga je nadomjestiti liberalnim srpstvom i u tome donekle uspijevao. Susretao se s izbjeglim Francuzima i pridobivao njihove simpatije. Njegovi su sudovi, izrečeni na otmjen način, prihvaćani u krugovima s kojima je bio u doticaju. London je u tom času prijestolnica Evrope koja se bori protiv nacizma.

Gotovo sve informacije koje su dolazile od Jugoslavenske vlade primane su u krugu *Slobodne Francuske* s povjerenjem koje je pothranjivao, uz ostalo, zajednički položaj. To je jedan od razloga što su francuski predstavnici, napose sam general De Gaulle, prihvaćali – bez rezerve kakvu će pokazati Englezi – sve što se ticalo pukovnika Draže Mihailovića, unaprijeđena u čin generala, te imenovana ministrom Jugoslavenske vlade u inozemstvu i komandantom vojnih snaga u okupiranoj zemlji.

Sukob između partizanskog i četničkog pokreta 1941. godine nije imao nikakva odjeka u Zapadnoj Evropi, zaokupljenoj vlastitim teškoćama. Vijesti iz balkanskih gudura teško su se probijale do evropskih palača. U samoj Francuskoj, pregaženoj i poniženoj u tzv. “čudnom ratu” (*drôle de guerre*), čak su i komunisti, sve do kraja 1942, veličali primjer “smionoga srpskog generala Mihailovića”. Tradicionalne simpatije prema Srbiji krijepile su taj stav.

Pritiješnjeni okolnostima u kojima su djelovali na početku rata, Tito i njegov štab nisu mogli učiniti ništa da se takve ocjene opovrgnu. Englezi su pokušavali, u pregovorima sa sovjetskim ambasadorom Majskim u Londonu i Višinskim u Kujbiševu, privoljeti Ruse da utječu na rukovodstvo partizanskog pokreta kako bi prihvatilo Dražu Mihailovića kao zajedničkoga vojnog komandanta otpora u Jugoslaviji. Anthony Eden i Winston Churchill službeno su priznali partizanski pokret tek u drugoj polovici 1943. godine, na temelju izvještaja oficira britanske vojne misije (u kojoj je bio i Churchillov sin Randolph). Britanski je premijer okrenuo leđa Mihailoviću i ponizio ga, prisilivši jugoslavensku vladu u izbjeglištvu da ga opozove. Engleska obavještajna služba (u kojoj se našao i poneki komunist) bila je dobro informiran i djelotvorna: svjedoci su vidjeli četničke vojvode zajedno sa oficirima Mussolinijevе vojske, ponegdje i *Wehrmachta*. Potvrdili su da četnici, s oružjem koje su dobili od okupatora, sudjeluju u ofenzivama protiv partizana.

U veljači 1943, general De Gaulle je, usprkos svemu, odlikovao Dražu Mihailovića ordenom “Francuskih slobodnih snaga” (FFL). Istaknuo je primjer “legendarnog heroja, simbola najčišćeg rodoljublja i najvećih jugoslavenskih vojnih vrlina, generala koji se uz

podršku rodoljuba ne prestaje boriti na zaposjednutom nacionalnom teritoriju, gdje stalno ometa (*harçcle*) okupatorsku vojsku pripremajući konačni napad koji će voditi oslobođenju domovine i cijeloga svijeta, zajedno s onima koji nisu nikad prihvatili potčinjavanje jedne velike zemlje brutalnom osvajaču". To obrazloženje odlikovanja ("citation", prema francuskoj terminologiji) dugujem radovima profesora Stevana K. Pavlovića sa Sveučilišta na Southamptonu. Suradnici Instituta Charles de Gaulle u Parizu nisu uspjeli naći tu "citaciju" među aktima Slobodne Francuske koji su službeno potvrđeni poslije rata. Po tome bi se moglo zaključiti da je završila među odlukama koje komisije za odlikovanja nisu prihvatile. (Tu pretpostavku iznosim s rezervom.) Maurice Couve de Murville, ministar vanjskih poslova u De Gaulleovoj vladi, kojeg sam zamolio da potvrdi je li tekst napisao sam general (što se, sudeći po stilu, čini vjerojatnim), izjavio je diplomatski da je to "vjerojatno ali ne i očito". Slično sam mišljenje čuo i od Bernarda Tricota, dugogodišnjega suradnika generala De Gaullea i jednoga od voditelja spomenutoga Instituta. U svojim *Ratnim memoarima* sam je De Gaulle zapisao: "Dodijelio sam Mihailoviću ratni križ u veljači 1944. godine" (sic! posrijedi je greška koju bi valjalo ispraviti: bilo je to godinu dana ranije); "dao sam javno saopćenje u vezi s tim kako bih ga (Mihailovića) ohrabrio u trenutku kad mu je tlo izmicalo pod nogama" (tom II, str. 203). Staljin je, navodno, zamjerio De Gaulleu što je odlikovao Mihailovića, premda je, sudeći po najnovijim podacima, sve do Teheranske konferencije i sam održavao stanovite veze s njegovim štabom, posredstvom Dragiše Vasića, pisca i Krležina prijatelja iz mladosti, kojega su ustaše ustrijelili pred kraj rata na putu prema Bleiburgu.

Prema Đilasovu svjedočenju u knjizi *Revolutionary War*, Tito se nakon sukoba između četnika i partizana, nastojao sporazumjeti s Mihailovićem kako bi se ublažio ili zaustavio nacionalni i vjerski rat, vodeći računa o želji Moskve da se ne kompliciraju njezini odnosi sa zapadnim saveznicima: "Tito je nudio Draži komandu nad udruženim snagama za Srbiju i, možda, za Bosnu, ali ne vjerujem da se to odnosilo na celu Jugoslaviju, budući da su četnici bili izrazito nacionalistički pokret" (odlomak iz navedene Đilasove knjige, navodim prema "Borbi" od 12.VII 1990). Sovjetska vojna misija doći će u partizanski vojni štab godinu dana poslije engleske. Titu je to zapravo odgovaralo - bio je samostalniji.

Nakon neuspješnog pokušaja da se obračuna sa partizanima, te osobito represalije koje su izvršile nacističke trupe nad civilnim stanovništvom u Srbiji 1941. godine, Mihailović se odlučio na sporazum s okupatorom o uzajamnom nenapadanju. Nastojao je dobiti na vremenu i sačuvati snage. Takav bi se čin, na početku, mogao shvatiti kao neka vrsta taktike - i partizani će doći u iskušenje da sklope sličan dogovor u trenutku krajnje iscrpljenosti 1943. godine. To se moglo pravdati i tragičnim stanjem u zemlji, golemoj njemačkoj premoći kao i željom da se olakša položaj srpskoga naroda, izloženog najvećim stradanjima. Četnički pokret, međutim, nije samo prekinuo svaku suradnju s partizanima: započeo je napade na njih, potpomognut oružjem i opskrbom koje su mu stavili na raspolaganje najprije Talijani, a zatim, napose u Četvrtoj i Petoj ofenzivi, i Nijemci. Atentizam se tako pretvorio u kolaboraciju. Komunisti, protivnici poretka koji je vladao u predratnoj jugoslavenskoj kraljevini, bili su za Mihailovića i vladu u Londonu veći

neprijatelji nego strani okupatori. Time je narušena jedna od osnovnih normi savezništva u Drugom svjetskom ratu, koju je Churchill proklamirao neposredno nakon napada Njemačke na Sovjetski Savez i koju su prihvatile sve savezničke sile, među njima i Slobodna Francuska. (I sam De Gaulle je za rata posjetio Moskvu.) Četničke su jedinice provodile u dijelovima Jugoslavije akcije "odmazde" nad civilnim stanovništvom, manjih razmjera od onih ustaških, ali također krvave (pokolj muslimana u istočnoj Bosni, uz "krvavu Drinu", paljenje hrvatskih sela po Lici i Dalmaciji, represalije u zauzetim područjima).

Isključujući nacionalističke izmišljotine o zajedničkom školovanju i prijateljstvu iz mladosti, valja potražiti stvarne razloge De Gaulleove naklonosti Mihailoviću, čije će posljedice biti prisutne u potonjem razdoblju. Charles de Gaulle je na početku karijere, u "velikom ratu" (tako Francuzi zovu Prvi svjetski rat), stekao predodžbu o srpskom vojniku kao hrabrom i vjernom savezniku Francuske, spremnom na sva odricanja i žrtve. Tu su naklonost dijelili mnogi francuski rodoljubi prije i poslije Drugoga svjetskog rata. Ona će se kasnije mijenjati da bi, u posljednjem balkanskom ratu, potamnijela. Mitterrand je sačuvao svoju simpatiju prema Srbiji ne odričući se nje čak i kad su mu pruženi dokazi o zločinima u Vukovaru, bombardiranju Dubrovnika, nemilosrdnoj opsadi Sarajeva. Nakon masakra u Srebrenici i, osobito, poniženja kojem su Mladić i Karadžić javno izložili francuske zarobljenike pokraj Pala, to više nije bilo moguće. Predsjednik Jacques Chirac, golist u svojoj mladosti, i socijalistički premijer Lionel Jospin osudit će srpsku politiku, ne obazirući se više na nekadašnje veze i tradicije. Francuska glasila, napose "Le Monde" koji u stanovitoj mjeri izražava stavove javnosti, pooštrila su do krajnjih razmjera svoj odnos prema Srbiji. I srpska su glasila gledala na francuskoga ministra Kouchnera, postavljenog od Ujedinjenih nacija za upravitelja na Kosovu, kao na turskog pašu. Na procesu u Haagu, Milošević je pokušao ublažiti svjedočenje generala Morillona u vezi sa Srebrenicom, podsjećajući ga na nekadašnje prijateljstvo dva naroda - francuski general hladno je odgovorio da mu nije nepoznat kalemegdanski zapis "Volimo Francusku..." ali da ne kani mijenjati optužbu. De Gaulleov primjer je gotovo zaboravljen. U međuvremenu se i sam *golizam* promijenio. Je li išta ostalo od tradicionalnog prijateljstva, osim uspomene?

Potkraj Drugoga svjetskog rata, prosrpski stav Francuske teško se mirio sa svjedočenjima koja su dolazila s Balkana i optuživala Dražu Mihailovića za izdaju. Najružnija okolina predsjednika De Gaullea zanemarivala je osude koje su cjelokupni četnički pokret proglašavale fašističkim i zločinačkim, a da pritom nisu uvažavali i činjenicu da činjenicu da su pojedini njegovi pripadnici potražili u tome pokretu spas iz pogibeljne situacije. (Slične su osude, uostalom, pogadale i dio Hrvata mobiliziranih u domobranskoj vojsci, kojima je ustaštvo bilo strano, kao i Slovenaca u "Beloj gardi".) Mihailovićev položaj u okupiranoj zemlji, onakav kakav je bio predočen 1941. i 1942. godine pružao je pokretaču Slobodne Francuske primjer posve različit od Pétainovog: De Gaulleu je takav primjer bio potreban. Stav prema Mihailoviću zauzeo je na početku rata, kad još nije bilo riječi o "četničkoj izdaji". Po svom običaju i karakteru, nije bio sklon odstupati od svojih stavova (upamćene su Churchillove cinične opaske o generalovom svojevlavosti: "spoj Jeanne d'Arc i Napoleona"). Tito i njegovi drugovi to neće lako

oprostiti De Gaulleu. De Gaulle neće prihvatiti razloge komunističkog procesa koji je osudio na smrt srpskog oficira, sklonog nacionalizmu - ni sam nije bio posve lišen ideje o veličini nacije. Ta drama ima svoj zaplet i rasplet, u kojima je pojedine scene režirala sama povijest.

Odnosi između Charlesa De Gaullea i Josipa Broza Tita utjecali su na odnose između Francuske i Jugoslavije. Obojica su vodili vanjsku politiku zemalja kojima su bili na čelu, posvećujući joj ponekad više brige nego unutarnjoj. Moguće je i u tome, unatoč razlikama, uočiti stanovite analogije: De Gaulleovi naponi da saveznici priznaju Slobodnu Francusku za vrijeme rata - i Titovo nastojanje da partizanski pokret stekne međunarodno priznanje; De Gaulleovo opredjeljenje za dekolonizaciju u poratnom razdoblju - i Titovo povezivanje s nesvrstanim zemljama "trećega svijeta"; De Gaulleovo izdvajanje Francuske iz Atlantskoga pakta - i Titov prekid sa Sovjetskim Savezom. I jedan i drugi suočili su se s okupacijom vlastite zemlje, organizirali otpor, predvodili snage koje su se odupirale osvajaču, tražili podršku u svijetu.

Posrijedi su također bitne razlike među njima, povezane s uvjetima u kojima su se formirali i djelovali: De Gaulleovi konzervativni uzori, katolički odgoj, morasovski nacionalizam na početku karijere; Titovo seljačko porijeklo, radnička i sindikalistička iskustva iz mladosti, opredjeljenje za boljševizam koji je, u vrijeme njegove afirmacije, već bio staljiniziran. Prvi je vojnik po profesiji, drugi profesionalni revolucionar.

Uvjeti u kojima su djelovali bili su istodobni različiti i slični: službena jugoslavenska vlada bila je u izbjeglištvu - dok je francuska vlada ostala u okupiranoj zemlji, u Vichyu; prva nije prihvaćala Tita, druga nije priznavala De Gaullea; general je okupljao snage otpora u Engleskoj i kolonijama koje su bile odsječene od francuske metropole - budući je maršal digao ustanak na prostoru Jugoslavije koji je bio podijeljen i zaposjednut; De Gaulle je nailazio na prepreke u francuskom pokretu Otpora (sukob s generalom Giraudom, nesporazumi s komunistima) - Tito se sukobio s četničkim pokretom Draže Mihailovića.

Pokreti kojima su bili na čelu u mnogo čemu su se razlikovali. Evropa poznaje, s jedne strane, pasivni i intelektualni otpor, s druge, onaj aktivni i oružani. U Francuskoj se, sve do 1943. godine, pretežno očitovao prvi; na prostorima Jugoslavije od samoga početka prednjačio je drugi. Razlike u stavovima dvojice državnika proizlazile su i iz same prirode otpora koji su povelili i predvodili. Represalije nad civilnom stanovništvu u jednoj i drugoj zemlji ne mogu se usporediti - nacisti su drukčije gledali na romanske i na slavenske narode. Odnosi između De Gaullea i Tita poslije Drugoga svjetskog rata obilježeni su iskustvima iz ratnoga razdoblja.

U proljeće 1944 godine, Titov izaslanik Vladimir Velebit zaustavio se, na putu za London, u Alžiru, gdje se nalazila saveznička komanda za Sredozemlje. Tu se sastao sa sudionicima francuskog Otpora, bliskima generalu De Gaulleu. Opisao je to u svojoj knjizi "Sećanja" (str.199-201, izd. Zagreb 1983), i u pismu kojim je odgovorio na pitanja koja sam mu postavio (navodim odlomak iz toga pisma, datiranog 30.VII 1988): "Za vreme mog boravka u Alžiru posetio me Couve de Murville. Želio se informirati o situaciji u Jugoslaviji. Potražio me i gospodin d'Astier de la Vigerie, koji me pozvao u svoju kuću gde je bilo okupljeno 6-7 lica, od kojih su neki bili članovi Francuskog Komiteta Nacionalnog Oslobođenja (*Comité français de libération*

nationale) ili bliski njemu. Oni su me skoro celu noć zadržali u razgovoru. Interesirali su se prvenstveno za našu politiku, vojnu organizaciju i borbena iskustva. Mislim da je tada De Gaulle bio u Alžiru, ali me nije htio primiti. Tada niko nije pokrenuo pitanje slanja francuske vojne misije u Jugoslaviju. Da su to pitanje postavili, ja bih takav predlog prihvatio makar i bez ovlaštenja pretpostavljenih. Nama je tada bilo stalo da što veći broj predstavnika Zapada (bez obzira da li su to bile priznate vlade ili jedan nepriznati komitet) dođu u Jugoslaviju i da se na licu mesta uvere koje se snage tamo bore sa trupama osovine i kvislinzima. Kad sam 1. maja 1944. došao u London, nastojao sam da stupim u kontakt i sa predstavnicima savezničkih zemalja. Primili su me Eisenhower, Beneš i neki drugi, a od Francuza general Kónig. Na njegov zahtjev održao sam jednoj grupi francuskih oficira predavanje o vojnoj situaciji u Jugoslaviji. Ni u Londonu me De Gaulle nije htio primiti. Niko mi nije predložio slanje vojne misije u Jugoslaviju. To pitanje je, po mom sećanju, pokrenuto tek u jesen 1944, kad je naša vojna misija djelovala u Francuskoj." (Opaska: autor pisma služi se naizmjenice ekavštinom i ijekavštinom; pisac ovoga ogleada nije ništa mijenjao u njegovu tekstu.) Valja usput primijetiti da je Tito izabrao za svoga izaslanika potomka ugledne srpske obitelji iz Zagreba: je li možda imao već tad na umu da će takav izbor odgovarati saveznicima, napose Francuzima?

General De Gaulle je u aprilu 1944. bio u sjevernoj Africi. Iz Alžira je oputovao za London 3. juna 1944, na Churchillov poziv, nakon što je Francuski Komitet Nacionalnog Oslobođenja napokon pretvoren u Privremenu Vladu Francuske Republike (*Gouvernement provisoire de la République française*). Velebit je napustio englesku prijestolnicu već 24. maja, tako da ga general nije mogao primiti, sve da je i htio. Najvjerojatnije nije ni želio. To je razdoblje obilježeno De Gaulleovim naporima da saveznici, uoči iskrcavanja u Normandiji, daju Francuskoj mjesto koje je smatrao da joj priliči. Pretpostavke o otvaranju fronte na Balkanu (koje je general ranije uzimao u obzir pomišljajući vjerojatno i na Mihailovićevo angažiranje u borbenim operacijama) postale su u međuvremenu bespredmetne. Francuska vojna misija, koju je Draža Mihailović želio imati uza se kao što je imao britansku, nije uspjela ni krenuti prema četničkom štabu: "Oficiri koje sam mu (Mihailoviću) nastojao poslati najprije iz Tunisa zatim i Italije, nikad nisu uspjeli stići do njega. Što se pak tiče Tita, od njega nam nije došao ni u jednom času ni najmanji mig" (*Ratni memoari*, tom II, str. 203). Veze između Slobodne Francuske i jugoslavenskih partizana nije bilo lako uspostaviti, ako se čak i željelo. Nema pismenih potvrda o tome da je možda engleska misija u Titovom štabu, uviđajući goleme tehničke teškoće spuštanja padobranom oficira za vezu na nesigurne prostore, odlučila da ne prosljedi takav prijedlog predstavnicima Slobodne Francuske. Je li prijedloga uopće bilo, nakon De Gaulleova odlikovanja Draže Mihailoviću, u uvjetima gerilskoga ratovanja u kojima se mislilo na preče stvari? U izvještajima članova britanske misije nisam uspio naći nikakav zapis u vezi s tim. Sir Fitzroy Maclean ničeg se sličnog ne sjeća.

U međuvremenu, završen je Drugi svjetski rat i nastupilo poraće ispunjeno neizvjesnostima i teškoćama. Prema zapisima koji su dodani trećem tomu *Ratnih memoara* (*Le Salut*), general De Gaulle je, prilikom susreta s talijanskim premijerom Giuseppeom Saragatom

(1945), dao na znanja svome sugovorniku da u talijansko-jugoslavenskom sporu oko granica u Istri može računati na podršku Francuske: "Italija doista mora biti zabrinuta pritiskom koji vrše Slaveni na Jadranu; ona može u tom pogledu naići na razumijevanje (*trouver audience*) u Francuskoj" (str.544). Jugoslaveni su u to vrijeme bili vrlo osjetljivi na to pitanje, i rukovodstvo i narod, napose Hrvati i Slovenci.

U prvim poratnim godinama, i De Gaulle i Tito imali su mnogo prećih problema nego da se bave jedan drugim. De Gaulle je već na početku 1946. godine najavio svoje povlačenje, suočen s povratkom "isključivog režima partija" (*un régime exclusif des partis*). Tito je zasnovao jednopartijski režim po sovjetskom uzoru. Kad je 10. juna 1946. godine Draža Mihailović osuđen na smrt, general De Gaulle nije više bio na vlasti. Pop Momčilo Đujić, četnički nadvojvoda, tvrdi da je u to doba bio u prepisci s De Gaulleom, te spominje generalovu intervenciju prilikom Mihailovićeve procesa (u intervjuu danom tjedniku NIN, 13. VII 1990). Nisam našao nikakvu potvrdu za to na francuskoj strani, ni u Institutu Charles de Gaulle ni u dostupnim arhivima Quai d'Orsaya. De Gaulle je imao svoj stil u ponašanju i držao do njega: kad su pjesnici Eluard i Aragon, obojica komunisti, tražili od njega da pomiluje pisca Roberta Brasillacha, koji je na smrt osuđen zbog intelektualne kolaboracije, odbio je njihovu molbu. Teško je zamisliti da bi sam molio komuniste u drugoj zemlji.

U ljeto 1945. godine nova jugoslavenska vlada šalje u Pariz za ambasadora Marka Ristića, jednog od predvodnika nadrealizma u međuratnoj književnosti, koji je krajem tridesetih godina oštro napadnut u sukobu na jugoslavenskoj ljevici kao "trockist" i "buržu" (apostrofiran je čak i u jednom od Titovih članaka u "Proleteru" - potpisanom inicijalom "T"). Takav je izbor, u vrijeme kad staljinizam zahvaća Istočnu Evropu, mogao izgledati izazovnim. Posrijedi je jedan od onih poteza kojima je Tito umio iznenaditi. Vjerojatno nije slučajno ni to što je i ovaj put, s obzirom na tradicionalne francusko-srpske veze, za ambasadora izabran potomak ugledne srbijanske obitelji, diplomatske i državničke: Ristićev djed Jovan bio je, ako se ne varam, prvi poslanik Srbije u Istanbulu. Doduše, sam Marko Ristić nije bio voljen u beogradskoj čaršiji zbog svoje nepomirljivosti prema četništvu i kolaboraciji. U svijetu je, međutim, ostavljao dojam čovjeka kulture i gospodstvenosti, rijetke u tome vremenu: "Učinio nam se odmah izvanrednim (*exquis*). Čudesno upućenim u našu književnost, kadrin da svojom dijalektikom, a ponekad i nestašlukom, predoči mučne probleme koje je postavljala tadašnja jugoslavenska politika" - tako svjedoči Jacques Dumaine u svojoj kronici događaja u Ministarstvu vanjskih poslova naslovljenoj: *Quai d'Orsay, 1945-1951*, str. 567 (izd. Julliard).

Posljedice rata nisu uklonjene za diplomatskim stolom. Odnosi De Gaulle - Tito nisu se promijenili. Jugoslavenski su komunisti rado isticali da naša Narodnooslobodilačka borba nema premca u Drugom svjetskom ratu. Njihovo je držanje u susretima s drugim sličnim pokretima bilo gordo, ponekad i arogantno. Godine 1947, održan je u Poljskoj, u banjskom gradiću Szklarska Poremba, tajni sastanak tek osnovanog "Informativnog biroa" (Kominforma). Staljin je povjerio Ždanovu da organizira skup koji će osuditi francuske i talijanske komuniste, njihove greške u poslijeratnima parlamentarnim nagodbama. Jugoslavenskoj partiji,

koju na tom sastanku predstavljaju Milovan Đilas i Edvard Kardelj, povjerena je uloga primjerena njezinu udjelu u borbi protiv fašizma i pravovjernosti koju je u tom času iskazivala. Kardelju je pripalo da se obračuna sa Talijanima (na sastanku su bili prisutni poznati talijanski rukovodioci Luigi Longo i Eugenio Reale), a Đilasu, s Francuzima (njihovu su delegaciju predvodili Jacques Duclos i Etienne Fajon). Tom je prigodom Milovan Đilas, tada još u vrhu jugoslavenske partijske hijerarhije, izgovorio optužbe koje su vjerojatno, prije ili poslije, došle do ušiju generala De Gaullea i koje će utjecati na njegov stav prema Titu u toku pedesetih i šezdesetih godina: "Ovde se radi o partijskim rukovodstvima onih zemalja čije su reakcionarne vladajuće klike već bacile svoje narode pod noge američkih imperijalista" - govori Đilas. "Ja pri tom mislim na Komunističku partiju Francuske i Komunističku partiju Italije. U vreme rata Komunistička partija Francuske pravila je razne blokove i to ne na bazi oružane borbe protiv okupatora i višista, nego na bazi neke neodređene nacionalne solidarnosti, na bazi 'političkog' otpora Nijemcima, na bazi podizanja ustanka 'kad za to sazru uslovi'... Tako je došlo do toga da je, na primer, Bidault isturen na položaj Predsednika komiteta otpora, da je veličan francuski Draža Mihailović - general De Gaulle itd... Drug Thorez je u julu mjesecu ove godine, kritizirajući De Gaullea, ipak otvoreno podvukao njegove zasluge iz rata. Zašto? De Gaulle nema nikakvih zasluga za oslobodilačku borbu francuskog naroda. On je počeo političku karijeru kao Churchillov agent (sic!); u ratu je stvarao s agentima *Intelligence servicea* grupe koje su ometale aktivnost grupa FTPF. Kakva je razlika između njega, Draže Mihailovića i Andersa? Nikakva. Ako se francuski drugovi nisu snašli ranije, zašto oni sada ne kažu narodu istinu o De Gaulleovoj ulozi u ratu, zašto prave od njega nacionalnog heroja". Dokument u kojem se nalazi ovaj navod ležao je u zapečku Arhiva CKJ, i koliko mi je poznato, nikad nije objavljen u bivšoj Jugoslaviji. Uoči novoga rata na Balkanu, nedugo prije svoje smrti, izvukao ga je iz zaborava i predao mi ga pokojni Ivo Vejvoda, bivši ambasador Jugoslavije u Parizu.)

Godinu dana kasnije, Kominform (Informbiro) napast će KPJ i Tita, žešće i otvorenije nego na prethodnom sastanku talijansku i francusku partiju. Položaj Jugoslavije u svijetu naglo će se promijeniti nakon raskida sa Sovjetskim Savezom. Odlučnost s kojom su se Tito i njegovi suradnici oduprli Staljinu dočekana je u Francuskoj s izrazima simpatije, napose među sudionicima Pokreta otpora raznih opredjeljenja, pa i samih golista. U svojoj podršci "titoizmu", dio inteligencije iskazivao je odbojnost prema staljinizmu. Borac u internacionalnim brigadama u Španjolskoj, sudionik pokreta Otpora, historičar umjetnosti i pisac Jean Cassou posjetio je među prvima Jugoslaviju i izjavio u Sarajevu: "Tito predstavlja trenutak savjesti čovječanstva". Njegov je glas odjeknuo u Parizu. Jugoslavensku ambasadu u francuskoj prijestolnici prestaju posjećivati prosovjetski pjesnici Aragon i Eluard, također sudionici Otpora. Publicisti komunističkih glasila *L'Humanité* i *Les lettres Françaises* osuđuju titoističku "izdaju". Podršku Jugoslaviji izražavaju, međutim, mnoge značajne ličnosti kulturnog i političkog života, kao što su René Cassin, Louis Martin-Chauffier, André Chamson, Vercors, Pierre Emmanuel, Claude Aveline, Claude Bourdet, Léo Hamon, Agnès Imbert, Emmanuel Mounier, Jean-Marie Domenach, pa čak i Sartre koji

se povremeno približavao Sovjetima i udaljavao od njih. Francuski publicist Louis Dalmas objavljuje 1950. godine knjigu *Jugoslavenski komunizam nakon raskida s Moskvom* (izd. Terre des Hommes), s predgovorom Jean-Paula Sartrea (*Faux savants ou faux ličvres?*). "Titoizam ima za nas osobitu važnost – piše autor predgovora – zato što vodi prema subjektivitetu; taj se subjektivitet ne očituje kao formalni ideal, njega proizvodi efikasna i konkretna stvarnost, koja polazi od objektivizma slijedeći samo kretanje povijesti" (str. XII). Louis Dalmas bilježi u spomenutoj knjizi razgovor koji je vodio s Titom 1949. godine, u kojem Josip Broz zamjera francuskim komunistima, uz ostalo, i to što se nisu "borili tako da se mogu postaviti prema De Gaulleu onako kao što smo to mi učinili prema Draži Mihailoviću" (str. 62). Ta se izjava, sigurno, nije svidjela De Gaulleu.

Pojavilo se mnogo tekstova, osobito na nekomunističkoj ljevici, ispunjenih simpatijama prema Jugoslaviji i njezinu opredjeljenju. Jean Cassou u svojim memoarima tvrdi da je René Cassin, kao predsjednik Asocijacije *France-Yugoslavie*, "nastojao zainteresirati generala De Gaullea za Jugoslaviju (*"Une vie pour la liberté"*, str. 263, navedeno prema prijevodu koji je izišao u Beogradu 1983). Nije uspio u tome. Sam je Cassou kasnije postao predsjednikom Asocijacije *France-Yugoslavie* radeći neumorno na stvaranju boljih i širih kulturnih i političkih veza između dvije zemlje. De Gaulle je to vjerojatno znao i nije se na to osvrtao.

U odnosima između Francuske i Jugoslavije koji su se odvijali pedesetih godina prošloga stoljeća odnos De Gaulle-Tito nije više bio osobito važan. Uspostavljene su veze između stranke francuskih socijalista (SFIO) i KPJ, koja je promijenila ime u Savez komunista Jugoslavije. One su pripremale određene akcije unatoč bojazni jugoslavenske strane da će time na sebe navući nove optužbe ortodoksnih komunista na Istoku i na Zapadu. U svom izvještaju o boravku u Jugoslaviji 1952. godine, socijalistički prvak Guy Mollet naglašava da je jugoslavensko iskustvo "u očima jednog socijaliste dostojno interesa i simpatije", ispunjeno voljom da se "likvidiraju ostatci staljinizma, očuvaju revolucionarne tekovine i osigura napredak" (navedeno prema daktilografskom izvještaju, pronađenom u arhivu francuske Socijalističke partije). Tito je u svibnju 1956. godine stigao u službeni posjet Parizu. Primio ga je, vrlo svečano, predsjednik republike René Coty i predsjednik vlade Guy Mollet, potpisani su ugovori o suradnji, organizirani susreti s prijateljima Jugoslavije, podijeljena odlikovanja, upriličen program u Velikoj Operi. Francusko-engleska pustolovina u Suezu potkraj 1956, koja je kompromitirala ugled socijalističke vlade, označila je kraj te epizode.

De Gaulleov povratak na političku scenu 1958. godine dočekan je u Jugoslaviji sa stanovitim simpatijama, koje su se izražavale na razne načine, osobito u srpskim krugovima, više u privatnoj nego u službenoj sferi. Prilikom posjeta Jugoslaviji 1960. godine, Sartre se povjerio kulturnom savjetniku francuske ambasade u Beogradu, Robertu Bréchon (od njega sam dobio taj podatak sa suglasnošću da ga objavim) da je iznenađen što u Srbiji susreće "toliko golista" - U Zagrebu sam iste godine čuo sličnu izjavu autora "Putova slobode". Na službenim razinama stvari su, međutim, išle drugim smjerom.

Odnosi Jugoslavije sa zemljama Magreba, pedesetih su godina bili uzrokom spora između vlada u Beogradu

i Parizu. Za vrijeme alžirskog rata, francuska strana je prosvjedovala više puta, osobito nakon što je uhićen brod koji je pod jugoslavenskom zastavom, prevezio u jednu od afričkih luka oružje namijenjeno ustanicima.

Ujesen 1961. godine održan je u Beogradu prvi sastanak "neangažiranih zemalja", prozvanih kasnije "nesvrstanimi". Među uzvanicima našla se i delegacija GPRA (Privremene vlade Republike Alžira). Pozdravljena je dugotrajnim pljeskom. Francuskog ambasadora Vincenta Broustrata, oboljelog od opake bolesti, zamjenio je tom prilikom otpravnik poslova Claude Arnauld. On mi je ispričao kako je napustio skup i o tome obavijestio svoju vladu. Quai d'Orsay je zatražio da se Jugoslavenska ambasada u Parizu svede na otpravništvo poslova. Ambasador Darko Černej zamoljen je da napusti Pariz u januaru 1962. godine. Na peronu *Gare de Lyon* ispratio ga je činovnik ministarstva najniži po rangu (o tome svjedoči Gabriel Beis, posljednji potpredsjednik Asocijacije *France-Yugoslavie*). To se dogodilo uoči prekida rata u Alžiru, jedva tri mjeseca prije nego što su "Evianski sporazumi" potvrdili osamostaljenje bivše francuske kolonije, podržano na referendumu 8. aprila 1962. godine golemom većinom birača. Odluka Francuske vlade o prekidu diplomatskih odnosa s Jugoslavijom nije dočeka sa simpatijom u javnosti. "Le Monde" je negodovao "zbog mjere koja je poduzeta spram jugoslavenske ambasade, mjere čiji je glavni učinak u tome da se poremete francusko-jugoslavenske veze i Francuska liši iskrenog prijatelja" (11-12, II 1962). Uspomene na saveznicu Srbiju bili su još žive.

Prema stanovitim indicijama Tito je želio da Francuska zauzme jednu od vodećih uloga u pokretu nesvrstanih, pošto je De Gaulle postigao odgovarajući stupanj samostalnosti u Atlantskom paktu i riješio pitanje bivših kolonija. Robert Schuman, ugledna politička ličnost i jedan od utemeljitelja Evropske zajednice, posjećuje uskoro jugoslavenskoga predsjednika u svojstvu državnog ministra Francuske Republike. Na Brionima susreće i predsjednicu indijske vlade Indiru Gandhi, koja je također željela (od njega crpem taj podatak) da se, učlanjenjem Francuske Republike, "proširi pokret nesvrstanih". Po Titovu nalogu Koča Popović je posjetio 1965. ili 1966. godine generala De Gaullea kao ministar vanjskih poslova. (Tko zna je li Broz i opet računao na to - kao i prije s Ristićem ili Velebitom - da pošalje francuskom predsjedniku diplomata srpskoga porijekla?) Pokušaj je, nažalost, propao. De Gaulle je "bio tvrd". Koča nije želio mnogo govoriti o tome prilikom naših susreta u Dubrovniku: označio je taj susret na svoj lakonski način, na izvrsnom francuskom, kao "*un échec réciproque*" (uzajamni neuspjeh).

Jugoslaviju je posjetio 1966. godine De Gaulleov ministar vanjskih poslova Maurice Couve de Murville. (Stjecaj okolnosti htio je da sam mu bio prevodiocem u Zagrebu, prilikom susreta s predstavnicima vlade, ali ne i u službenim razgovorima "na vrhu", s Titom.) Dojmovi Couvea de Murvillea bili su "vrlo povoljni". Na početku devedesetih godina susreo sam ga ponovo u njegovu pariškom stanu, već ostarjela i umorna. Na moje pitanje o njegovim dojmovima prilikom susreta s Titom, ustao je i donio mi svoju knjigu *Une politique étrangère - 1958 - 1969*, uputivši me na slijedeći navod: "Niz mojih posjeta na Istoku okončan je u rujnu 1966. u Jugoslaviji. U sredini koja se isključila iz moskovske klijentele i koja,

ne bez razloga, ističe svoju nezavisnost prakticirajući socijalizam na vlastiti način, francuska je politika bila vrlo dobro shvaćena i primljena (...) Maršal Tito, koji me je primio u Zagrebu, izgledao je uvjeren da su naši pogledi u mnogim stvarima bliski. O međunarodnoj je situaciji prosuđivao s vedrinom koju mu je pružala potpuna i neosporavana vlast (*autorité*), koju je godinama uspio zadržati u zemlji obilježenoj istodobno teretom prošlosti i razlikama. Možda je sebi preuveličavao ulogu Beograda kao predvodnika neangažiranih zemalja. Francuska je tu prihvaćena kao prijatelj i u svakom slučaju u njezinu je interesu da posveti više pažnje Jugoslaviji.” (str.218)

Može se zaključiti da je, u međuvremenu, i sam general De Gaulle razmišljao o iskustvima Jugoslavije, premda o tome nije javno govorio. U zabilježkama iz svakodnevnih susreta s njim Jean d’Escricenne navodi njegovu osudu Komunističke partije Francuske, “koja je ostala feudalno potčinjena (*inféodé*) stranoj sili, čiji jaram nije znala, ili nije htjela zbaciti sa sebe kao što je to učinio Tito u Jugoslaviji” (*Le Général m’a dit – 1966-1970*, str. 211).

Drama se približava raspletu prolazeći kroz nekoliko vedrijih epizoda. Godine 1968, u Beogradu i Ljubljani objavljeni su cjeloviti (tj. necenzurirani) prijevodi *Ratnih memoara* generala De Gaullea (izd. “Prosveta” i “Državna založba Slovenije”). Išli su prvi put na Istoku Evrope, u tri toma obilježena bojama francuske zastave. Izdavačke kuće u Jugoslaviji morale su obično, u takvim slučajevima, tražiti suglasnost političkog rukovodstva. Predgovor za “Prosvetino” izdanje napisao je bivši jugoslavenski ambasador u Parizu Mita Miljković, dosta šturom, ali s pozitivnim zaključcima: “I pored toga što u toku rata nije bilo direktnih kontakata između De Gaullea i narodnooslobodilačkog pokreta i naših rukovodilaca, naši čitaoci svakako neće moći da pređu preko nekih uzgrednih mesta u *Ratnim memoarima* i da ne zamere De Gaulleu zbog njegove krive predstave o partizanskom ratu u Jugoslaviji (‘konkurencija’ između Tita i Draže Mihailovića), zbog De Gaulleovog gledanja na ulogu emigrantske vlade, Draže Mihailovića i Petra Karadorđevića, na karakter vlasti u oslobođenoj Jugoslaviji, karakter njezinih veza s velikim silama, na prilaz tršćanskom pitanju, i dr. (...) Ono što je neprihvatljivo u *Ratnim memoarima* ne osporava njihovu veliku vrednost u upoznavanju i dopunjavanju istine o Drugom svjetskom ratu (...) De Gaulle nastupa kao stvaralac istorije, a ne kao istoričar” (str.28-29). U novinama je objavljeno nekoliko recenzija, koje nisu hvalile samo autorov stil. Vladimir Dedijer, u to vrijeme već praktički rehabilitiran (nakon podrške koju je pružio Đilasu 1954) i, vjerojatno, zaokupljen radom na svojim *Prilozima za biografiju Josipa Broza Tita*, dao je na neki način ton prijemu De Gaulleova djela u dnevniku “Politika” (3.XI.1968): Jugoslaveni su dobili “potpun tekst originala”, koji “nisu isekli cenzori” kao u drugim zemljama, unatoč generalovim “zabludama” u vezi s jugoslavenskim unutarnjim stvarima. De Gaulle je, ističe Dedijer, “veliki majstor francuskog jezika”, uz Churchilla “najbolji memorijalista Drugog svjetskog rata”, te, k tome, “vizionar ... koji je branio Francusku..., tražio da ona bude subjekt, a ne objekt”.

Druga se epizoda odvija u Parizu, iste godine, neposredno nakon što su vojske “pet zemalja” okupirale Prag. Pretpostavljajući da bi Brežnjev i njegovi generali mogli, nakon zauzimanja Čehoslovačke, poslati tenkove i na jugoslavenski teritorij, Tito je odabrao jednog jedinog

državnika - Charlesa De Gaullea - i odlučio da mu pošalje osobnu poruku, kao šefu zemlje s kojom su narodi Jugoslavije bili saveznici u dva svjetska rata. Ambasador u Francuskoj Ivo Vejvoda, jedan od najdinamičnijih jugoslavenskih diplomata, otputovao je u Pariz, usred žarkoga ljeta 1968, po nalogu šefa države. Pokojni je Vejvoda detaljno opisao (na moju zamolbu) tu svoju misiju: “Pošto sam dobro poznavao šefa kabineta Charlesa De Gaullea, smatrao sam da ću biti odmah primljen, jer sam naglašavao da imam ličnu poruku maršala Tita za generala. Međutim, odgovora nije bilo ni za jedan, ni za dva, ni za tri dana. To je nečuven postupak u diplomatskim odnosima. Bezobzirno sam telefonirao svaki dan ističući da imam ličnu poruku šefa države za šefa države, kako bih pospješio utvrđivanje datuma audijencije. De Gaulle je svojim postupkom jasno davao do znanja kakav je njegov odnos prema Titu, vrijeđajući ga i potcjenjujući... Konačno, nakon otprilike desetak dana, dobio sam poziv da dođem u Elizejsku palaču, u 15. sati.

Vrijeme je bilo ljetno, toplo, spavano. U kabinet me je uveo oficir. De Gaulle je sjedio za svojim radnim stolom u relativno maloj prostoriji, u prigušenoj atmosferi. Znao sam da je tog dana imao oproštajni ručak za ambasadora Velike Britanije, da će to biti *handicap* za moj razgovor... Kad sam počeo govoriti vidio sam da se generalu drijema. Razmišljao sam kako da spasim situaciju. Prvo sam počeo glasnije govoriti da ga prisilim da me sluša. Međutim, ni to nije mnogo pomoglo. Kad sam mu na kraju rekao da mu maršal Tito poručuje da ćemo se braniti ukoliko dođe do napada na Jugoslaviju i da u tom slučaju očekuje razumijevanje od De Gaullea, trgnuo se i vrlo energično upitao: “Što ste rekli?” Ponovio sam još glasnije poruku: da ćemo se braniti ako dođe do napada. De Gaulle se potpuno promijenio. U njemu se probudio vojnik koji shvata dramatičnost situacije. Počeo je energično lupati šakom po stolu, gotovo vičući: “To je fantastično, pa to je senzacionalno! Jedini čovjek u Evropi koji bi to uradio. Trebalo je da to urade i Česi!” De Gaulle, već potpuno prisutan, nije nalazio dovoljno riječi hvale i divljenja za takav Titov stav...”

Ali drama se time ne završava.

Nakon uspješne misije ambasadora Ive Vejvode u Parizu, predviđena je međudržavna francusko-jugoslavenska razmjena na najvišim razinama. U Jugoslaviji se pripremao najprije doček Andréa Malrauxa, koji je već pedesetih bio skinut s indeksa negativnih “buržoaskih pisaca” i preveden. Francusku je 16. siječnja 1969. službeno posjetio tadašnji predsjednik jugoslavenske vlade Mika Špiljak. U govoru koji je tom prigodom održao u Elizejskoj palači, general De Gaulle je, neočekivano, izrazio svoje divljenje prema Titu, njegovoj borbi i politici. Kad su mi u Institutu Charles de Gaulle prvi put prepričali tu scenu, pomislio sam da je posrijedi neobavezna i konvencionalna zdravica, riječi koji se lako izgovore među četiri zida i brzo zaborave. Znao sam da će branitelji četništva, oni koji su stvorili mit o odnosu De Gaulle-Draža Mihailović, posve obezvrijediti taj istup i njegov smisao. Pogotovo kasnije, u doba rata devedesetih godina, kad su mi prijatelji iz Beograda pokazali filmske zapise o skupovima na Ravnoj gori, praćene razularenim terevenkama, bjesomučnim besjedama i poklicima, puškaranjem, četničkim uniformama, kokardama, redenicima, ocilima, barjaticima s mrtvačkom lubanjom, pretpostavljao sam da nitko u to neće povjerovati. “To su izmislile ustaše”, reći će.

Uspio sam u međuvremenu doći do izvornoga teksta. General je sam, prema važnosti koju je pridavao pojedinom istupu, odlučivao o tome što će se objaviti, a što ne. U ovom slučaju odredio je da cijeli govor izađe, u knjizi koja je pripremljena za njegova života: "Koje su zemlje naše Evrope bile bliže jedna drugoj u dvije velike drame što su, u toku stoljeća, obilježile sudbinu svijeta? Za vrijeme Prvoga svjetskog rata Francuska i Srbija, za Drugoga Francuska i Jugoslavija, zajedno su se borile i zajedno pobijedile. Premda su se nalazile u različitim uvjetima, na raznim osnovama ideologije ili geografije, usprkos tome što je svaka od njih uvažavala obaveze koje nameće susjedstvo i prijateljstvo, one su, i jedna i druga, htjele i znale sačuvati nezavisnost. Gospodarice vlastite sudbine, one su i danas jednako uvjerenе da, umjesto sistema blokova, hegemonija, hladnoga rata i željeznih zavjesa, iza kojih se rađaju potresi dostojni žaljenja kao što je onaj koji je upravo pretrpjela Čehoslovačka, valja uspostaviti praksu popuštanja (*détente*), usklađivanja i suradnje među svim nacijama našega kontinenta... Neću propustiti, gospodine Predsjedniče, da zatražim od vas da prenesete gospodinu maršalu Brozu Titu, predsjedniku Federativne Socijalističke Jugoslavije, pozdrav moga vrlo uzvišenog i srdačnog poštovanja. Ono je upućeno borcu koji je usprkos najtežoj opasnosti, iznio pobjedu u velikom sporu svoje domovine. Upućena je državniku čiji lucidni pogledi i energična aktivnost u vanjskim poslovima odgovaraju, upravo u ovom času, onom što vlada Francuske smatra pravednim i nužnim". Govor je integralno objavljen u zborniku *Discours et Messages*, svezak V, str 369-370, izdanje Plon 1970 - iste je godine general De Gaulle umro.

Iznenaduje, možda više od svega ostalog, isticanje Titove "pobjede u velikom sporu svoje domovine" (*la grande querelle de sa patrie*). Generalu nije bilo nepoznato tko je bio u tome sporu i s kim. Kao povijesna ličnost, poveo se za slijedom same povijesti i uskladio s njom svoj stav, drukčiji od onoga iz doba rata.

De Gaulle je inače rijetko mijenjao stavove.

EPILOG

Želio sam zaključiti ovaj ogleđ generalovom rječitom izjavom. Povijest je, međutim, odredila tok drame koja je mogla imati i drukčiji završetak. Na referendumu o reformama u Francuskoj, više od polovice glasača odbacilo je De Gaulleov prijedlog. Predsjednik se povukao sa svoga položaja 28. aprila 1969. godine. Karizme ne prolaze u demokracijama jednako kao u *demokratizama*. Tito će ponovo posjetiti Pariz kao šef države tek nakon De Gaulleove smrti. Ne znamo je li tom prilikom razmišljao o primjeru pokojnoga generala: o tome kako je uputno povući se s vlasti na vrijeme, ne držati je u rukama do posljednjega časa, ostaviti je u pravim rukama.

Nije suvišno napomenuti na kraju da "Rječnik djela De Gaullea s komentarom" (*Dictionnaire commenté de l'oeuvre du général De Gaulle* izd. Rion 1975), koji su s odanošću i stručnošću priredili suradnici Instituta koji nosi njegovo ime, potvrđuje da je Draža Mihailović "prihvatio pomoć Talijana" te da je "poslije rata suđen zbog izdaje" (str.547). Sama "izdaja" se pritom ne dovodi u pitanje i ne komentira.

Dražo Mihailović nije bio nacist ili fašist, sljedbenik Hitlerove ili Mussolinijeve ideologije. Bio je nacionalist

i monarhist. Mržnja prema komunistima navela ga je da se udruži s okupatorom, protiv kojeg se pokušao boriti na početku rata. Bliži je Pétainu nego De Gaulleu. Po svom konzervativnom svjetonazoru i radikalnom antikomunizmu mogao bi se usporediti s Francom. Frankizam je blizak južnoslavenskim nacionalistima. I Franjo Tuđman pozivat će se na *caudillov* primjer.

Mihailovića se, unatoč svemu, ne može staviti u posve isti red sa zločincima kakav je Pavelić. Prvi je ostao s odredima vlastite vojske nakon poraza, s namjerom da se nastavi boriti za svoj narod. Drugi je ostavio i vojsku i narod te pobjegao s kamionima zlata otetoga Židovima, poubijanima u Jasenovcu. Neka nacionalisti razmisle o tome kakva bi bila povijesna slika Nikole Šubića Zrinskoga da je, recimo, napustio Siget i njegove branitelje pod turskom opsadom spašavajući vlastitu glavu...

Na razini evropske povijesti i savezništva u Drugom svjetskom ratu, Draža Mihailović je apsolutno inferioran Josipu Brozu, unatoč svemu onom čime ga velikosrpska ideologija nastoji rehabilitirati. Mihailovića nisu opsjedale njemačke elitne jedinice na Ravnoj gori, ili u selu Ba, kao Tita u kanjonu Sutjeske, ili u pećini kraj Drvara. Za prvoga su uglavnom znali gdje je, za drugim su neprestano tragali. Draža je okupljao samo dio Srba i prosrpskih Crnogoraca. U Titovoj vojsci bili su borci svih nacionalnosti. Ni u jednom pokretu otpora u Evropi nije ih bilo toliko, niti su prošli kroz takve okršaje.

Josip Broz i Charles de Gaulle ocjenjivani su na različite načine za života, prvi u zemlji gdje se sve moglo reći i podvrci kritici, drugi u višenacionalnoj zajednici skromnih demokratskih tradicija. Jedan je više kritiziran, drugi više slavljen u povijesti svojih zemalja. Usporedbe na takvim osnovama nisu uvijek pouzdane, premda ponekad iznenaduju. Fatalne 1968. godine De Gaulle se nije mogao pojaviti pred studentima koji su zauzeli Sorbonu: njihova je pobuna jedan od razloga njegova pada. Tito se obratio preko televizije omladini koju je u starom zdanju Beogradskog univerziteta opkolila milicija: razišli su se plešući kolo i pjevajući "Druže Tito"...

*
* *

Državničke i političke geste kojima se Tito odlikovao nisu bile, u posljednjem razdoblju njegove vladavine, dovoljne i djelotvorne. Karizma koju je stekao u ratu i u teškim godinama poraća, u sukobu s fašizmom i staljiniziranim boljševizmom, stvarala je dojam da je nezamjenjiv. Njegova je prisutnost ulijevala nadu da se u zemlji koju je predvodio neće u budućnosti, još jednom, ponoviti prošlost. Teško je reći koliko je on sam zaslužan ili kriv što je toliko ostao na vlasti, a koliko oni koji su ga podržavali i nagovarali da ne ode. Tome je možda pridonijela naša slabost više nego njegova moć. "I poslije Tita Tito" nije bila samo utješna parola nego i izraz nesreće: nesreće naroda koji je dugo trpio i još trpi. ■

Cigani

ETNIČKE ZAJEDNICE U KNEŽEVINI SRBIJI (5)

PIŠE: OLGA ZIROJEVIĆ

Bilo ih je svuda u čitavoj oslobođenoj Srbiji; pojedinih porodica, većih grupa porodica, nastanjenih i nenastanjenih. Prvih je bilo mnogo manje, živeli su po varošima i selima, ponajviše kao kovači i svirači. Drugih, nenastanjenih, bilo je u mnogo većem broju; oni su se skitali od mesta do mesta kao kovači, koritari, svirači, trgovci konjima, torbari i kradljivci. Pokušaj kneza Miloša da ih nastani ostao je bez većeg uspeha; u najvećoj masi uspeo je da ih nastani jedino u Požarevcu. Ukupan broj Cigana kretao se od 10.000 do 12.000 duša.

U Srbiju su dolazili sa raznih strana i, shodno tome, delili su se na tri glavne skupine, odnosno na *Turske*, *Vlaške* i *Nemačke* Cigane.

Ovi prvi došli su sa istoka, iz Indije, još u XIV veku. U vreme kneza Miloša bilo ih je nešto nastanjenih po varošima, ali je većina i dalje bila nenastanjena. Osim domaćih jezika, govorili su ciganski. Bavili su se kovanjem, muzikom, pa trgovinom i krađom. Posebnu vrstu *Turskih Cigana* činili su *Bijeli Cigani*, poreklom iz Bosne, a najviše ih je bilo u Šapcu, Loznici i Krupnju. Govorili su samo srpski ("zanoseći na bosanski") i u Srbiju su se doselili krajem XVIII veka. I oni su se bavili sviranjem, kovanjem, trgujući, uz to, i stokom, a žene su im izrađivale platno i vezove koje su prodavale po pijacama.

Vlaški Cigani su doseljenici najvećim delom iz Rumunije, gde su imali veoma težak život, pa su je napuštali i bežali na sve strane. Osim srpskog, govorili su i vlaški, ili samo ciganski. Bavili su se drvodeljstvom, kovanjem, sviranjem, trgovinom, a vodili su i mečke.

Nemački ili *Banatski Cigani* su doseljenici iz Austrije. I oni su, osim srpskog, govorili i ciganski, a bavili su se kovanjem i sviranjem trgujući i stokom.

Među *Vlaškim Ciganima* robovi manastira i plemića imali su naročito težak položaj. Njih je bilo u Srbiji veoma mnogo, a tu su se počeli naseljavati naročito posle austrijske okupacije severne Srbije (od 1718). Ima sačuvanih vesti i o njihovom prebegavanju u vreme vladavine kneza Miloša. Tako 1836. godine, javlja knezu Stefan Stojanović iz Negotina da je noću između 17. i 18. juna "prebeglo" iz Rumunije na "našu stranu" u Srez Knjučki dvanaest familija Cigana sa šezdeset i jednim članom, koje "žele da se po Okružju Krajinskome smestiti mogu", a koje je starešina Sreza Ključkog odmah poslao u Negotin.

Ima, takođe, pomena da je i knez Miloš za svoje potrebe tražio Cigane iz Rumunije ("koji su aščiluku i teranju konja vešti").

Trudeći se da zemlju "ispuni stanovništvom" knez je nastojao da i Cigane zadrži u njoj, kako se to vidi iz jednog njegovog pisma Milosavu Zdravkoviću, kome odobrava "što u uhvatio Ciganina i Ciganku", preporučujući mu "da i u buduće svakoga, kromje Turaka, hvata i pošalje Gospodaru, koga god bi osetio da beži iz našega pašaluka u drugi".

Kao i u prethodnom periodu Cigani su, i posle

oslobođenja zemlje, bili pod posebnom upravom. Ova uprava se svodila na naplaćivanje (h)arača i održavanje reda među njima. Inače, lični danak među Ciganima u Srbiji održao se i posle oslobođenja.

Zakupnici ciganskog arača u Srbiji zvali su se *aračlije* ili *ciganske aračlije*. Oni su nad Ciganima imali i administrativnu i sudsku i izvršnu vlast, koja je bila vrlo stroga i surova. Aračlije su pratili *većili* (panduri), koji su izvršavali njihove naredbe i kazne nad Ciganima, a mogli su, po naredbi, i sami naplaćivati arač.

U vreme Turaka ovaj *ciganski arač* je, po nekakvom starom redu, pripadao niškom veziru, pa je tako ostalo i na početku vladavine kneza Miloša. Zbog lošeg postupanja sa Ciganima i njihovih žalbi, knez Miloš je uspeo da uredi kod turskih vlasti da ga on sakuplja i predaje niškom veziru, kad ga je s ostalim carskim prihodima uzeo pod zakup, plativši za njega 11.000 groša godišnje (to je trajalo sve do 1826. godine).

Ovo plaćanje arača ostalo je za sve vreme vladavine kneza Miloša, a plaćali su ga svi Cigani ma koje vrste, ma kog zanimanja bili, nastanjeni, kao i skitači. Jedini izuzetak bili su "Cigani koji sede u gradu (beogradskom) kao nefiri (sluga, poslužitelj, lakej), te poslužuju". Oni su imali "buruntije (tačnije, bujuruldija - zapovest velikog vezira, beglerbega ili drugih visokih službenika) da arača ne daju".

Inače, visina harača nije bila ista za sve Cigane; zavisila je od toga da li su nastanjeni ili se seljakaju (ovi drugi plaćali su više), a pravila se i razlika između odraslih Cigana i dece.

U periodu od 1830. do 1839. godine visina ciganskog harača kretala se od 40.000 do 70.000 groša godišnje.

Takvo plaćanje harača nazivalo se "sloboda ciganska". Osim harača, postojao je još i nekakav stari običaj da vezirov mehter-baša (šef muzike) "izađe po Ciganima i da skupi od svakoga po 10 groša svoj ajvat".

Od Cigana su, ponekad, tražene i druge dažbine, pa tako 1819. godine piše knez Miloš beogradskom mitropolitu da ne uzima "divnice od Cigana, koje pre nikada dobivao nije, da se tim nama stid ne pričinjava sravnjujući Cigane s nama. Ukazata je ciganska dacija arač i mehter-baši groš".

Sudska vlast haračlija nad Ciganima prestala je tek naredbom Popečitelstva Vnutrenjih Dela od aprila 1839. godine, "kojom se naređuje da isledovanija ovakvih terba (tj. između Cigana) spadaju u krug dejatelnosti Okružnog Suda, počem haračlija se u ovakova i sva ovim podobna dela mešati ne ima".

Uprkos posebnom statusu, vrhovnu vlast nad Ciganima imao je knez Miloš. "On je", ističe Tihomir Đorđević, "prema Ciganima postupao sa istom pravičnošću kao i prema Srbima; on ih je, kad je bilo razloga, oslobađao arača, štitio ih od nepravde i kažnjavao ih za krivice po zasluži".

Sačuvane su mnoge molbe Cigana - uslovljene, najverovatnije, zloupotrebama vršenim nad njima - za prelazak iz ciganskog arača ("iz slobode ciganske") u danak koji su Srbi davali. Nastanjenim Ciganima knez Miloš je uvek izlazio u susret i izjednačavao ih sa Srbima ne samo u pogledu plaćanja danka već ih je, čak, proglašavao za Srbe. Tako je maja 1822. godine oslobođen "večno" od ciganskog arača "Petar Stojanović, Ciganin iz Žabara Kragujevačke Nahije sa svoja tri brata i stavljen u red poreze i arača sa Srbima, zajedno da daju i u svakom redu da se smatraju kao Srbi". Sličnih primera ima dosta.

A ima primera da su i srpske vlasti izlazile u susret Ciganima i štitile ih od nepravdi koje bi im se nanosile od strane Srba, zaključuje Đorđević. ■

Milošević general se posredno javio

PIŠE: RADE VUKOSAV

Posredno, iza nekog paravana, javio se general Veljko Kadijević, bivši savezni sekretar za narodnu odbranu SFR Jugoslavije (SFRJ) od 1980. do januara 1992. godine. "Hrvatska poternica me uopšte ne zanima, mirno spavam. Hrvatska tužba, da ih je i 33, a kamoli tri, nimalo me ne plaše. Ja sam samo spasavao jednu državu, koju su mnogi, poput vašeg predsednika Stjepana Mesića, želeli da razbiju", izjavio je general Veljko Kadijević, u ekskluzivnoj izjavi hrvatskom portalu Business.hr. Poručio je svima koji se "brinu za njega" da je, iako star, "prilično zdrav i imun na poternice i sudove" ("Danas", Beograd, 27. 03. 2007).

Kako je "spasavao jednu državu", misli na SFRJ, u doba Miloševićeva uspona i populizma, podsjetimo na slijed ondašnjih zbivanja i događaja, na žestoke manifestacije Miloševićeve "antibirokratske revolucije" i "događanja naroda", na njegove i Šolevićeve mitinge, na rušenja legalno izabranih vlasti AP Vojvodine u Novom Sadu, AP Kosova u Prištini, Republike Crne Gore u Podgorici i smene svih ljudi u vlasti, sve do opština i mjesnih zajednica, koji nisu Miloševiću bili po volji. Podsjetimo na ondašnje parole koje su uzvikivane na mitinzima: "Hoćemo oružje!" "Ko to kaže, ko to laže, Srbija je mala. Nije mala, tri put ratovala. I opet će ako bude sreće!" "Idemo na Kosovo!" "Hoćemo hapšenja!" Vožd uzvraća: "Hapsićemo!" I hapsio je, neselektivno. General Kadijević je, po svim tadašnjim indikacijama i nakon Memoranduma Srpske akademije nauka i umetnosti, morao znati da je to bila psihološka priprema za rat. Posebno, na prijedloge preuređenja SFRJ u konfederalni sistem, na što je Milošević bahato uzvratio: "Ako vi tražite konfederaciju, Srbija će postaviti pitanje granica". I znamo kako ih je postavljao. Miloševićeva isključivost je rušila svaku mogućnost sporazumijevanja na saveznom nivou. Bio je isključiv, jer je imao svoj plan – širenje granica Srbije. Onda je naumio zavesti vanredno stanje, koje bi mu, upotrebom Jugoslavenske narodne armije (JNA) uprostilo i ubrzalo ispunjenje zamišljenog plana. Predstavnik Bosne i Hercegovine (BiH), Bogić Bogičević, je to osujetio izjasnivši se protiv zavođenja vanrednog stanja, čime je u vrhu SFRJ stvorena pat pozicija 4:4. Prokleli su ga kao otpadnika, dobio je pridjev "lošeg Srbina" i proglašen izdajnikom. Na kojoj strani je tada bio general Kadijević i čiju je opciju zastupao, poznato je. Jugoslaviju je trebalo razbiti i prekrojiti joj unutrašnje granice, po Miloševićovoj volji, bez Slovenije i sa smanjenom Hrvatskom. Dirigovanim zbivanjima, koja su uslijedila, Jugoslavija je razbijena. Akteri razbijanja su to nazvali "raspadom Jugoslavije". Dirigovanim mitinzima, prijetnjama i preko medija šireni su strah, mržnja i ludilo. Mračni oblaci su se gomilali nad Jugoslavijom.

Nakon toga su ti razuzdani mitingaši sa svojim mitingovanjima prešli u Hrvatsku (prvo u Knin, 15. juna 1989, pa još jednom), a nakon toga i u druge dijelove Hrvatske (u februaru 1990. godine, masovno na Petrovoj gori, pod vodstvom umirovljenoga generala Dušana Pekića). Prevladavala je četnička ikonografija sa Miloševićevim slikama i parolama "Ovo je Srbija" i uz pjesme "Ko to kaže, ko to laže..." To je Tuđmanu upravo trebalo da na predizbornim mitinzima pridobije Hrvate za HDZ i da dobije izbore. Milošević je želio što veće konflikte u SFRJ, koji će mu poslužiti kao izgovor za dalje poteze. Napetost je napumpavana do eksplozije, koja je i uslijedila.

Poslije su se ti mitinzi prelili i preko Drine, po Bosni i Hercegovini, prijeteci Muslimanima da ih neće biti. I, obavezno, sa parolama "Ovo je Srbija!" i "Ko to kaže, ko to laže..." U Hrvatsku (a kasnije i u BiH) su slate paravojske (arkanovci, jovićevci, šešeljevci i drugi sa bombastim nazivima) da isprovociraju rat. Kako počinju ratovi, podsjetimo na jednu Hitlerovu provokaciju 1939, pre napada na Poljsku. Tik uz samu granicu Poljske je postojala njemačka radio-stanica u malom mjestu Glajvic (Gleiwitz). Hitler je poslao četu svoje paravojske, sastavljenu od osuđenih kriminalaca, odjevenih u poljske vojne uniforme, da razore vlastitu radiostanicu, kako bi imao izgovor za rat. Prije dolaska paravojske u Glajvic postavljena im je zasjeda esesovaca koja ih je, nakon razaranja radiostanice, pokosila rafalima. Eto, "Poljaci su prvi počeli".

Sve te Miloševićeve manifestacije su se odvijale za vrijeme Kadijevićeva mandata, a da nije pokušao da to spriječi, pa neka kaže, brani li se Jugoslavija parolama "Ovo je Srbija!" po BiH i po Hrvatskoj? Parole "Ovo je Jugoslavija", nije bilo, jer se Jugoslavija nije ni branila. Neke ne kaže da nije saradivao sa Miloševićem i da nije shvaćao šta to sve znači i šta se sprema. Većina generala su bili samo računčizije.

Onda je došlo ono najgore. Dana 17. avgusta 1990. u Kninskoj krajini je uslijedila "balvan revolucija", kada su instrumentalizovani i naoružani pripadnici Teritorijalne odbrane (TO), srpske nacionalnosti, zapriječili sve puteve i željezničke veze između Zagreba i Jadrana, a da JNA nije udarila po njima, nego ih štitila izgovorom da vrši "razdvajanje bojovnika". Bilo je jasno da JNA više nije Jugoslavenska, nego je postala Miloševićeva privatno vlasništvo i od tada je upotrebljavana, u agresijama, za njegove projekte. Slovencima je to bilo jasno. Pitamo generala Kadijevića, brani li se tako "jedna država", ondašnja Jugoslavija? Poslije su uslijedile Plitvice i druge agresivne operacije. Onda je od dijela snaga JNA stvorena Martićeva vojska koja je silom uspostavila takozvanu Republiku Srpsku Krajinu (RSK). To je opravdavano "borbom za sprski narod". Ustvari je to bila borba za teritorije, jer je ta RSK obuhvatala samo nešto oko 40 odsto Srba koji su živjeli u Hrvatskoj, a za onih ostalih 60 odsto niko nije brinuo. Šta im Bog da. Iz Beograda je, još tadašnja JNA postavljala i plaćala kadrove Martićeve vojske i vršila sveobuhvatnu logistiku. Tim ljudim projektom, koji je unaprijeđeno bio osuđen na propast, su instrumentalizirani i upropašteni Srbi u Hrvatskoj i sad znamo gdje su i koliko su jadni. Žrtve i zločini, sa obe strane, su za žaljenje i za osudu. Uslijedilo je ubijanje Vukovara i drugih gradova i sela u Hrvatskoj, uz velike civilne žrtve, uz protjerivanja stanovništva, uz razaranja i masovne zločine, kao što je onaj u Ovčari i sl. Nakon toga je uslijedilo ubijanje Konavala i napad na Dubrovnik, ubijanje bosanskohercegovačkog sela Ravne i drugih. Nelogično je, ali se dogodilo, da ondašnja (Miloševićeva) JNA prihvata saradnju raznih paravojski uz svoje jedinice. Četnici, sa značkama mrtvačke glave na šubarama i sa crnim zastavama, u toku bitke za Vukovar, pred tv-kamerama poziraju pored oficira i vojnika JNA, jasno pjevajući: "Slobodane, pošalji salate, biće mesa, klačemo Hrvate". Zbivalo se to za Kadijevićevog mandata. Je li na to reagovao?

Pripremano je i uništenje BiH, koje je uslijedilo napadom na Sarajevo, pa dalje širenje rata. Tada Kadijević više nije bio aktuelan, ali je mogao i morao znati šta se i u Bosni priprema. Milošević i Tuđman su se u Karadorđevu dogovorili o podjeli BiH.

Karakteristično je da su agresori nazvali (a svijet prihvatio) ove agresije na Hrvatsku i BiH "građanskim ratovima". Zadatak historiji je da to ispravi. ■